Mikes International

Magyar szellemi fórum

Hungarian Periodical for Art, Literature and Science

Alapítási év / Founded: 2001.

Internet: www.federatio.org/mikes_int.html

Email: mikes_int@federatio.org

P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

III. évfolyam, 2. szám **Volume III., Issue 2.**

2003. április – június / April - June 2003

ISSN 1570-0070

Kiadó
'Stichting MIKES INTERNATIONAL′ alapítvány, Hága, Hollandia.
Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240
Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés
A lap a következő Internet-címről tölthető le: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím
A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:
Email: mikes_int@federatio.org
Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

Publisher
Foundation 'Stichting MIKES INTERNATIONAL', established in The Hague, Holland.
Account: Postbank rek.nr. 7528240
Registered: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Distribution
The periodical can be downloaded from the following Internet-address: **http://www.federatio.org/mikes_per.html**
If you wish to subscribe to the email mailing list, please send an email to the following address:

mikes_int@federatio.org

The publisher has no financial sources. It is supported by many in the form of voluntary work and gifts. We kindly appreciate your gifts.

Address
The Editors and the Publisher can be contacted at the following addresses:
Email: mikes_int@federatio.org
Postal address: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Holland

ISSN 1570-0070

© Mikes International, 2001-2003, All Rights Reserved

TARTALOM CONTENTS

Kedves Olvasó! **4**

Dear Reader, ... **5**

Olvasók fóruma / Readers' Forum **6**

Szerzőink / Our authors **7**

Szerkesztőség / Editors **9**

TÓTH, Miklós : Mikes-önarckép 2003. február 9. ..... ***10***
Mikes Self-portrait 9th of February 2003 12

NÉMETH, Pál : Európa türelmessége és az iszlám térhódítása Európában ***13***
Europe's Patience and the Expansion of Islam in Europe 18

MARISKA, Zoltán : Bartók György a katedrán ***19***
György Bartók at the Teacher's Desk 24

KIBÉDI VARGA, Áron : A kívülálló ***25***
The Outsider 28

MÓZES, Attila : Két elbeszélés ***29***

A toronyőr **29**

A tolmács hiánya **31**

VALLASEK, Júlia : Farkasjárás éjszakáján ***38***
Hungarian Poetry in Transsylvania in the 1940-44 Period 51

VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ [2003/(2)] ***52***

FARKAS, Flórián : Nagy Kína **52**
WORLD ECONOMIC OUTLOOK [2003/(2)] 61

ÍGY ÍRTUNK MI ***62***

IGNOTUS, Pál : EMLÉKIRATOK A HALOTTAK HÁZÁBÓL **62**

IGNOTUS, Pál : AZ ANDRÁSSY ÚTI FOGDA BALLADÁJA **67**

IGNOTUS, Pál : 1949 SZEPTEMBER 5. – 1956 MÁRCIUS 30. ..... **73**

SCHÖPFLIN, Gyula : IGNOTUS PÁL EMLÉKÉRE **73**
HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST 74

© Copyright Mikes International 2001-2003

Kedves Olvasó!

Pontosan 25 évvel ezelőtt húnyt el Ignotus Pál Londonban. Rá emlékezünk e számunk *ÍGY ÍRTUNK MI* rovatában. Ezáltal a XX. századi nyugati magyar emigrációs sajtókiadványok bemutatását tovább bővítjük; a Hollandiai Mikes Kelemen Kör, Jöjjetek, Új Látóhatár, illetve az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem mellé most felvesszük az *Irodalmi Újság*ot is.

E számunk VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ rovatában, sokak kérésére, az előző szám angolnyelvű cikkének ('Greater China') magyarnyelvű fordítását közöljük, aktuális utóirattal kiegészítve.

Ezennel szeretnénk Kedves Olvasóinkat tájékoztatni arról, hogy a Hollandiai Mikes Kelemen Kör idei, 44. Tanulmányi Napok konferenciája szeptember 11-14. között a Mennorode Konferenciaközpontban (Elspeet, Hollandia) kerül megrendezésre. A Tanulmányi Napok témája:

ÚJ ATLANTISZ

~ JELENÜNK ÉS JÖVŐNK KULTÚRVILÁGAINK TÁVLATÁBAN ~

A Tanulmányi Napok részletes programfüzete, az előadók életrajza, illetve a jelentkezési lap a Hollandiai Mikes Kelemen Kör Tanulmányi Napok honlapjáról letölthető: http://www.federatio.org/mikes3.html. A Tanulmányi Napok programját alább közöljük. Minden Kedves Olvasónkat szeretettel várunk erre a konferenciára!

Dátum	Idő	Előadó	Előadás címe
Szeptember 11. Csütörtök	15:00	**Farkas Flórián**, elnök, HÁGA	A Tanulmányi Napok megnyitása
	15:15	**Farkas Flórián**, HÁGA	A Tanulmányi Napok témájának bevezetése
	16:00	**Tóth Miklós**, HÁGA	A vallás(ok) jövendője
	20:00	**Ladik Katalin** előadóestje, BUDAPEST	**Színházi Est –** Fűketrec
Szeptember 12. péntek	9:00	**Mariska Zoltán**, MISKOLC	Demokrácia és a demokratikus gondolkodás filozófiai perspektívái
	11:00	**Vancsó Gyula**, HENGELO	A singaporei modell: tudomány-technika és virágzó gazdaság egy légkondicionált, „különutas" társadalomban
	14:00	**Fraunholcz Norbert**, ZOETERMEER	Sivatag a Tisza mentén
	16:00	**Mándy Pál**, LEUVEN	Milyen értékrend felé halad az ökonómia a XXI-ik században?
	20:00		Kötetlen beszélgetés Érdeklődök számára 'Szép versek estéje'
Szeptember 13. szombat	9:00	**Boško Krstič**, SZABADKA	Város: mindig emberek – Állam: mindenkori hatalom (Egy használhatatlan használati utasítás a másokkal való együttélésben)
	11:00	**Pomogáts Béla**, BUDAPEST	A hatágú síp az Európai Unióban
	15:00	**Segesváry Viktor**, LUGANO	Civilizáció vagy civilizációk – a civilizációk dialógusa: a késői modernitás korának alapvető problémája
	20:00	**Farkas Flórián**, HÁGA	Beszámoló a 'Mikes International' II. évéről
	20:15	**Ladik Katalin**, BUDAPEST	**Magyar Irodalmi Figyelő** Szenvedély és költészet rigólesen
	21:00		**Irodalmi Est**
	23:00		Hideg büfé
Szeptember 14. vasárnap	10:00	**Kibédi Varga Áron**, AMSZTERDAM	A művészet halála és jövője
	12:00	**Farkas Flórián**, elnök, HÁGA	A Tanulmányi Napok bezárása

A Szerkesztőség

Hága, 2003. április 1.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Dear Reader,

Precisely 25 years ago passed away in London the well-known Hungarian journalist and writer, Pál Ignotus. We commemorate him in the column HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST.

Until now we chose highlights from the publications of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands), Jöjjetek (Come), Új Látóhatár (New Horizon), and Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem (Protestant Academy for Hungarians in Europe) respectively; we are now broadening the coverage with the *Irodalmi Újság* (*Literary Journal*).

The present issue of the column WORLD ECONOMIC OUTLOOK contains the Hungarian translation of the article 'Greater China' published in the previous issue; we are doing this at the request of many readers.

The Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands) will hold its 44th annual Study Week conference in Elspeet, the Netherlands between 11 and 14 September 2003. The title is:

NEW ATLANTIS

~ Our Present and Future in the Perspective of Our Cultures ~

The program-booklet, CVs of the speakers, and the application form (all in Hungarian) can be downloaded from the site of the Study Week (http://www.federatio.org/mikes3.html). We welcome our Readers to this conference!

The Editors

The Hague, April 1, 2003

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Olvasók fóruma / Readers' Forum

Olvasói szemszögből…

Mindig is szerettem azokat a regényeket, filmeket, amik Kelet-Európáról szólnak, vagy ott játszódnak. Az egyetemen nagy kedvencem volt a *Híd a Drinán*, s a diplomaosztóra kapott *Milota* pedig még most is sokszor a kezembe kerül (már csak azért is, mert a szöveg szerkezete ezt igencsak megkívánja. Nekem nem volt könnyű olvasmány…). A kedvenc rendezőm Szabó András és Emir Kusturica, s ha tehetem, a Besh-o-drom koncertjeire mindig elmegyek, a Kaláka-fesztivált pedig semmi pénzért nem hagynám ki júniusban! ☺

S hogy mi a közös számomra ezekben a filmekeben, könvekben, zenékben? A csúnya szóval élve multikulturalitás. Az a bizonyos titkos kapocs ember és ember között, mert értik egymást. Igen, értik (sőt, megértik) egymást, amit leginkább a koncerteken tapasztalok. Hasonló ritmus, hasonló érzelmek, hasonló virtus. Mert Kelet-Közép- Európaiak vagyunk.

Ez a felismerés bújt ki belőlem újból, mikor Bányai tanár úr cikkét elolvastam. Nekem nem kell tudnom lengyelül ahhoz, hogy a *Pan Tadeust* megértsem, mert annyira ismerős a közeg, hogy könnyen átrágom magam miatta még a versezetén is, de kiválóan kell értenem magyarul és különösen műveltnek kell lennem, ahhoz, hogy például a *Fuharosokat* értsem. Pedig a Fuharosok Esterházy…

A lényeg az, hogy szerintem a Kárpát-medence-beli kis népek leginkább a kultúrájuk közvetítése által képesek kommunikálni egymással, s ha ez a kommunikáció itt nincs meg, akkor a politikában hiába várunk eredményeket. Persze vannak különbségek is. A cseh humor például mindenki számára ismerős és érthető, akár tudunk csehül, akár nem. De azt már igen kevés ember tudná megérteni, mit jelent egy magyar számára az a mondat, hogy "*56 bárányfelhő megy az égen*".

Abban biztos vagyok, hogy a Kárpát-medence népeinek irodalma különbözik a nyugat-európai irodalmi beszédtől: változatosabb, életrevalóbb, humorosabb és sokszínűbb. Ezt mi, kárpát-medenceiek tudjuk. De vajon tudják-e a „nyugatiak"? Ugyanis élek a gyanúperrel, hogy (sajnos) nem az számít, Mi hogy velekedünk egymásról (vagyis számít, de nem sorsdöntő), hanem az, hogy mennyire értékel bennünket a nyugati *kánon*. Beszélhetünk egymással és egymásról, de a Nyugat befolyása mindennél erősebb, még a kultúrális közegben is. Ez persze elborzasztó. Mert ha arra gondolok, hogy mely magyar írókat ismerik Angliában, Franciaországban, vagy itt Hollandiában, akkor néha a szégyenpír futja el az arcom (mert például Tandori ezerszer jobb, mint Juhász Ferenc, csak talán nehezebben fordítható. Mégis a legutóbbi kánonba bekerült két Juhász Ferenc vers is.)

Olvastam valahol, hogy Kertész Imre azt mondta, a *Sorstalanság* nem siker Németországban, a németek *szolidaritásból* veszik. Ez szomorú. Ne azért vegyen meg valaki egy könyvet, mert lelkifurdalása van ősei tettei miatt, vagy mert valami homályos kapcsolatot érez a magyarokkal (vagy netalán azért, mert a cselekmény Nemetországban játszódik). S pont ez a probléma: az olvasó olyan előfeltételek alapján vesz meg egy könyvet, amit a napi életben (politikában, a tévén keresztül) hall róla. Azt meg tudjuk, hogy milyen. Bármennyire is gyönyörködtető Ibn Rushdot olvasni, biztos vagyok benne, hogy aki ma arab könyvet mer venni magához, terroristának van bélyegezve. Ehhez járul a kánon, s a kör pedig bezárul.

Ehhez hasonlót vettem ki Bányai tanár úr szavaiból is: a Magyar irodalom is a berlini fal leomlása után lett kelendő, s mikor a politika fordulatot vett, már senkit sem érdekelt. Ezek alapján akkor azt kell várjuk, hogy az EU-tagság után újból felértékelődik a Kárpát-medence irodalma? Elképesztő, de lehet, hogy így lesz. Nem az önálló értéke, hanem a politikai ereje alapján.

A tömegfogyasztásban biztosan. Ezért kellene az íróknak, kiadóknak, szakértőknek és az *intelligens* olvasóknak tenni valamit. De a kánont sajnos nem mi írjuk, hanem a kultúrpolitika. Mi csak annyit tehetünk, hogy búvópatakként, félillegalitásban, kézről-kézre adjuk a könyveket (ez menni is fog, ha például a *Beszélőre* gondolok. Csak most nem tisztán politikai, hanem egzisztenciális indokból). Egymásnak is. A külföldön élő magyaroknak is. És a cseheknek. Románoknak. Bolgároknak. Lengyeleknek. Adjuk szívvel és szeretettel, s majd meglátjuk mi lesz.

Gáspár Kata
Kecskemét-Szeged

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Szerzőink / Our authors

FARKAS, Flórián

Okleveles villamosmérnök, MBA. IT és menedzsment konzultáns. 1992 óta Hollandiában él.

Electric engineer, MBA. IT and management consultant. Living in the Netherlands since 1992.

KIBÉDI VARGA, Áron

1948 óta él Hollandiában. Az amszterdami Vrije Universiteit francia irodalom, és összehasonlító művészetelmélet emeritusz professzora. A Holland Királyi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Living in the Netherlands since 1948. Emeritus Professor of French literature and comparative art theory at the 'Vrije Universiteit' of Amsterdam. Member of the Dutch Royal Academy of Science and the Hungarian Academy of Science.

MARISKA, Zoltán

1979-ben magyar-orosz szakos középiskolai tanári diplomát a szegedi József Attila Tudományegyetemen, majd a 1985-ben a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetemen filozófiai szakán kitüntetéses oklevelet szerzett. 1986 óta a Miskolci Egyetem Filozófiatörténeti Tanszékének docense; kandidátus, PhD-fokozattal rendelkezik. Kutatási területei: a magyar filozófia története, illetve a filozófiai antropológia.

Holds a Hungarian-Russian master degree from the József Attila University of Szeged (1979) and also a master degree - with summa cum laude – in philosophy from the Eötvös Lóránd University of Budapest (1985). Since 1986 he is professor at the University of Miskolc (Department of History of Philosophy); holds a Ph.D.-degree. Areas of interest: history of Hungarian philosophy and philosophical anthropology.

MÓZES, Attila

1952-ben Marosvásárhelyen született, jelenleg Kolozsváron él. A nyocvanas években az Utunk, most a Helikon munkatársa. Több novelláskötetete, regénye jelent meg. 2002-ben a Hollandiai Mikes Kelemen Kör *Irodalmi Figyelő* díjának nyertese.

Born in 1952 in Marosvásárhely (Tărgu Mureş), he lives now in Kolozsvár (Cluj/Klausenburg). In the 1980s he was with the literary Utunk, at present he is with Helikon. He has published a great number of volumes, novels and short stories. In 2002 he won the literary prize *Literary Observer* (Irodalmi Figyelő) of the Hollandiai Mikes Kelemen Kör (Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands).

NÉMETH, Pál

Református lelkész, iszlám szakértő. Tanulmányait a Budapesti Református Theológiai Akadémián és az ELTE Bölcsészettudományi Karán ´sémi filológia és arab´ szakon végezte. 1979-től két évig a Damaszkuszi Egyetemen arab nyelvet és irodalmat, majd iszlám vallásjogot és filozófiát hallgatott. A szír-ortodox egyház kolostori iskolájában egyházi szír nyelvet és irodalmat tanult. Budapesten él.

Reformed minister, Islam expert. Studied at the Reformed Theological Academy in Budapest, and Semitic philology and Arabic language at the Eötvös Lóránd University in Budapest. Then he studied Arabic language and literature, Islamic religious law and philosophy at the University of Damascus. Next to this he studied Syrian language and literature at the monasteric schools of the Syrian Orthodox Church. Living in Budapest.

TÓTH, Miklós

Jogász, református theológus. 1949 óta Hollandiában él.

Studies: law and reformed theology. Living in the Netherlands since 1949.

© Copyright Mikes International 2001-2003

VALLASEK, Júlia

Kolozsváron élő irodalomtörténész, műfordító. 1998-ban, a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetemen szerzett magyar-angol szakos diplomát, Ph.D. tanulmányokat a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtörténet tanszékén végzett. Jelenleg tanársegéd a kolozsvári Babes-Bolyai Egyetem Politológiai Karának Újságírói Tanszékén. Eddig négy fordításkötete jelent meg.

Literary historian, literary translator; she lives in Kolozsvár (Cluj/Klausenburg). Holds a Hungarian-English master degree from the Babes-Bolyai University of Kolozsvár (1998) and a Ph.D.-degree from the University of Debrecen (Department of Hungarian and Comparative Literary History). At present she is associate professor at the Babes-Bolyai University (Faculty of Politology, Department of Journalism). She is the translator of four literary volumes.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

Szerkesztőség / Editors

FARKAS, Flórián	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland
KIBÉDI VARGA, Áron	Amszterdam, Hollandia	/	Amsterdam, Holland
TÓTH, Miklós	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

Titkár / Secretary

CSANÁDY, Ágnes	Hága, Hollandia	/	The Hague, Holland

~ ~ ~ ~ ~ ~

TÓTH, Miklós : Mikes-önarckép 2003. február 9.

Kedves Barátaim!

Ezen a gyűlésen[1] a Mikes Kör elnöki posztjáról a szokásnak megfelelően visszalépek. A szabály az, hogy a vezetőség egy évre van választva. A szokás szerint két évig marad a helyén. Mindenesetre az elnök két évenként változik. Jó szokás ez, mert ilymódon új emberek kerülnek bele a munkába. Már évek óta az a célunk, hogy a vezetőség fiatal emberek kezében legyen. Ez sikerül is, amint a vezetőség összeállításából is kitűnik, de ugyanakkor bebizonyosodik az is, hogy a Mikes belső fejlődési vonalával a folytonosságot is fenn kell tartanunk. 2001-ben, a Kör 50 éves fennállása idején kézenfekvő volt, hogy valaki az alapító tagok közül legyen elnök. Ezévben a Kör 52. évében járunk, ugyanakkor úgy érezzük, hogy mindúntalan a munkánk egy-egy új fejezetének a kezdetén állunk. Új feladatok merülnek fel a láthatáron, új kapcsolatokat próbálunk teremteni, új embereket igyekszünk bekapcsolni a Mikes munkájába a körön belül és azon kívül. Ez nem egyszerű, de szép. Babits Mihálynál olvastam egyszer ezt a görög mottót: 'Kalepa ta kala', azaz 'A szép dolgok nehezek'. Ez nemegyszer valóban igaz. Fordítva is szeretném azonban e szavakat értelmezni: 'A nehéz dolgok szépek', azaz 'Kala ta kalepa'. Mindenki tudja, hogy milyen megelégedést jelent az, ha egy nehéz feladatot véghez viszünk. Nos, a Mikes esetében mindkét kijelentés igaz. A szép dolgok nehezek, de a nehéz dolgok szépek. Nagy öröm a Mikesért dolgozni, ha nem is mindíg könnyű s a Mikesért végzett önkéntesen vállalt munka szépsége mindíg örömmel jutalmaz meg. Másképpen nem ülnénk itt, másképpen nem lenne a Mikes, másképpen nem hangzott volna el körünkben fennállásunk óta több mint 1200 előadás, másképpen nem tartanánk meg évente Tanulmányi Napjainkat, nem adtuk volna ki könyveinket és nem lennénk fenn a 'Mikes International' útján komoly írásokkal az Interneten – cikkekkel és elektromosan terjesztett könyvekkel - , amelyeket nap mint nap sokan töltenek le szerte a földgömbön bizonyságául annak, hogy a magyar szellemi haza ténylegesen fennáll az emberek fejében és szívében. A Mikes Hollandiában van, de az egész világon szolgálja a magyar kultúra ügyét. Ez a Mikes-'globalizáció'.

1951-ben elindultunk egy úton, amelyet nem tekintettünk 'út'-nak. Egyszerűen baráti társaság voltunk, és nem csupán sörözni akartunk összejönni, hanem a magunk magyar szellemi tartalmát is kívántuk gazdagítani egymás ismeretével, gondolataival. Igazán nem gondoltunk arra, hogy 50 év mulva is fenn fog állani a Mikes Kelemen Kör. Csak egyszerűen minden alkalommal örültünk egymásnak. Meghallgattuk egymás előadásait, eszmét cseréltünk a mondottakról, énekeltünk magyar népdalokat – műdalokról szó sem lehetett! – és visszamentünk Delftbe, Amszterdamba, Leidenbe, Bussumbe, Goorba, Enschedébe vagy máshová tanulni, vizsgázni, dolgozni. Elmentünk a legolcsóbb kínaihoz, ahol 95 centért lehetett kapni egy nasi gorenget, aludtunk Bánréti Fuchs (időközben Banner) Karcsinál vagy Tüski Pistánál a padlón vagy hárman-négyen egy kétszemélyes ágyban, s mindez magátólértetődő és nagyon-nagyon szép volt. Tudom, megírtam én már ezt meg egyebet az első Mikes-emlékkötetben 'Concordia Discors' cím alatt. Viszont nem mindenki olvasta azt, nem mindenki kaphatja azt meg már. Azért mondom el mindezt – részben tehát újra - , mert beleillik abba a panorámába, amelyet itt szeretnék röviden megrajzolni. – Régen, mikor még falun Arany Toldijával szólva 'tengerit' morzsoltak téli estéken a konyhában – bár lehet, hogy ezt ma is sokhelyütt teszik - , ott élt a valóságos történelem, a krónika, a legenda a jelenlevők ajkán, a fülében, ezerszer elismételve a régen ismert történeteket, amelyek a család, a falu vagy a szélesebb közösség multjáról ilymódon élve maradtak az új generációk emlékezetében is, amelyek maguk e történeteket szóról szóra pontosan továbbadták az őket követő generációknak. Ez a 'história'. Ez, a multnak szószerint való ismételt átadása, ez tartja össze a családot, a falut, az egyházat, a nemzetet, minden társadalmi egységet. Mondd, ismételd, amit átéltél, amit a szüleid átéltek, amit a barátaid átéltek, azokat az ideálokat, amelyek őket lelkesítették, fűzd azokhoz a magad tapasztalatait, a magad életbölcsességét s íme elhelyezkedsz a világban, megtalálod helyedet a társadalomban, látod a magad kozmikus útját az élet egészében! Nem csak te magad találod meg az útadat, hanem a gyermekeid, a barátaid, a szeretteid is.

Ilyen módon lett és maradt a Mikes egy lazának tűnő, de alapjában véve egymással szemben komoly, kemény követelményeket támasztó baráti társaság. Benne mindíg a minőség maradt a legfontosabb és ez így is marad, amíg a Mikes Mikes. Minden a minőség után következik. Ez könyörtelen szabály. - Nincs szándékomban most történelmet írni. Ez már megtörtént 2001-ben

[1] A Hollandiai Mikes Kelemen Kör éves közgyűlésén, a vianeni *Magyar Otthon*ban 2003. február 9-én elhangzott beszéd. Tóth Miklós leköszönő elnök külön köszönetét fejezte ki az ugyancsak leköszönő Csanády Ágnesnek a Kör érdekében eddig kifejtett sokéves áldozatos munkájáért, amelyet mint titkár, vezetőségi tag és a Tanulmányi Napok szervezőbizottságának tagja végzett. Ugyancsak köszönetet mondott Bruckner Évának, aki egy családi tulajdonban lévő Mikes-emlékkönyvet adományozott a Körnek. A kiadás Zágoni Mikes Kelemen *Törökországi Levelei*, amely a Magyar Királyi Kormány támogatásával II. Rákóczi Ferencz hamvainak hazaszállítása alkalmából készült emlékkiadás, s 1906-ban a Franklin-Társulat adott ki.

© Copyright Mikes International 2001-2003

lefolyt 50 éves jubileumunk alkalmából. Mindenki elolvashatja azt 'Számadás' című kötetünkből. Itt csak erre az útra, az eddig megtett útra szeretnék utalni. A multra nem azért kell tekinteni, hogy az ember elmerengjen azon és sajátmaga érdekességén, hanem azért, mert abban értékek kristályosodtak ki, amelyek embereket, emberek közösségét éltetik, irányítják, ösztönzik a jövendőre. Mindig a jövendő a döntő, mert az az igazi valóság. A mult tükör, melyben a magunk szellemi arcát pillantjuk meg. Olyan az mint egy családi otthon, melyet minden generáció tovább épít, kibővít, átalakít, de az mindig egy család otthona, kuckója marad, melyben önmagára lel. - Benczédy Ilona, a kiváló és sikeres kisplasztikus - aki jelenleg Svédországban él, de aki Kolozsvárról jövet nyugateurópai munkájának egyik állomásán Hollandiában a Mikes tagjaival együttműködve folytatta művészi munkáját – írta egyszer egy levelében: 'a Mikesben semi sem változik'. Ez persze nem így van, de tudjuk, hogy mégis így van. - Ha megnézzük a Tanulmányi Napok programját, láthatjuk, hogy azok mennyire rajta tartották az újjukat az idők pulzusán. Azok a kérdések, amelyek a nyugati kultúrfejlődésben szerepet játszottak, megjelentek a mi témakörünkben. Tettük ezt azért, mert erre voltak embereink mindenekelőtt Nyugat-Európában, de esetről-esetre Amerikában, sőt Ausztráliában is, akiknek a Mikes inspiráló kibontakozási lehetőséget nyújtott. Ezekhez járultak a magyarországi, erdélyi, felvidéki és délvidéki barátaink. Mert a szellem világában az érték felismeri az értéket és annak kezet nyújt mindenféle határon, vasfüggönyön, anathémán keresztül, szabadon és visszatarthatatlanul. A lélek fúj, ahová akar, olvassuk egy más összefüggésben – t.i. a Szent Lélek vonatkozásában - az evangéliumban egy diagnózis rövid pontosságával. Ebből a szempontból érdemes tanulmányozni a 'Számadás' cikkeit, amelyekben többen leírják, milyen fontos szerepe volt a Körnek az ő belső, alkotó fejlődésükben. Ezt valamennyien elmondhatjuk, ki így, ki úgy. Nem könnyű sok olyan szervezetet találni, amely havonta – és amellett még külön, tömény módon évente is - nyújt komoly előadásokat és azokról folytatott eszmecserét a legkülönbözőbb kultúrterületeken, amelyek a tagok és minden érdeklődő jóbarát látókörét a kultúra egész horizontján – Szabó Dezsővel szólva: 'Az Egész Látóhatár'-on - alapvetően kibővítik, elmélyítik, amely előadások mindazonáltal még érthetők is jámbor halandók számára. Mindezt baráti, kötetlen, földönjáró atmoszférában. Nálunk nem kell mindenkinek ugyanazon a véleményen lennie, sőt éppen azt reméljük – mert az pezsdít bennünket - , hogy nézeteink különbözők, amelyekről ezáltal lehet, és talán kell is, eszmét cserélnünk, vitatkoznunk. Az egyvéleményűség a szellem sírja.

A Kör mindig a maga, független útján járt. Nem hagyta magát befolyásolni sem politika sem barátok sem ellenségek által. Húsz évvel ezelőtt egy magyarországi, de akkor a külföld számára készült folyóiratban a Körről szóló első cikknek ez volt a címe: 'Magyarul éreznek, de hollandul gondolkodnak'. Ez nincsen egészen így, de van ebben valami igazság. Ez tudniillik a képnek csak egy része. Valóban, van a mi magatartásunkban sok a holland pragmatikus életfilozófiából. Ez azonban nem minden. Többről van itt szó. Meg kell gondolnunk, hogy a Mikes Kör 1951-ben a két világháború közötti Magyarország szellemi világából állt elő, abból vette éltető erejét. Az pedig érdekes, lelkesítő, izgalmas szellemi világ volt, amelyben az általános emberi erkölcsi értékek tiszteletét tanultuk meg. Ezért nem lehet elég hálásaknak lennünk. Annak a világnak az értékeit az 1949-1989 közötti években szisztematikusan lerombolták, nevetségessé tették, eltüntették, visszájára fordították. A Kör alapítói soha nem éltek a népköztársaságban, hanem az azelőtti igazi magyar világban - azaz nem osztrák-magyar, nem német-magyar de mégkevésbé orosz-magyar világban - , amely a mult magyar történelmének, különösképpen Trianonnak a katharsis- (azaz szenvedések által megtisztító) élményében és annak feladatokat tűző küldetéstudatában nőtt fel. Ezért említettük és említjük a Magyar Élet-konferenciákat Balatonszárszón mint amelyek nekünk a kezdet kezdetén például szolgáltak. Más példákat is említhettünk volna, de úgy gondoltuk, ez volt a legmarkánsabb. Számunkra a háború utáni holland világ a magunk magyar világa természetes folytatása volt. A háború utáni holland világ szorgalmas, a jövőért dolgozó világ volt, amelyet a háború szenvedései és Holland-Keletindia elvesztésének szintén katharsis-szerű történelmi élménye és a jövő építéseneknek feladat-tudata határozott meg. Benne ugyanazok az értékek érvényesültek mint a bennünket kibocsátó Magyarországon annakidején. Mindkét világban motorként rejlett egy erkölcsi küldetés-elem. Mindkét világ megőrizte a maga szellemi függetlenségét és éppen e függetlenségi harcaiban találta meg és fejtette ki önmagát, a maga identitását történelme során. Ebből a két elemből, azaz a hagyományos magyar és az avval értékvilágában alapvetően egybevágó hagyományos holland világból nőtt ki a Mikes. Ezt a közösgyökerűséget hordozza magában mind a mai napig. Ez került véleményem szerint kifejezésre annakidején, midőn ebben a teremben 1990-ben egyhangúan elhatároztuk, hogy a Kör Magyarországnak a kommunizmus alól történt felszabadulása után is tovább megy az útján, Hollandiában tartja Tanulmányi Napjait és nem követi azokat a magyar szervezeteket, amelyek beszüntették munkájukat, vagy áttelepültek Magyarországra. A Mikes hollandiai és nyugat-európai szervezet. Itt a helye, Nyugat-Európa értékrendjéből él, az az éltető talaja, abban van otthon. Itt tölti be hivatását a nyugat-európai és ezen belül a magyar szellemi élet egészében. Ez az alapállásunk, ez a Mikes.

Úgy gondoltam, hogy nem helytelen ezeket a gondolatokat egyszer a Kör elnöki székéből elmondani. Egy percre a multat idézzük, de csupán azért, hogy tudatosabban léphessünk a jövőbe. A mi helyzetünk egészen más mint 50 évvel ezelőtt volt, de az alapértékeink ugyanazok maradtak. Ezekben ismerünk egymásra, de ezek által vagyunk felismerhetők mások számára is, amint ez újra és újra kitűnik tapasztalatunkból. Néha úgy érzem, hogy a Mikes olyasmi mint bója a tengerben vagy mint világítótorony a tenger partján. Mindenki tudja, hol van. Tájékozódási pont minden irányban. Ezt a funkciót szeretnénk betölteni a jövendőben is. Ezért tartjuk Tanulmányi Napjainkat, ezért hoztuk létre a Mikes Internationalt, amely által

© Copyright Mikes International 2001-2003

igyekszünk minél több embert elérni, magyarokat az egész világon, de nem-magyarokat is. Ez fontos irányelv számunkra. Nekünk nem szabad bezárkóznunk a magunk magyar kultúrvilágába, hanem ki kell tárulkoznunk, hogy feladatunkat az emberiség szellemi összjátékában betölthessük. Ez az emberi út, ez a magyar út a 21. században. Ennek a feladatnak a hordozói mi vagyunk, gyenge emberek, akiknek az úton mennünk kell, ha nehezen, ha botladozva is időről-időre, mert nem tehetünk mást, mert csak akkor vagyunk hűek önmagukhoz. Ez az iránytű, amely a lelkünkben van, ez mutat az északi sarkcsillag felé, amely mindíg ugyanott marad, amely felé mennünk kell s amelyhez a Göncöl szekere bennünket mindíg elvezet.

Mikes Self-portrait 9th of February 2003

In this valedictory address as president of the Mikes Kelemen Kör, Miklós Tóth gives a short survey of the beginnings of this Association for Hungarian Art, Literature and Science in the Netherlands. A group of students of Hungarian origin studying at Dutch universities came together in 1951 in Utrecht in order to listen to papers of one of them on literature, philosophy, theology or history and to discuss the matter. Central Europe was then in the grip of Soviet communism and nobody trusted anybody. At the first occasion they were so happy to be together, that they decided to continue their meetings. The group exists until now. It is the most important association for Hungarian art and literature in Western Europe. – The founding members of the group came from the independent Hungary of the interbellum (i.e. without the experience of the Austrian-Hungarian Monarchy and without the experience of a communist regime), with a good education, into a country with moral and general human values similar to their cultural values. In consequence of this historic background the Mikes Kelemen Kör has both Hungarian and Dutch roots and it continues to perform its activities solely as a Netherlands-based organization.

This association has been set up by young people, who grew up in the interesting independent period between the two world wars.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

NÉMETH, Pál : Európa türelmessége és az iszlám térhódítása Európában[1]

Tertullianus egyházatya a legszigorúbban meg akarja különböztetni és határozottan el akarja választani a keresztyén gondolkodást a pogány-görög filozófiától, és mindattól, amit hellenisztikus, görögös műveltségnek nevezünk. A görögös műveltség és a filozófia evilági bölcsessége nem való másra, mint hogy „az eretnekségeket eszközökkel lássa el": „Ugyanazokon a kérdéseken töprengenek az eretnekek és a filozófusok, és ugyanazokat a megfontolásokat bogozgatják." A görög filozófiai gondolkodás ezért idegen a keresztyén gondolkodástól, és ha az egyház egyház akar maradni, meg is kell őriznie ezt az idegenséget: „Mi köze van hát Athénnak Jeruzsálemhez? Vezet-e út Platón akadémiájától Krisztus egyháza felé? Mi köze az eretnekeknek a keresztyénekhez? A mi tanításunk Salamon csarnokából származik (Vö. ApCsel 5:12)… Erre gondoljanak azok, akik sztoikus, platonikus és dialektikus keresztyénséget találtak ki! Nincs szükségünk kíváncsiságra Jézus Krisztus óta, sem kutatásra az evangélium óta. Mikor hiszünk, nem érezzük szükségét annak, hogy másban higgyünk. Hiszen, ha már ezt hisszük, nincs semmi okunk, amiért másban kellene hinnünk."

„Mi köze van hát Athénnak Jeruzsálemhez?" Mondhatnánk erre Tertullianusszal: Semmi! De ez még nem jelenti azt, hogy egyenként és külön-külön a kettőnek ne lenne köze a keresztyénséghez, a keresztyén kultúrához. Az, ami nem sikerült Alexandriai Philónak, hogy ti. Mózest héberül beszélő görög filozófussá avassa, a nagy görög filozófusokat pedig úgy tüntesse föl, mint Mózes tanítványait, a keresztyén filozófusoknak mégis sikerült az Ó- és Újszövetség gondolati tartalmát a görög kultúra nyelvén és gondolkodásmódján megszólaltatni (hellenizálni). A keresztyén hit tartalmát „le kellett fordítani" héber nyelvről és a sémita gondolatfűzésről a görögre, hogy a keresztyénség világvallássá lehessen. Mint a Tertullianus-idézetből is kitűnik, ezt a folyamatot sokszor heves tiltakozás kísérte, ellene (a „fordítás" és egyáltalán az inkulturáció folyamata ellen) a keresztyén egyház legkiválóbbjai tiltakoztak a legélesebben. Az egyház mégis elkezdett görögül, majd latinul beszélni és gondolkodni, és létrehozta az európai kultúrát, amely vallási tekintetben az ószövetségi prófétizmus, műveltségében pedig a hellénista műveltség jegyeit hordozza.

Az európai keresztyén kultúra már a maga szellemi elődeihez is úgy viszonylik, hogy meghagyja őket annak, amik eredetileg voltak, nem írja át őket, csak időről-időre, újra meg újra értelmezi. Az Ószövetség megmarad annak, aminek a zsidók ránk hagyták, de újdonságát a megértésben, az értelmezésben nyeri el. Jézus nem törölte el a törvényt, de betöltötte azáltal, hogy úgy értelmezte, „úgy tanította, mint akinek hatalma van, nem úgy, mint az írástudók" (Mt 7:29). Tanítása nem „parancsra új parancs, szabályra új szabály, itt egy kicsi, ott egy kicsi" (Ézs 28:10), hanem a törvény betöltése: a szeretet. De az „új parancsolat, amit Ő adott", nem hozzáadás a régihez, nem helyettesítése a réginek, hanem „betöltése", értelmezése, magyarázata: Más is tanította, más is értelmezte az Írásokat, de eladdig senki sem szólt róluk úgy, mint Ő.

Az iszlámban az inkulturáció lehetősége fel sem merül. A Korán arab nyelven szól. Tartalma más nyelvekre nem fordítható. A Koránt csak arab nyelven lehet „olvasni", a fordítások legfeljebb tudós „magyarázatoknak" tekinthetők, de nem autentikus isteni igének. A Koránhoz képest minden ismeret, minden tudás csak viszonylagos értékkel bír. Idegen kultúrát az iszlám nem ismer és nem ismer el. A hellén-pogány kultúrának az értéktelensége evidenciának számít a hívő muzulmán előtt. A Damaszkuszi Egyetemen klasszika filológiai nincsen, görög és latin nyelvet a perzsa és az egyházi szír nyelv mellett szabadon választhatják a történelem szakos hallgatók. Láttam a klasszikus görög és latin egyetemi jegyzeteket, nagyon sekélyes és felületes nyelvismeretet követeltek a diákoktól. Ez nem a műveltség iránti érdektelenségből van így, hanem vallási gyökerei vannak. Lehet hogy nincs semmi történeti alapja annak a megrendítő eseménynek, hogy amikor az arab hódítók elfoglalták Alexandriát, és Omar Kalifa megállt a hellénista kultúra jelképe, a hatalmas alexandriai könyvtár előtt, ezekkel a szavakkal adott parancsot a könyvtár elpusztítására:

> „Vagy benne van tudománya a Koránban, és akkor fölösleges,
> vagy nincs benne a Koránban, és akkor haszontalan".

Ha nem is adunk történelmi hitelt az eseménynek, el kell ismernünk, hogy egy ilyen szofizma a pogány-görög kultúra irodalmi alkotásait illetően nem idegen az iszlám szellemétől. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az iszlám kultúraellenes lenne, de azt mindenképpen jelenti, hogy nem hódol az ókori irodalom remekei előtt.

[1] A Hollandiai Mikes Kelemen Kör 2002. évi, 43. Tanulmányi Napok konferencián elhangzott előadás. („Hogyan látjuk egymást – látjuk-e egymást (Közép-) Európában?"; 2002. augusztus 29. - szeptember 1., Elspeet, Hollandia.)

© Copyright Mikes International 2001-2003

Az iszlám ugyanis sohasem tudja a műveltséget önmagában tekinteni, a görög műveltség esetében nem tud eltekinteni a pogány tartalomtól. Az ókeresztyén írók nagyra értékelték a klasszikus ókor formális műveltségét, mert lehetőséget láttak benne a keresztyén tartalom kifejezésére. Az iszlámban fel sem merült, hogy azzal kezdjék a szírek, koptok, vagy görögök iszlám hitre térítését, hogy a Koránt vagy al-Bukháríj művét szírre, koptra, vagy görögre fordítsák, hanem azzal, hogy a megtérteket minél előbb megtanítsák a Korán nyelvére, mert Isten kijelentésének egyetlen autentikus megfogalmazása van: az arab Korán. Nem véletlen, hogy az arab grammatika már az iszlám hajnalán fejlődésnek indult, legnagyobb művelői nem arabok, hanem iszlámhitre tért perzsák voltak.

Míg a keresztyén gondolkodás érintetlenül hagyja saját előzményeit s szüntelen párbeszédben van velük az értelmezés által, s ebben az értelmezésben lehetősége nyílik arra, hogy önmagát jobban megértse, addig az iszlám felveszi-felszívja magába, szinte magába nyeli vallási és szellemi elődeit. Nemcsak az Ó- és Újszövetséggel, hanem az iszlám előtti kor (dzsáhilíja) arab irodalmi műveltségével is ezt teszi, amely ugyanolyan jelentős az iszlám önértelmezése szempontjából, mint a görög-római pogány kultúra a keresztyénségre nézve, hisz ezek segítségével ápolják-művelik az arab nyelvet és teszik lehetővé annak mind pontosabb elsajátítását. A Korán megértése és nyelvi feldolgozása szempontjából az iszlám előtti pogány kor arab „irodalmának" kulcsfontossága van, mert mintegy nyelvtani példatárul szolgál a koránexegézis (tafszír) számára.

A zsidók és keresztyének az iszlám tanítása szerint meghamisították a gondjaikra bízott szent iratokat, így Isten igéje nincs jelen másutt, csak a Korán lapjain. Az Ó- és Újtestamentum csak a Koránban és a Korán által létezik, ami a Koránon kívül van, az mind gyanús és hamisítvány, legalábbis az igazság olymértékben keveredik bennük a hamissággal, hogy a megkülönböztetésre és a kettő szétválasztására nincsen többé lehetőség. Így az iszlám számára eleve elveszett annak lehetősége, hogy szellemi elődeivel, az Ó- és Újszövetséggel párbeszédet folytasson, s az értelmezésben tudomást szerezzen arról, ami a saját lelki-szellemi életében nem magától értetődő. Ezért van tele az iszlám tanítása megfellebbezhetetlen vallási evidenciákkal és ezért történik meg újra és újra, hogy ha valamelyik muzulmán gondolkodó megkísérli egy iszlámtól idegen eszmerendszer megismerését és megértését, az mindjárt az iszlám bírálójának tűnik, és az eretnekség gyanúját vonja magára.

A Koránnak, mint isteni kijelentésnek az iszlámban elfoglalt központi jelentőségét csak Krisztusnak a keresztyén egyház életében betöltött szerepével vethetjük össze. Azt az abszolút és megfellebbezhetetlen szerepet, amelyet Jézus Krisztus személye jelenthet a keresztyén teológiai gondolkodásban, a Korán tölti be az iszlám életében. A muzulmánoknak a Korán abszolút tekintélyén felépülő vallási magatartását nevezik manapság fundamentalizmusnak. Ez a szó napjainkban nagy karriert futott be a politikai nyelvben. Újabban válasz született (2002. május) arra az amerikai manifesztumra (2002. február), amelyet többek között Francis Fukuyama és Samuel Huntington politológusok neve fémjelez, és amelynek szerzői erkölcsileg nemcsak megengedhetőnek, hanem egyenesen kötelezőnek mondják a terrorizmus elleni háborút, ide értve az Afganisztán elleni hadjáratot és az Irak ellen tervezett támadást egyaránt. A válaszlevél fogalmazói és aláírói német tudósok. Szerintük a harcias amerikai értelmiségiek manifesztuma „fundamentalista nézeteket képvisel" és „egyoldalúan értelmez egyetemes erkölcsi alapelveket".

Mi hát a „fundamentalizmus", amellyel oly gyakran jellemzik az iszlámot, de könnyen a fejéhez vágják Amerikának is?

Maga a „fundamentalizmus" kifejezés az amerikai teológiai nyelvből származott át hozzánk Európába s azt a keresztyén szempontból teljesen elfogadhatatlan viszonyulást értjük alatta mindenekelőtt a Szentíráshoz, mely szerint a Biblia megbízhatóságát úgy kellene értelmezni, mint a Bibliában foglalt információknak a „kvázi-orákulum" jellegű tévedhetetlenségét, teljesen félreértve és félremagyarázva a régi protestáns teológusoknak a Szentírás szövegének tévedésmentességéről szóló tanítását. Atyáink ugyanis a „fides humana" (emberi hitel) címszó alatt sorolják fel a hitelességet (authentia, genuina origo), a megbízhatóságot (axiopistia, fides publica) és a szent könyveknek épségét (integritas dogmatica seu substantialis), mely szerint a Szentírásban a szerzők műve épen és romlatlanul (sincerum et incorruptum) maradt fenn és jutott el hozzánk. De túl ezeken a formális külső és belső kritériumokon (externa et interna indicia seu criteria) maga a Szentlélek tesz bizonyságot az Írás igazságáról és megbízhatóságáról (testimonium Spiritus Sancti internum). Az amerikai fundamentalizmus figyelmen kívül hagyja azt a református igazságot, hogy a Szentírás végcélja, „scopus"-a maga Jézus Krisztus, aki az Írás szava által mindig újra elevenen lelkünk elé lép. Ő az igék Igéje, akire a Szentírás egész tartalmát vonatkoztatni kell.[2] Az Írás betűje fölé, amit a Szentlélek elevenített meg, hatalmasan emelkedik Krisztusnak, az örök Igének az alakja. Kálvin tiltakozik az ellen, hogy a keresztyén ember Krisztuson kívül maga fölé más tanító tekintélyt emeljen. „Az atyák közül való volt (Cyprianus), aki úgy vélekedett, hogy egyedül Krisztusra kell hallgatni, mert Őróla mondatott: »Őt

[2] Németh Pál: Református teológiai gondolkodásunk elvi kérdései - Budapest, 1997., 74. p.

© Copyright Mikes International 2001-2003

hallgassátok«; és nem arra kell tekinteni, hogy előttünk mit mondtak, vagy mit cselekedtek mások, hanem arra, hogy mit parancsolt Krisztus, aki mindeneknél előbbre való." [3]

Ezzel szemben az iszlám vallási-teológiai rendszerében a Krisztus helyén a Szent Könyv, a Korán áll. A Korán szava mint Isten igéje maga is teremtéselőtti, tehát préegzisztens, teremtetlen örök isteni szó, amelyet az Isten trónjánál őrzött táblára (fí-l-lauhi-l-mahfúz) felírt őspéldány (ummu-l-kitáb) tartalmaz. Az iszlám kijelentéstanában a Korán ugyanazt a helyet foglalja el, mint Krisztus személye a keresztyén egyház kijelentésről alkotott felfogásában. Ezért a keresztyén ember Krisztushoz való viszonyulásának helyén az iszlámban a Koránhoz, mint az isteni kinyilatkoztatás dokumentumához való viszonyulást találjuk.[4] Az tehát, amit mi „fundamentalizmusnak" nevezünk, egyáltalán nem valami újszerűség, különösség, vagy valami eltérés az iszlám lényegétől, hanem épp fordítva: az iszlám őseredeti, hamisítatlan, lényegi vonását juttatja kifejezésre. Tartalmilag ezért helytelen iszlám fundamentalizmusról beszélni, mint olyan valamiről, ami új és eddig nem tapasztalt jelenség lenne az iszlám világában, hanem ellenkezőleg: megfelelőbb volna a keresztyén vallási kultúrában jelentkező fundamentalizmust „iszlámizmusnak" [5] nevezni. Itt találjuk ugyanis azt a tendenciát, ami az iszlámban szisztémává terebélyesedett, hogy a Krisztus személyéhez és az Ő igazságához való viszonyulás helyét mindinkább a Bibliában mint szent könyvben fellelhető információk igaz voltához való viszonyulás foglalja el. Nem akarom a közfelfogásban elterjedt és a tudományos nyelvben is meghonosodott kifejezéseket mellőzni, vagy másokra cserélni, de a kérdés tisztán látásához szükséges az, hogy világosan álljon előttünk: a „fundamentalizmus" (helyesebben: amit mi „fundamentalizmusnak" nevezünk) az iszlám lényegével egyező, alapítójának eredeti szándékában gyökerező vallási magatartás, ezért a nagy vallási megújulások, reformációk (gondoljunk csak az Ibn Tejmíja (1263–1328) vagy ᶜAbdulwahháb (1703–1787) által elindított mozgalmakra!) az iszlám történetében mindig a „fundamentalizmus" formájában és jellemző vonásaival kísérve jelentek meg.

Az iszlám első évszázadának nagy hódításai elkerülhetetlenné tették a világ nagy kultúráival való érintkezését. Az új vallás alapítójának halálakor (632) lényegében nem terjedt túl az arab félsziget földrajzi határain. A hódítások nagy mértékben kapcsoltak be hellénista kultúrájú keresztyén tömegeket az iszlám világ vallási-szellemi vérkeringésébe, s így a fejlődő iszlám már korán találkozott a számára lényegében idegen görögös gondolkodásmóddal, a görög filozófiával. Először szír nyelvből lefordítva, majd mindinkább görög eredetiből készült fordítások segítségével egyre szélesebb körben terjedtek a filozófiai ismeretek és egyre többen akadtak, akik a görög minták által kínált úton elindulva maguk is a filozófia önálló művelői lettek. A filozófia által feltett kérdések a vallás tudósait komoly vizsgálódásokra és minden szempontból átgondolt teológiai megfontolásokra késztették.

A bizánci keresztyén kultúra által közvetített antik tudományokat (al-ᶜulúmu-l-qadíma, ᶜulúmu-l-qudamá', ᶜulúmu-l-awá'il) szembe állították az iszlám vallástörvény (as-seríᶜatu-l-iszlámíja) tudományával. Annak ellenére, hogy az iszlám második századában az ᶜabbászida kalifák ösztönözték és pártfogolták a hellénista-újplatonikus szellemben művelt antik tudományokat, s ezeket kegyes iszlám-hű körökben is nagy odaadással tanulmányozták, a szigorú ortodoxia többnyire gyanakvással szemlélte azokat, akik „Sáfiᶜíj és Málik tudományának hátat fordítottak és Empedoklész vélekedését szeretnék az iszlámban törvénnyé emelni".[6]

Az iszlámban is mutatis mutandis lezajlott az, ami korábban a keresztyénség első századaiban történt, hogy a vallási tartalom egy tőle idegen gondolkodásmódnak (hellénizmus) a témájává lett, és ez az idegen gondolkodásmód kezdte meghatározni a vallási tartalmat s az iszlámban szintúgy megjelent a heves tiltakozás minden tudománnyal szemben, ami nem magából az iszlámból ered. an-Nawawíj „Negyven hagyománya" között találjuk a következőt: „Ha valaki ebbe a mi ügyünkbe olyan új dolgot vezet be, amely nem lényegéből következik, azt vissza kell utasítani." – más hagyományozás szerint – „Ha valaki olyasmivel áll elő, amely nem egyezik a mi ügyünkkel, azt vissza kell utasítani." Itt a saját vagy idegen kútfőből merített,

[3] Kálvin János Institutioja 1536. Fordította: Dr. Victor János - Budapest, 1936., 13. p.

[4] Figyelemre méltó ebben a tekintetben *Bolyki János: A Szentírás kettős természetéről* című tanulmánya (Hermeneutikai füzetek 13., Budapest 1997), amely rendkívül érdekes érveléssel bizonygatja, hogy a Krisztus személyére vonatkozó kalcedoni dogma mekkora hermeneutikai haszonnal alkalmazható a Szentírásban adott isteni kijelentésre is. Anélkül azonban, hogy Bolyki János tanulmányának tudományos értékét vitatnánk, mindenképp meg kell jegyeznünk, hogy felfogásának végső konzekvenciáival igen közel kerül az iszlám teoretikusok kijelentéstanához. Karasszon István kritikáját, mely szerint „az inkarnáció-inskripturáció analógiája nem református", még súlyosbítani lehetne azzal, hogy nem is igazán keresztyén. Attól, hogy egy tanítást dogmatikai spekuláció útján keresztyének is megfogalmaztak, illetve magukénak vallottak, szellemében még nem feltétlenül felel meg a keresztyén álláspontnak.

[5] Dr. Kuyper Ábrahám: A kálvinizmus lényege c. művében (Budapest, 1922) az „egyetemes jellegű életrendszerek" között másodikként említi az iszlámot: *„paganizmus, iszlamizmus, romanizmus és modernizmus"* (12. p).

[6] Goldziher Ignác: Az iszlám kultúrája – Budapest, 1981., 2. kötet 940–941. p.

© Copyright Mikes International 2001-2003

iszlámtól idegen újításokról van szó, amelyek nem egyeznek az iszlám szellemével vagy nem az iszlám lelkiségéből következnek. A későbbi iszlámban a hagyományok megújítói, a „szunna újjáélesztői" nagy súlyt fektettek az „újítások kiölésére" is.[7]

Természetesen nem hiányzott az ellenkező vélekedés sem, amely épp azt igyekezett bizonyítani, hogy a Korán a legkülönbözőbb tudományok és mesterségek művelésére ösztönzi az embert. Idézték a 6. szúra 38. versét: „Semmit sem hanyagoltunk el az Írásban".[8] Kegyes iszlám körök azonban az antik hellénista tudományokat azok közé a tudományok közé sorolták, melyeket a próféta veszélyesnek tartott, mint olyanokat, amik semmire sem valók, teljesen haszontalanok (min ᶜilmin lá janfaᶜu). Nagy megelégedéssel jegyezték fel egy híres tudósról, aki a filozófia tanulmányozásában és tanításában komoly tekintélynek számított, hogy halálos ágyán az utolsó szavai ezek lettek volna: „Igazat szól a Magasságos Isten, Ibn Síná (Avicenna) pedig hazudik" (szadaq-Alláhu-l-ᶜazím wa-kadzaba-bnu-Síná).

Az ortodox iszlám heves tiltakozása azonban kevéssé tudta befolyásolni az antik eredetű hellénista tudományok terjedését és művelését az iszlám világban. Olyannyira nem, hogy a muzulmán arabok ezekben a tudományokban a középkori Európa mestereinek számítottak s ők voltak azok, akik az antik filozófia főbb alkotásait Európa számára közvetítették.

A jelenkor muzulmán gondolkodóinak mára már nem sok mondanivalójuk van a klasszikus filozófiával és tudományokkal szemben, ezen a téren inkább büszkén tekintenek vissza a múltba. Ma az ellenfél sokkal inkább a felvilágosodás örökösének számító modern nyugati „humanizmus" és annak szellemi hatása az iszlám országok gondolkodására és vallási kultúrájára. Az a korántsem egységes szellemi, politikai mozgalom, amit itt Európában „iszlám fundamentalizmusnak" hívunk, épp ez ellen a hatás ellen lép fel; nevezetesen hogy mindaz, amit ma nyugatinak és modernnek nevezünk, akár az anyagi, akár a szellemi kultúra területén jelentkezzék is, beszüremkedjék az iszlám szellemi-társadalmi struktúráiba, s a Korán és a prófétai hagyomány által kialakított lelkiséget és életminőséget egy tőle idegen, sőt nagyrészt neki ellentmondó szellemiséggel és életmóddal cserélje fel.

A XX. század első felében a muzulmán arab szellemi élet erős készséget mutatott az európai gondolkodás és kultúra javainak befogadására és felhasználására. Sorra jelentek meg vallásfilozófiai művek, amelyek óriási hatással népszerűsítették az európai felvilágosodás gondolatkincsét az iszlám vallási témákkal kapcsolatban. Mahmúd ᶜAbbász al-ᶜAqqád (1889-1964) számos művében tárgyalja az iszlám vallási témáit [„Az Isten" (Alláh), „A próféták atyja" (Abú-l-anbijá' [Ábrahám]), „A Krisztus lángelméjűsége" (ᶜAbqaríjatu-l-Maszíh), „Mohammed lángelméjűsége" (ᶜAbqaríjatu Muhammad), „ᶜOmar lángelméjűsége" (ᶜAbqaríjatu ᶜUmar), „Khálid lángelméjűsége" (ᶜAbqaríjatu Khálid)], de nem az isteni kinyilatkoztatás elvéből kiindulva, hanem az emberi képességek, az ész teremtő ereje, az emberi zsenialitás szerepének hangsúlyozásával.[9]

Az iszlám ortodoxia komoly tudósai ezzel szemben megállapítják, hogy „a muszlimnak egyáltalán nincs szüksége arra, hogy annak alapján kísérelje meg a próféta életének megértését, hogy Őt hatalmas zseninek, ámulatba ejtő vezetőnek vagy minden hájjal megkent ravaszkodónak tekintse… Nem az-e az igazság, hogy Ő a hatalmas és felséges Istentől küldött próféta volt." És ebből folynak aztán azok a tulajdonságai, amelyeket a zsenialitás kifejezéssel szoktak összefoglalóan említeni.[10] „Mohammed nem úgy mutatkozott be a világnak mint politikai vezető, népvezér vagy valamely irányzathoz tartozó gondolkodó, avagy társadalmi reformátor… Sőt nem igényelt magának életének egész ideje alatt semmiféle külön utat, amely azt sejttette volna, hogy ő bármely tekintetben is azt a maga módján járta." [11]

A fundamentalista mozgalmak az iszlámban mindig reformációs, helyesebben mondva retradícionalizációs mozgalmak, tehát reformálni akarják azt, ami deformálódott. A fundamentalizmus visszatérést jelent a hagyományoshoz, ahhoz, ami eredetileg helyes volt, de az idők folyamán az emberi hanyagság, tudatlanság és figyelmetlenség miatt végzetesen elromlott, eltorzult, hamissá lett. Ezért a XX. századi iszlám fundamentalizmusnak megvannak a nagy szellemi elődei, akikre hivatkozhatik: Al-Ghazálíj (1058—1111), Ibn Tejmíja (1263—1328), Mohammed ibn ᶜAbdi-l-Wahháb (1720—1772), Dzsemálu-d-Dín al-Afgháníj (1838/9-1897). Ők voltak azok, akik az iszlám radikális megtisztítására törekedtek elsősorban a népi vallásosságban elharapódzó szentek kultuszától és az értelmiségi körökben dívó miszticizmustól (szúfizmus). A mai fundamentalisták ennél többet akarnak. Céljuk az egész muzulmán társadalom gyökeres megtisztítása minden nyugatosítási,

[7] An-Nawawíj: Negyven hagyomány (Az iszlám alapvető tanításai, Mohamed próféta leghíresebb mondásai) Fordította, jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátta: Németh Pál – Palatinus-Budapest, 1998., 20–21. p.
[8] Goldziher i.m. 942–943. p.
[9] Germanus Gyula: Az arab irodalom története – Budapest, 1962., 295. p.
[10] Dr. Muhammad Szaᶜíd Ramadán al-Bútíj: Fiqhu-sz-Szíra (Hetedik kiadás) Dár al-Fikr; Damaszkusz, 1978., 11. p.
[11] Dr. al-Bútíj i.m. 30. p.

© Copyright Mikes International 2001-2003

európaizálási tendenciától. Társadalomszervező programjuk átfogja az emberi élet teljességét. Haszan al-Banná' (1906–1949) meghatározása szerint „az iszlám dogma és kultusz, haza és nemzet, vallás és állam, szellemiség és cselekvés".[12] Szajjid Qutb (1906–1966) megfogalmazása szerint „az iszlám nem vallás a szó mindennapi, eltorzult jelentésében, vagyis amelynek hatásköre pusztán a magánéletre korlátozódik, hanem az emberi lét valamennyi területére vonatkozó komplett életmód. Az iszlám irányvonallal szolgál az élet valamennyi szférájára – individuális és társadalmi, anyagi és morális, gazdasági és politikai, jogi és kulturális, nemzeti és nemzetközi – számára".[13] Ezért a fundamentalizmusnak az iszlám világában mindig súlyos politikai jelentősége van. A muzulmán köztudatban fundamentalistának lenni, körülbelül azt jelenti, hogy valamilyen módon a „Muzulmán testvériség pártjához" tartozni. Természetesen nem ilyen egyszerű a helyzet, mégis van benne annyi igazság, hogy a „muzulmán testvérek" mozgalma volt az, amely századunkban először politikailag hatékonyan és társadalmilag észrevehetően tudta képviselni és megfogalmazni a fundamentalista értékeket. A mozgalom szülőhelye Iszmáᶜílája, ahol 1928-ban az akkoriban 22 esztendős Ahmad Haszan al-Banná' megalapította a „Muzulmán Testvérek Csoportját" (dzsamᶜíjatu ikhwáni-l-muszlimín). A titkos szervezkedés időszakát (1928-1936) hamarosan követte a nyílt politikai aktivitás kora, amikor a mozgalom zászlajára tűzte a palesztínai arabok ügyét, s ezáltal nagy népszerűségre tett szert mind Egyiptomban, mind pedig Szíriában. 1941-ben Haszan al-Banná'-t bebörtönözték angolellenességéért. A mozgalom egy ideig szoros kapcsolatban állt „a szabad tisztek" (ad-dubbátu-l-ahrár) mozgalmával, ahová ᶜAbdu-n-Nászir és Anwaru-sz-Szádát későbbi elnökök is tartoztak. Ez volt az oka annak, hogy az 1952-es forradalom után nem oszlatták föl a pártot a többi párthoz hasonlóan. A mozgalom azonban egyfajta morális ellenőrzési szerepet kívánt magának az új helyzetben, ezt viszont a „szabad tisztek" elutasították. Az ellentét annyira kiéleződött, hogy 1954. október 26-án sikertelen merényletet kíséreltek meg ᶜAbdu-n-Nászir ellen. A kemény megtorlás után 1965-ben hallattak újra magukról. A megtorlás most sem maradt el, százával börtönözték be és internálták őket. Három vezető személyiségüket, köztük a híres Korán-magyarázót és iszlám ideológust, Szajjid Qutb-ot kivégezték.[14] Ezt a tettét mint nyilvánvaló árulást máig nem tudják ᶜAbdu-n-Nászirnak megbocsátani a hithű muzulmánok. Mubárak elnöksége alatt a mozgalom az 1986-ban elhunyt ᶜOmar at-Tilmiszánij vezetésével fokozatosan lemondott korábbi politikai törekvéseiről, s mindinkább az „őfelsége ellenzékének" szerepét vállalta magára. Emiatt a hetvenes években kialakuló új fundamentalista áramlatok élesen bírálták őket, s noha elismerték történelmi szerepüket, nem vállaltak többé közösséget velük.[15] A mozgalom az utóbbi években súlyos szervezeti válságokat élt át. Ez különösen a 2002. év végére lett nyilvánvalóvá, amikor ötödik vezetőjük, a nyolcvanegy éves Musztafá Mashúr október 29-én agyvérzéssel hirtelen kórházba került s november 14-én csütörtökön este elhunyt. Az utódlás kérdésében kiéleződtek a belső ellentétek, míg végül a mozgalom második vezetőjének, Haszan al-Hudajbíjnak (1891–1973) a fia, Mohammed al-Ma'mún al-Hudajbíj került a mozgalom élére. A mozgalom utolsó négy vezetője idős korban vette át a mozgalom irányítását, így nincs semmi rendkívüli abban, hogy az új vezető, al-Ma'mún al-Hudaibíj már betöltötte a 81. életévét.

A fundamentalista szervezkedések akármilyen különbözőek is, s tevékenységük bármily szerteágazó és beláthatatlan is, alapvető célkitűzésük mégis nyilvánvaló: az iszlám társadalom reformációja, egyfajta politikailag kikényszerített reiszlamizáció, amely rendkívül erős missziói optimizmussal párosul. Már a múlt század 80-as éveire megfogalmazódott az iszlám világ tudósaiban, hogy a közeljövő intenzív vallási ébredést fog hozni az ateizmus kényszerének alávetett Törökországban és a Szovjetunió déli területein fekvő muzulmán országokban. A másik kérdés, amely már akkoriban foglalkoztatta az iszlám világ vallástudósait, az iszlám európai elterjedésének lehetősége volt. Úgy érezték akkoriban, hogy az iszlám komoly alternatívát jelent a világ mesterséges kettéosztásával szemben, mind az erőszakos kommunista társadalmi egyenlősítés, mind pedig a gátlástalan liberális gazdasági-politikai imperializmus ellen. Az egypólusúvá vált világrend és a számszerűségében is impozáns európai iszlám-jelenlét idején a kérdés tovább bonyolódik. Egyfelől egyre élesebben elkülönül a muzulmán ideológusok tudatában a keresztes háborúval meggondolatlanul fenyegetőző, a cionizmust minden eszközzel gátlástalanul támogató, önmagát a terrorizmus elleni harc bajnokaként feltüntető, de a palesztinai arab lakosság elleni izraeli állami terrort eltűrni kész, az iszlám világot eleve ellenségként kezelő s mindig újra „casus belli" után kutakodó, fundamentalista vallási természetű, de azzal az iszlámot megbélyegző Amerikai Egyesült Államok és az Európai Unió, amelynek kulturális, vallási, politikai pluralizmusa, árnyaltsága, vallási türelmessége egyre feltűnőbbé válik. Az iszlám oldaláról nézve tehát egyre szorongatóbban vetődik fel a kérdés: Jelent-e alternatívát az iszlám Európa számára? S ha igen, akkor milyen tekintetben? Európa szempontjából tekintve viszont egyre nagyobb súllyal jelentkezik az előbbi kérdés megfelelőjeként: Európa milyen alternatívát jelent az itt élő muzulmánok és általuk az egész iszlám világ számára? Igaz-e,

[12] Simon Róbert: Orientalista Kelet-Közép-Európában (Válogatott tanulmányok) Szombathely, 1996., 199. p. Vö. Németh Pál: Az írás és az olvasás felelőssége – Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 1998., 150–157. p. (Az iszlám – társadalmi rendszer).
[13] Rostoványi Zsolt: Az iszlám a 21. század küszöbén – Budapest, 1998., 34. p.
[14] 1965. augusztus 9-én tartóztatták le, a bírósági eljárás halálos ítélettel zárult, amelyet 1966. augusztus 29-én hétfőn hajnalban hajtottak végre.
[15] v.ö. Simon Róbert i.m. 198. p.

© Copyright Mikes International 2001-2003

hogy Európa szerepét Amerika vette át és csak idő kérdése és teljessé lesz Európában is a ma még inkább csak tendenciákban jelentkező amerikanizálódás, vagy pedig még létezik és megerősödhet az emberi élet minden területére kiterjedő önálló európai identitás? Ezek a kérdések még nem dőltek el, de az idő múlásával egyre közelebb jutnak ahhoz a ponthoz, amelyen túl már nem lesznek kérdések többé.

Europe's Patience and the Expansion of Islam in Europe

The European Christian culture relates to its spiritual predecessors in a special way: it leaves them as they originally were, does not transcribe them; only interprets them from time to time. The Old Testament remains the same as the Jews demised it to us, and it gains freshness in its new interpretation. Jesus did not erase the law but it fulfilled it by interpreting it as: "*For he taught them as one having authority, and not as the scribes.*" (Mt 7:29). His teaching is not "*For precept must be upon precept, precept upon precept; line upon line, line upon line; here a little, and there a little:*" (Is 28:10), but the fulfilling of the law: love. His "new precept" is not an addendum to the old one, but a "fulfillment" of it. Others also had taught, interpreted the Scripts, but none of them spoke of them as Him.

In Islam there is no possibility for such an approach. The language of the Koran is Arabic. Its content cannot be translated to other languages. The Koran can only be "read" in Arabic, its translations serve only as academic "commentaries", not as divine texts. Relative to Koran, all cognition, all knowledge is only of relative value. Islam does not know and does not recognize gentile cultures. The unworthyness of the Hellenic-pagan erudition to a true Muslim believer is nothing less than evidence. This attitude has its roots in the religion and is not fed by cultural indifference. (It might be without any historic ground the poignant event that took place in Alexandria when the Arab conquerors led by Omar Califa stood before the symbol of the Hellenic erudition – the huge library of Alexandria – and Omar gave order to set it in fire with the following words:

> "Either its lore is in the Koran, hence it is superfluous
> Or it is not in the Koran, hence it is of no utility.")

All the fundamentalist movements, despite the differences in their structure, individual goals, and activities, have one fundamental goal in common: the reformation of the Islamic society, some kind of *re-islamization through political force*. This goal goes hand in hand with an extremely strong missionary optimism. Islamic scholars have already pointed out in the 1980s to the religious renaissance in the atheist Turkey and the souther Muslim states of the Soviet Union. The other issue that preoccupied those scholars was the possibility of expansion of Islam in Europe. They thought at that time that Islam provided a serious alternative in the artificially divided bipolar world: an alternative to the tyrannical communist egalitarism on one hand and to the hell-bent liberal economic-political imperialism. This issue is more complex in todays's unipolar world when Islamic presence in Europe became visible and numerically imposant. In the eyes of Islamic ideologists there is a growing separation between the United States that irresponsibly threatens with crusade, is hostile to Islam off hand, and the European Union whose cultural, religious, political pluralism and religious tolerance is more and more ostentatious. From Islam's perspective the following question bears a growing relevance: is Islam an alternative for Europe? If the answer is yes, then in which context? From Europe's perspective the gravity of a respective question is also growing: what kind of alternative can offer Europe to the Muslims living here and through them to the whole Islamic world? Is it true that the United States took over the role of Europe and it is only a matter of time that the Americanization of Europe will become a reality? Or, will the still present substantive European identity gain strength and flourish? These questions are not yet decided, but with the passing of time we will come closer and closer to a point where these questions will cease to be questions any more.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

MARISKA, Zoltán : Bartók György a katedrán[1]

Málnási Bartók György filozófiájával két meghatározó és életműve egészére érvényes megállapítás keretein belül, két külön szempont részletes kidolgozásával érdemes foglalkozni. Így lehet értelmes módon nyilatkozni filozófiájáról, így lehet művelődéstörténeti szerepéről beszélni, és egyáltalán így lehet magát a filozófust is megérteni. Konkrétan: először is Bartók az erkölcsi értékeszme kibontása jegyében filozofált, másodszor pedig életműve maga is organikus Egész, azaz életművének összes részvonatkozását – beleértve oktatói tevékenységének dokumentumait is, az egész felől, a teleológia funkcionális elveivel összhangban kell feldolgozni.

Természetesen, az organikus Egész filozófiai-elméleti szempontból önmagában is részletesen kidolgozott fogalom Bartóknál, konferenciánk jellegéhez illően ennek a fogalomnak is a gyakorlati aspektusairól legyen itt több szó. Voltaképpen az erkölcsi értékeszme fogalmán belül igyekszünk kimutatni az elméletalkotó, a tudós filozófiatörténész és a foglalkozásában oktató professzor aspektusainak organikus egységét. Nem tekinthető véletlennek ugyanis, hogy Bartók pályakezdését atyai gonddal figyelő kitűnő pedagógus munkatárs, Schneller István már 1912-ben, Bartók habilitációs pályázatának bírálatában a legnagyobb elismeréssel szólt a jelölt mind elméleti mind pedig gyakorlati munkásságában megnyilvánuló szisztematikusságáról, elmélet és gyakorlat szerves összefüggéseiről.

Az erkölcsi értékeszme első megközelítésben természetesen a gyakorlati filozófiát, a kanti morálfilozófiát és annak különböző irányultságú neokantiánus továbbfejlesztési kísérleteit idézi. Azonban Bartók két vonatkozásban is eleve többet vállal annál, mint hogy teoretikusan értelmezze és ezzel összefüggésben – jó neokantiánushoz illően – továbbfejlessze a kanti morálfilozófiát. Voltaképpen ezt is megteszi, hiszen első jelentős munkája az 1911-es Erkölcsi érték philosophiája egyik célja pontosan az imént említett feladat teljesítése. Az erkölcsi értékeszme tartalmában azonban több van, mint egy a gyakorlati filozófiában fontos elméleti tartalom kifejtése. Mindenekelőtt maga a fogalom nagyon határozott szellemfilozófiai és filozófiatörténeti relevanciával rendelkezik. Bartók nagy határozottsággal vallja, hogy az erkölcsi értékeszme történetileg-filozófiatörténetileg kibontható és ugyanakkor szellemfilozófiai státusszal rendelkező fogalom, s ha valamit is tanít a filozófia története, akkor éppen az erkölcsi érték tartalmát. Itt találkozik elmélet és gyakorlat, a történelmi múlt és a jelen. A filozófia tanítása a szervezett szocializáció szintetizáló eleme, mely voltaképpen intellektuális élményt kíván adni a mindenkori hallgatóságnak. A filozófus feladata tehát magának az erkölcsi értékfogalomnak a teoretikus kidolgozása, s a kidolgozáshoz segítséget kap az európai filozófia történetétől. Az európai filozófia történetiségében jól azonosítható egységet – többek között – éppen az erkölcsi értékeszme konstitúciós ereje biztosítja. Maga az eszme pedig szellemfilozófiai fogalom. Az eszme konstitúciós erejének felismerése jelöli ki a filozófus és a tudós filozófiatörténész gyakorlati-pedagógiai teendőit: a filozófia oktatása nem a társadalmi szerepek leosztásából fakadó külső kényszer diktálta feladat, hanem olyan belső igény, mely szellemfilozófiai felismerésből származik; a szellemiség terén múlt és jelen kapcsolata másra át nem hárítható feladatokat ró ki a teoretikusra a filozófiai szellemiség jövőjét, jövendő sorsát illetően.

Az erkölcsi értékeszme tehát az elméletből, a gyakorlati filozófia világából kölcsönvett fogalom. Erkölcstörténeti és filozófiatörténeti monográfiákkal alátámasztott, elméletileg kidolgozott szellemfilozófiai fogalom, mely sajátos tartalmi módosulásokkal együtt beépül Bartók bölcseleti antropológiájába. Ugyanakkor kifejezetten köznapi értelemben, a személyes életvitel paradigmájaként is felfogható életelv. Bartók személyiségére vonatkoztatva voltaképpen az egyetemi professzor társadalmi-közéleti szerepét, oktatói tevékenységét tartalommal megtöltő életfilozófia, mely az oktató vállalt szerepkörét szabályozó, általános emberi-erkölcsi intellektuális életelv. Mint ilyen, legalább olyan közel áll a görög – konkrétabban az arisztotelészi – filozófia eszményéhez, mint a már említett kanti morálfilozófiához. Nem nélkülözheti a nagy következetességgel vállalt tudatosságot, az önmagáról való tudás eszményét sem, de természetesen vannak bizonyos következményei annak, hogy a kezdetben tisztán elméleti fogalmaknak a gyakorlati filozófia közvetítésével kifejezetten köznapi, életviteli jelentőségét hangsúlyozzuk. Arisztotelész azon figyelmeztetése, mely szerint ha egy fogalom nem ott

[1] Jelen előadás az '*Iskolai filozófia Magyarországon a XVI-XIX. században*' című nemzetközi tudományos konferencián hangzott el. A konferenciát a Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, a Comenius Egyetem BTK Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke és a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézete rendezte 2002. október 17-19 között Pozsonyban. A konferencia további támogatói: Illyés Közalapítvány és a Szlovák Köztársaság Kulturális Minisztériuma.

Ezen rendezvény folytatása az '*Alternatív tradíciók a magyar filozófiai kultúrában' (Miskolc), 'Szellem és érték a magyar filozófiai kultúrában' (Miskolc), 'Filozófia és teológia viszonya a magyar szellemi életben' (Miskolc-Kolozsvár), 'Böhm Károly Nemzetközi Konferencia' (Kolozsvár), 'Báró Brandenstein Béla Emlékkonferencia' (Miskolc*) hasonló témájú rendezvényeinek, melyek a magyar filozófiai kultúra kutatásának eredményeit hivatottak rögzíteni.

© Copyright Mikes International 2001-2003

szerepel, ahol megszületett, hanem kölcsönvett fogalomról van szó, akkor mindig is figyelni kell a kölcsönvétellel megvalósuló jelentésmódosulásokra, leginkább épp elmélet és gyakorlat találkozásánál megszívlelendő. S ha az erkölcsi érték a gyakorlat világában mint intellektuális erkölcsiség azonosítható, akkor adódik a jelentésmódosulás másik fontos irányultsága. Az intellektuális erkölcsiség az oktatói tevékenységben túlságosan is általános fogalom, a dolgok logikája folytán azonban elveszti általános jellegét és konkretizálódik. Az oktatói tevékenységben manifesztálódó intellektuális erkölcsiség formai szempontból annak belátása és érvényesítése, hogy a maradandó (tehát értékes) tudás csak a folyamatos tanítás eredményeként garantált, valamint a morális princípiumok világos, intellektuális belátásához és gyakorlásához olyan magas szintű elméleti képzésre van szükség, mely egyszerűen elképzelhetetlen a filozófia alapos és átfogó oktatása nélkül. Az oktatásszervezés terén tehát kétszintű képzés zajlik, az értelmiségképzés programjának a filozófia oktatása szerves, organikus eleme, s az értelmiségképzés jegyében menet közben a szakos képzés szempontjai is érvényesülnek. Az oktatás és a képzés folyamatában dől el, hogy az egyéni intellektuális érdeklődésnek megfelelően ki igényelheti a szakmai képzés speciális formáit.

A morális intellektualizmus csak annyiban filozófiai tartalom, amennyiben a képzés folyamatában, immáron mintegy visszakapcsolódva az elmélet világába, elveszti gyakorlati jelentőségét, filozófiai reflexió témájává válik. A gyakorlatban érvényesülő moralitás, a helyes életviteli elvek örökül kapott hagyománya éppen a filozófiai reflexió révén lesz intellektuális örökség, a filozófia végeredményben az ily módon formalizált képzésben terápia, a jó szemlélésének és belátásos gyakorlatának terápiája. Bármennyire formalizált maga a képzés, hiszen kellő egyértelműséggel jelöli ki az oktatói és a hallgatói szerepeket és határozza meg a szerepek adta lehetőségek körét, a filozófia terápiás gyakorlatában nem válik ketté elméleti és gyakorlati elv. Nincs külön filozófia mint átadandó és számon kérhető tananyag, és olyan tudós professzor, akinek személyiségjegyei finoman fogalmazva nem felelnek meg az általa előadott és számon kért morálfilozófiai tartalmaknak, és az ebből fakadó szükségszerű elvárásoknak, melyek a teória kellései a heteronómia rabságában, a való világ gyötrődései között vergődő egyén számára.

A filozófus oktatói szerepében köteles számon kérni a tételes, általa leadott teoretikus anyagot. Azért van joga tudást és ismeretet számon kérni a szervezett szocializáció, az oktatás és képzés szituációiban, mert egyrészt személyes életvitele reprezentálja a teoretikus fogalmak – itt erkölcsi értékeszme a maga történetiségében – és a morális intellektualizmus szerves, organikus egységét, másrészt pedig a szellemi jövő építésének fontossága a legkomolyabban vett, belülről fakadó intellektuális felismerés számára. Bartók morális alapállásában a lehető legtisztábban érvényesül a görög filozófia (itt ismét Arisztotelész nevét kell említeni) azon tézise, mely szerint a tökéletesség eszményétől távol áll ugyan a cselekvő és gondolkodó ember, aki legfeljebb szándékaiban lehet tökéletes, de szándékaiban legalább nevelhető. Nevelhető, hiszen maga az erény, a megnyilvánuló erény intelligibilis erények függvénye, a cselekvésben adott erényesség pedig okos intellektualizmussal, a teória türelemmel gyakorolt módszereivel, saját munkálkodással javítható. Hogy mennyire, az más kérdés, hiszen – visszatérve a kanti morálfilozófiához – a szándéketika világában marad.

A kanti morálfilozófiához viszonyítva Bartók erkölcsfilozófiája további korlátozásokat fogalmaz meg. Nem tartalmaz semmiféle imperatívuszt, feltétlen erkölcsi parancsot, Bartók nem etikát, hanem erkölcsfilozófiát írt. A filozófia ne akarja előírni az embernek, hogy mit tegyen. Zárójeles megjegyzésként: Bartók akadémiai székfoglaló értekezésében Kierkegaard egzisztencializmusával foglalkozott, s tehette ezt azért, mert mindig is érdekelte a filozófia önkorlátozó elméleti és gyakorlati attitűdje, melyre számos példát lehet hozni Kierkegaardnál. A másik megjegyzés az etikai transzcendentalizmus továbbfejlesztésére vonatkozik. Ennek egyik aspektusa jellegzetes neokantiánus törekvés: a formálisnak tudott kanti etika tartalmi kiegészítése, mely magának a formalizmusnak a korlátozása is egyúttal. Ismertek azok az ellenérvek, melyeket az analitikus filozófia fogalmaz meg a jellegében hasonló neokantiánus vállalkozásokkal szemben, s hogy maguk az ellenérvek az etikai transzcendentalizmus alapvetését, legmélyebb régióit érintik. Messze túlmenne e fejtegetés keretein annak tárgyalása, hogy mennyire vonatkozik magára Kantra és mennyire a neokantiánusokra például Moore-nak az a megállapítása, hogy a van-ból, a lenni-ből sohasem szabad a kellésre következtetni, hiszen maga Kant a tény, az erkölcsi tény lehetőségfeltételeinek megragadásával a lehetőség számára adott filozófiai rangot, módszertani jelentőséget és ontológiai státuszt, mivel maga a lehetőség épül be az autonómia kanti fogalmába. Mindehhez annyi köze van Bartóknak, hogy nem a neokantiánus morálfilozófiák, Kant-kiegészítések mezsgyéjén haladt, mint ahogy sohasem használta az öntét és a projekció Böhm-féle fogalmait, hanem magához Kanthoz kapcsolódott morálfilozófiájában. Nem vállalta a kategórikus imperatívuszt, de – és ez is szövegszerűen kimutatható erkölcsfilozófiájában – elutasított minden próbálkozást, mely a van-ból a kell-re kívánt következtetni. Vállalkozásában az érték – itt erkölcsi érték –, tartalommal bíró fogalom, s noha a tízes években íródott erkölcsfilozófia értéktana még a transzcendentális szabadság és az erkölcsi szabadság egymásra vonatkoztatására épít, épp a lehetőség teoretikusi jelentőségének felismerése vezeti el a filozófiai antropológiához, az etikai transzcendentalizmus feladásához. Az antropológia felé vezető úton nagy segítséget kap a szellemfilozófiától is, a szellemfilozófia pedig összeköti a múltat a jelennel, s a jelen pedig életfilozófiával értelmezett gyakorlati feladatokat jelöl ki.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Az első világháború végéig Bartók György két oktatási intézményben kapott tanári állást, ha rövid középiskolai tanárkodásától eltekintünk. Ugyanis 1908 és 1912 között a kolozsvári Református Teológia újszövetségi tanszékét vezette, s 1912-es habilitációja után magántanárként a kolozsvári egyetem bölcsészkarán, a filozófia intézetben dolgozott, s 1917-ben ide nevezték ki a filozófia nyilvános rendes tanárává. Tanári pályafutását megalapozó szakmai felkészültségét is a megnevezett két intézményben szerezte, egyszerre volt a bölcsészkar magyar-német szakos hallgatója és ugyanakkor teológushallgató. Lelkészképesítő bizonyítványt 1904-ben, középiskolai tanári oklevelet 1905-ben szerzett, és két éves németországi tanulmányútja után 1907-ben filozófiából doktorált. Évfolyamtársával, későbbi sógorával, Ravasz Lászlóval utazott Németországba, a német egyetemeken többek között Windelband, Wundt, Lask és Troeltsch voltak a tanárai.

A kolozsvári magyar egyetem történetének első szakaszában, az 1872-es alapítástól az első világháború végéig úgy általánosságban három tendencia érvényesült. A majdnem ötvenéves időszakban – pontosan negyvenhét tanévet hirdettek meg – a kezdeti évek bizonytalanságai elmúltak, s maga az egyetem a századforduló tájékán a magyar tudományosság, szellemi élet jelentős tényezőjének számított. Megmaradt –úgymond – vidéki egyetemnek, de nagyon erős volt például az orvoskara, noha éppen az orvoskaron érvényesült legjobban a főváros elszívó hatása. Másodszor pedig rendkívüli gyorsasággal növekedett a hallgatói létszám, s részben a felduzzadt hallgatói létszám, részben pedig a főváros-vidék rivalizálásnak is köszönhetően a magyar közéletben gyakran beszéltek színvonaltalanságról – elsősorban a kolozsvári jogászképzés kapcsán. Ugyanakkor – éppen a tömegoktatás kedvezőtlen hatásainak ellensúlyozására – kialakultak az elitképzés működő formái. Bartók és pályatársai magától értetődő természetességgel tudtak élni az elitképzés lehetőségeivel, beleértve természetesen a két éves külföldi tanulmányút lehetőségét is. Az egyetemi vezetés tisztában volt azzal, hogy a tehetséges diákok képzése külföldi - itt főként németországi - egyetemeken szintetizálható, s az általuk nagy gonddal szervezett külföldi képzés után a hazatérő ifjú pályakezdő tehetségek az erdélyi szellemiség kiteljesedése érdekében vállalnak majd munkát, tevékenységükkel Erdély ügyét fogják szolgálni. S végezetül pedig nem árt felfigyelni az egyetem életében végbement generációs változásra, hiszen az alapító professzorokat a századforduló idejére új tudósgeneráció váltotta fel. Az új tanári gárda tagjai vagy maguk is erdélyi kötődésekkel rendelkeztek, vagy idekerülvén lélekben maguk is erdélyivé váltak (ellenkező esetben néhány évet maradtak csak Kolozsváron), vagy pedig az egyetem padsoraiból kikerült tehetséges fiatalok előtt nyílott meg az egyetemi karrier lehetősége. Az egyetemi vezetés mindig is igyekezett saját embereivel feltölteni a rendelkezésre álló oktatói keretet. Ilyen saját embernek számított a Németországból frissen hazatért ifjú Bartók György is, aki az első adandó alkalommal állást kapott az egyetem filozófiai intézetében. Habilitációjáig ugyan a Református Teológián dolgozott, azonban a bölcsészkar és a Teológia között egyébként is harmonikus együttműködés szerveződött, Bartók oktatói évei a Teológián más szempontból is és önmagában véve is számításba veendő tanulságokat hordoznak magukban.

Bartók pályakezdését általában nagy reményekkel és komoly elvárásokkal fogadták az erdélyi tudományos-szellemi élet képviselői, s ezek az elvárások távolról sem a filozófia felől érkeztek, sokkal inkább a református egyház belső életével és a teológiával álltak összefüggésben. Édesapja, idősebb Bartók György még mint a nagyenyedi református teológia tanára, élénken ellenezte a Teológia kolozsvári elhelyezésének tervét, de mint tudjuk, a Teológia 1895-ben Kolozsvárra került. Nyilvánvalóan az egyházon belüli békesség jegyében választották meg az ebben a küzdelemben alulmaradt idősebb Bartókot erdélyi püspöknek 1899-ben, mely tisztséget 1907-ben bekövetkezett haláláig be is töltötte. Ma már békésen megférnek egymással a nagyenyedi párt (idősebb Bartók György) és a kolozsvári párt (Szász Domokos) vezérei, egymás mellett elhelyezett síremlékeik fogadják a Házsongárdi temető látogatóit, de majdnem száz évvel ezelőtt ifjú Bartók György teológiai tanárkodásával sokat tett annak érdekében, hogy elődeik konfrontációja végleg lezárt eseménnyé, egyháztörténeti ténnyé váljon. Ugyanakkor Bartók György és Ravasz László tanári tevékenysége új fejezet a Teológia történetében is. Elég legyen akár Makkai Sándor, akár Tavaszy Sándor visszaemlékezéseire utalni, hogy jelezni lehessen a Bartók-Ravasz kettős által képviselt szellemi értéket, melyet a teológushallgatók útravaló gyanánt kaptak. Mellesleg nincs még megfogalmazva az a szellemi hatás sem, melyet a mindig is a filozófia iránt érdeklődő Bartók gyakorolt a vele egyidős teológus Ravasz Lászlóra. Az úgynevezett Böhm-iskola tagjai a szellemi felkészültségükhöz elengedhetetlen filozófiai segítséget nemcsak Böhm Károlytól kapták meg, hanem Bartók Györgytől is.

A Teológián szigorú szisztéma szerint folyt az oktatás, Bartóknak azonban már a székfoglaló értekezésében sikerült meglehetősen radikális programmal fellépve meglepni az elöljáróság tagjait. Álláspontja szerint a vallástudomány önálló, a vallásos hittől szellemileg radikálisan függetlenített és történetiségében megalapozható tudományos diszciplína, melynek tudományelméleti nóvumait a modernitás követelményivel összhangban újra kell fogalmazni. Oktatóként filozófiával nem foglalkozhatott, hiszen az egyetem és a teológia együttműködési megállapodásának megfelelően a teológushallgatók pedagógiát, filozófiát és más kitekintő tárgyakat az egyetemen tanultak, s az egyetemi habilitációja ekkor még váratott magára. Bartók mégis meglepte az igazgatói tanácsot azzal is, hogy szeretne Descartes-órákat tartani a téma iránt érdeklődő diákok számára, s az engedélyt némi értetlenkedés után meg is kapta.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Összességében elmondható, hogy Bartók feltétlenül beváltotta a személyéhez fűződő elvárásokat, szorosabbá vált egyháza és a Teológia oktatási intézménye közötti kapcsolat, tanártársaival magas szintű és iskolateremtő hatású oktatói tevékenységet folytatott, székfoglalójában radikális valláselméleti programmal lépett fel, a filozófia iránti érzékenységének oktatóként is bizonyságát adta, mégsem volt igazán a helyén. A bölcsészkar tanári állományába átkerülvén útkereső éveinek végére ért, s ugyanakkor intenzív munkakapcsolatban maradt magával a Teológiával, hiszen egyházszervezeti feladatokat vállalt, és immáron nem Újszövetséget, hanem filozófiát tanított a teológushallgatóknak, innentől kezdve évtizedeken át a teológushallgatók nemzedékeinek.

Bartók predesztinált élethelyzetének másik mozzanata immár tisztán a filozófia képviseletével áll kapcsolatban. Kortársai is Böhm Károly szellemi hagyatékának ápolóját, tanainak terjesztőjét és elméletének továbbfejlesztőjét látták benne, az utókor is hajlamos egyszerű Böhm-epigont látni és láttatni Bartókban. Böhm elvétve nyilatkozott filozófiailag leginkább tehetséges tanítványáról, kettejük között 36 év korkülönbség dokumentálható, kevés számú és mindig elismerő megnyilatkozásai sohasem zavarták Bartók önálló szellemi fejlődését. A fentebb megfogalmazott elvárás semmiképpen sem Böhm felől, hanem más kortársak felől érkezett, Bartók feladatvállalásaiban azonban jól érzékelhetően igyekezett megfelelni ezen elvárásoknak is, már ami a szellemi hagyaték ápolását és a mester tanainak terjesztését illeti. Valóban ő volt Böhm Károly legfőbb szellemi örököse. Más oldalról viszont éppen az elvárásoknak is betudhatóan hallgat, ha a filozófiai kritika szavai következnének, s aki nem látja Böhm és Bartók filozófiájának különbségeit, az nem olvasta vagy Böhm Ember és világát, vagy Bartók Ember és életét. Vagy esetleg egyiket sem.

A bölcsészkaron a filozófia és a pedagógia oktatása szoros munkakapcsolatban szerveződött. Bartók diákévei idején már véget ért a filozófus Szász Béla és a pedagógus Felméri Lajos együttműködésének időszaka, őt a filozófus Böhm Károly és a pedagógus Schneller István kettőse tanította. Nem véletlenül kerül szóba ismételten Schneller István neve. Tévedés számba menő leegyszerűsítés a Böhm tanítványok szellemi felkészültségét egyedül Böhm Károly filozófiai elméletére visszavezetni, Schneller elméletileg és gyakorlatban is méltó társa volt Böhmnek, sokan köszönhetik tudományos karrierjüket az ő szakmai, oktatói és nevelői segítségének, köztük természetesen Bartók is. Schneller igazi nyakas kálvinista ember volt, aki állhatatosan, körültekintően és következetesen tudta képviselni saját szakmája, a bölcsészkar és az egyetem, a vallása és az egyháza, illetve az erdélyi szellem érdekeit; számára például az egyetemfejlesztés finoman fogalmazva nem üres szólam, hanem céltudatosan végigvitt program volt, s lényegében maga Bartók is neki köszönheti egyetemi állását. Már Böhm 1911-es halála idején mindent megtett annak érdekében, hogy Böhm katedráját erdélyi jelölttel, lehetőleg a mellesleg épp református Bartókkal töltsék be, de nem tudta megakadályozni Pauler Ákos kinevezését, pontosabban csak késleltetni tudta egy évvel. A katolikus Pauler kinevezésében a pestiek erőszakosságát látta érvényesülni, s nem is habozott jelölő bizottsági elnökként a minisztériummal közölni ellenvéleményét. A helyzet megismétlődött 1915-ben, hiszen Pauler csak három évet töltött Kolozsváron, ekkor Schnellernek két évig kellett csatáznia Bartók kinevezése érdekében a minisztériummal. Ismételten ő volt a bizottsági elnök, jelentéseiben sajnálkozását fejezte ki a „mi Paulerünk" távozását illetően, határozottan tiltakozott idegenek esetleges kinevezése ellen, s a lehető leghatározottabban ajánlja Bartók kinevezését. (Bartók 1917-ben 35 éves volt.) Másrészt pedig éppen Schnelleren múlt, hogy az egyetemista Bartók nem lett aranygyűrűs diplomás – nem volt hajlandó egy vizsgán jelest adni Bartóknak, hiszen nem érdemelte meg…

Pauler egyébként nagyon elismerően nyilatkozott Bartók felkészültségéről, a habilitációs anyag bírálatában meglepetését fogalmazta meg a jelölt filozófia iránti érzékenységét és színvonalas okfejtését konstatálva. Mind hároméves kolozsvári tartózkodása idején, mind pedig a későbbi évek folyamán jó munkakapcsolatban álltak, 1927-ben például Bartók Pauler ajánlásával lett az Akadémia levelező tagja.

Bartók György életművében különleges jelentőséggel bírnak a magyarországi filozófia történetével kapcsolatos írások. Számos alkalommal hitet tett a téma kutatásának fontossága mellett, és forrásértékű tanulmányokat készített a régi korok magyar filozófusairól. Hiába telt el majdnem száz év, lényegében ma is aktuális az a tézise, meg kellene írni a magyar filozófia történetét, s ennek érdekében ott kellene folytatni a régi idők filozófiájának tervszerű kutatását, ahol Erdélyi János annak idején abbahagyta.

A magyar szellemtörténet nem nélkülözi a filozófiai gondolkodás történetét; a művelődéstörténeti jelentőségén messze túlmenően érvényesült nálunk a filozófia a magyar szellemiség kifejlődésében – vallja. Minden történelmi tudásunk hiányos és felületes, míg a magyar társadalmiság szellemi képéből, egyházi, iskolai és állami életre vonatkozó önértelmezéséből hiányzik egy-egy időszak filozófiai meggyőződését és konkrét filozófiai eszméit tartalmazó mozzanat. Többről van szó egy-egy filozófiai produktum sima hatásvizsgálatánál, éppen az iskolai előadások, stúdiumok alkalmasak arra, hogy a bölcseleti álláspont képviseletével együtt is maga a bölcselet érvényesüljön, a filozófiai ethosz hassa át magát a filozófiai tanítást és a tudományos rendszer nem feltétlenül filozófiai elemeit egyaránt. Bartók levonja az adódó, kellően határozott következtetését: a

© Copyright Mikes International 2001-2003

magyar kultúrára is igaz, hogy egy korszak intelligens középosztálya egy-egy meghatározott filozófiai álláspont és világnézet nevében is szemlélte a dolgokat, az élet megélésében elsajátított filozófiai álláspontok is befolyásolták döntéseit. Egységes filozófiai álláspont kötötte össze nemcsak a lelkészeket és a tanárokat, hanem más értelmiségi foglalkozásúakat, sőt bizonyos esetekben a fő- és köznemesség képviselőit is. Summa summarum: a magyar filozófia kritikai története megvilágosítja és öntudatosítja a magyar művelődés történetét. Csak éppen maga a kritikai történetírás állít önmaga elé komoly tudományelméleti elvárásokat, különben sem a magyar művelődéstörténet, sem pedig a filozófia egyetemes története nem kapja meg az árnyalt és differenciált összképhez szükséges szakmai segítséget. Bartók szerint ugyanis a magyar filozófia tüzetes és kimerítő története a filozófia egyetemes története számára hivatott adalékokat szolgáltatni, egyszerre szolgálja tehát a magyar művelődéstörténet és az európai filozófiatörténet ügyét, s hozzájárul a magyarság szellemi identitástudatának erősödéséhez, szellemi habitusának megismeréséhez.

Az európai kultúrtörténet mindenkor regionális kérdés is, s ha nem is érdemes formulázni Fichte megjegyzését, mely szerint annak függvényében választunk filozófiát, hogy miféle emberek vagyunk, azért elfeledkeznünk sem szabad róla. Ha a magyar filozófia befogadó, receptív filozófia, akkor is van szerves kapcsolat az európai filozófiai élet, a magyarság filozófiai törekvései és a magyar nép szellemisége között. Bartók idevonatkozó fejtegetései közül a magyarság szellemi habitusának megértését, s ebben a filozófia szerepét értékelő, e szerep jelentőségét hangsúlyozó téziseket emeljük ki, egyetértve a megjelölt feladatokkal.

Kolozsvári magántanárként Bartók erkölcsfilozófiai kurzusokat hirdetett, melyek Pauler Ákos előadásait voltak hivatottak kiegészíteni. Míg Pauler az újkori filozófia történetét, esztétikát, metafizikát és logikát adott elő, addig Bartók az akarat szabadságáról, a filozófiai erkölcstan alapproblémáiról szóló kurzusokat tartott. Bevett szokása volt egy-egy klasszikus mű elemzése, elsősorban Kant műveivel foglalkozott. Nem változott a helyzet Pauler távozásával sem, hiszen az új nyilvános rendes tanár kinevezéséig helyettesek hirdettek nagy előadásokat, s Bartók kinevezéséig a helyettesi feladatokat a klasszika-filológus Hornyánszky Gyula és a pedagógus Schneller István látta el a tanszéken. Semmi meglepő nincs abban, hogy Bartók nyilvános rendes tanári működését a görög filozófia történetének oktatásával kezdte, szövegelemző óráin pedig Platón Theaitétoszával foglalkozott. Ettől kezdve három szinten hirdetett órákat. A nagy évfolyam-előadásokon az európai filozófiatörténet (etikatörténet) egy-egy korszakát ismertette. Emellett meghirdetett – egy jóval szűkebb kör számára – egy igazán szakmai témát, és az úgynevezett tanárképző gyakorlatokon pedig elsősorban szövegelemzéssel foglalkozott. Mind a történeti és a diszciplináris megközelítés, mind a szövegelemzés elveit képes volt érvényesíteni oktatói tevékenysége során.

Oktatói tevékenységének van egy olyan dimenziója, melyről kevés szó esik. Nevezetesen ő lett a Tanárképző Intézet igazgatója s a filozófia középiskolai oktatásának módszertani kérdéseivel és kifejezetten oktatásszervezési feladatok ellátásával is foglalkoznia kellett.

Így kortársai és főleg tanítványai visszaemlékezései két egymással látszólag teljesen ellentétes képet vázolnak fel oktatói személyiségéről. Az egyik változat szerint hatalmas termetéhez illő komoly méltósággal vonult mindig a katedrára, az iskolaszolga csengővel figyelmeztette a diákokat az órakezdésre, mindig is betartotta a professzor-diák kapcsolat merev játékszabályait, hűvös és távolságtartó magatartást tanúsított – egyszóval múlt századi neokantiánus professzor volt a 20. században. Egészen másként nyilatkoztak szűk szemináriumi hallgatói, aki ma is csak elérzékenyülten tudnak nyilatkozni hajdani szemináriumi foglalkozásai intellektuális élményeiről. Bartók-szemináriumokon nem tanár és diákok, hanem munkatársak dolgoztak a filozófia művelése jegyében. Sőt, a szemináriumi hallgatóság aznap a professzor úr vacsoravendége volt, s az asztalnál végképp kötetlenné vált a beszélgetés. Bartók ilyenkor szívesen „bábáskodott" egy-egy új filozófiai gondolat születésénél, orientáló kérdésekkel segítette tanítványait saját téziseik megfogalmazásánál.

Csak ilyen összefüggésben lehet egyáltalán a középiskolai filozófiaoktatás módszertani kérdéseit felvetni. Bartók szerint mindennél fontosabb, hogy a filozófiát oktató tanár a maga személyiségében, s ne pedig a könyvek által képviselje a filozófia világát. Ha az óratartás kényszerből vállalt feladat, ha a tanár maga sem érti vagy érzi az előadott anyagot, akkor a tanuló még azelőtt elfordul a filozófiától, mielőtt egyáltalán megismerhette volna azt.

Zárásként két tézisét emelnénk ki. A mozgásban lévő és teremtő gondolkodás dolgok és a dolgokról alkotott fogalmaink között érvényes és egyetemes rendszert létesít. S noha nem könnyű magát a rendszert egy központi gondolat kibontásával bemutatni az oktatás folyamatában, egyáltalán nem lehetetlen, ha szem előtt tartjuk, hogy maga az elmélet nem részekből összeálló egész, hanem maga is az egész által meghatározott organikus rendszer. A másik mozzanat pedig a rendszer megértése utáni szövegelemzés jelentőségére vonatkozik.

A filozófiatörténet tanulsága, hogy egyetlen elmélet sem tarthat igényt az univerzum platonista koncepciójára, s filozófia ne akarjon univerzális dilettáns lenni. Minden elmélet egy a sok közül, megfogalmazóit a végesség tudata és a teljesség élménye

© Copyright Mikes International 2001-2003

hatja át. Maguk az elméletek az Eszme nevében összevethetők, nincs inkommenzurábilitás. Minden filozófust csak a szövegeiből lehet megérteni. A szövegelemzés, természetesen, türelmet igénylő feladat. A filozófia művelésének igazi útja azonban nem lehet más, mint hogy a rendszerelemző propedeutika után a szövegelemzés segítségével eljussunk magához az értékteremtő személyiséghez, a filozófushoz. Tegyük hozzá: hívhatják őt akár Bartók Györgynek is.

György Bartók at the Teacher's Desk

The first important period of the Ferencz József University of Cluj was the years between1872 and 1919. Philosopher György Bartók joined in the activity of the faculty of arts relatively late.

The faculty of arts had intensive philosophy teaching from the very beginning; university courses on philosophy and pedagogy were announced together. György Bartók was the fourth professor of philosophy at the faculty; he was appointed in 1917 as a successor of Béla Szász, Károly Böhm and Ákos Pauler. Bartók habilitated on the subject of 'Moral Philosphy and its History' and started teaching at the faculty of arts in 1912.

According to the regulations of the faculty, the education had three different levels. Bartók delivered open lectures on several periods of history of philosophy. There was also a narrower form of education – in the frames of seminars certain special philosophical disciplines were taught. Finally, as the new principal of the institute, Bartók was concerned with the psychological and pedagogical education of the students at the Teachers' Training Institute. The subjects of the announced courses – lectures and seminars – followed each other in a fixed order. So student must have been taught Greek or other philosophy, since during the education (4 years) the Greek philosophy was one of the subjects of both lectures and seminars (history of philosophy, history of moral philosophy, logic, psychology, metaphysics etc.). The material of the lectures was issued in textbooks.

Bartók also delivered lectures at the faculty of law; he considered the idea of teaching philosophy at secondary schools; at the university, he gave special courses to four or five students whom he wanted to educate for a philosophical carreer. According to his ideas, students could get in that 'élite group' in their third year. He gave the students the free run of his library.

Bartók was the man of traditions. He is often regarded as a neokantian author but in fact his philosophical theory has rather a concern with Kant's original philosophy than neokantianism. On the other hand, he was an outstanding historian of philosophy; the history of philosophy linked his theorical work with his tutorial activity. He did not teach his own theory, he presented the great classics of philosophy to his students. Bartók was conservative in his attitudes and behaviour towards his students. He was a typical philosopher of teacher's desk. But – according to his students' memory – those who were really interested in philosophy could always express their own opinion; he was ready to help his students with forming their thoughts.

* Paper presented at the international conference entitled '*Academic Philosophy in Hungary during the 16th – 19th Centuries*', held between October 17-19, 2002 in Pozsony/Bratislava (Slovakia).

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

KIBÉDI VARGA, Áron : A kívülálló

Mózes Attiláról

Az alábbi szöveg a Mikes Kelemen Kör konferenciáján hangzott el, ***2002 augusztus 31****-én, amikor Kibédi Varga Áron Mózes Attilának ítélte oda a Kör 2002-es* ***Irodalmi Figyelő*** *díját*

Már az ókorban azt mondták, hogy Homérosz minden tudás atyja. A homéroszi eposzok magukban foglalnak minden tudományt, belőlük bontakozik ki később, folyamatos absztrakció segítségével, a földművelés, az orvostudomány és így tovább. A görög majd a középkori eposz és később az eposz modern folytatása, a regény, Homérosztól Thomas Mannig mindent bekebelez, filozófiát, kémiát, zeneesztétikát. A regény a begyűjtő műfaj, olyan emberek írják és olvassák, akik kíváncsiak az életre és a világra, akik az irodalmon keresztül a tudást keresik.

Ezzel szemben van egy másik narratív műfaj, és ez is távoli ősökre tekinthet vissza - talán már az *1001 Éjszaka* is ebbe az irányba mutat - és ez a műfaj a rövidebb narráció, az elbeszélés műfaja. Aki elbeszél, nem arra törekszik, hogy a narratíván keresztül mindent befogadjon, mindent meghódítson. Ellenkezőleg, a nagy egészből csak néhány apró, különös eseményt akar kiragadni, olyant, amelyik különlegessége folytán elmesélésre érdemes. Egy hosszú regényben el lehet például mellesleg mondani azt is, hogy valaki megéhezik és bemegy egy vendéglőbe, egy novellában nem. Az anekdota elképzelhetetlen poén nélkül. A vendéglőben kell, hogy valami váratlan vagy különös dolog történjen ahhoz, hogy egy ilyen esemény egy novella témáját képezze.

Németh Sándor, aki hosszú éveken át a Mikes Kelemen Kör tanulmányi napjainak fő szervezője volt, az ötvenes és hatvanas években eljött időnként Amszterdamba és ilyenkor a Damrakon, egy azóta már nem létező eszpresszóban, összeültünk, hogy irodalomról beszélgessünk. Elsősorban természetesen a magyar irodalomról beszélgettünk, a hozzánk Budapestről kiszivárgó híreket vitattuk meg, de egy ilyen alkalommal felhívta Sándor a figyelmemet egy - akkor - nagyon aktuális és érdekes könyvre. 1956-ban jelent meg Londonban, *The Outsider* volt a címe, a szerző neve Colin Wilson. Az outsider/kívülálló az az embertípus, aki nem tud úgy élni, mint a többiek, aki nem fogadja el a mindennapi élet banalitását és sivárságát. Aki kívülről és gyakran értetlenül nézi a társadalmat. Kívülről. És *nézi*, nem vesz részt benne. Colin Wilson példaként Kafkát, Hemingwayt és elsősorban az akkori exisztencialista irodalom nagyjait, Sartreot és Camust említi. Outsider Roquentin, az *Iszony* főhőse, és Meursault, Camus *Közöny*ének a főhőse szintén az. Kívülről nézik a többiek életét, nem fogadják el a társadalom játékszabályait.

Az Irodalmi Figyelő idei díjazottja egy olyan író, akinek gazdag és korántsem eléggé méltatott életműve ebben a két irodalmi hagyományban helyezkedik el. Nem élet- és társadalomigenlő regényt ír, hanem rövidebb történeteket, melyeknek a műfaját maga határozza meg pontosan: regénynek nem nevezi őket, egyeseket egy régi szóval „beszély"-nek keresztel, másokat a kamarazene mintájára „kamaratörténet"-nek. És a továbbiakban azt fogom bemutatni - ez az elemzés lesz az idei laudáció oroszlánrésze - , hogy ennek az írónak pontosan az „outsiderség" a specifikuma, művei konzekvensen a kívülálló perspektívájából születtek, a különbözö tartalmi és formai megoldások minden esetben erre a fogalomra vezethetők vissza.

Szégyenszemre be kell ismernem, hogy ennek a jelentős magyar írónak az írásait tavalyig én sem ismertem. 2001 júniusában két napot töltöttem Marosvásárhelyen, és a helyi magyarnyelvű irodalmi folyóirat, a *Látó* egyik szerkesztője végigvezetett a városon. Megmutatta a város nevezetességeit, majd elvitt egy helyi magyar könyvkereskedésbe is, ahol sok új névvel találkoztam, olyan prózaírók és költők nevével, akiknek a műveit nemcsak Nyugaton, de gyakran még Budapesten se nagyon ismerik. A gazdag választék láttán kísérőmhöz fordultam: mit ajánl, kit-mit vegyek meg. Ő Mózes Attila „Napnyugati vándorlás" című kötetét ajánlotta (MENTOR, Marosvásárhely, 2000).

Igaza volt. Hálás vagyok neki. *Mózes Attila* a Mikes Kelemen Kör Magyar Irodalmi Figyelőjének idei díjazottja.

Időközben több más könyve is eljutott hozzám és ezek megerősítettek abban a meggyőződésemben, hogy választásom helyes volt. A szerzőt nem ismerem, életéről is csak annyit tudok, amit ezeknek a könyveknek a hátlapján olvastam. 1952-ben született Marosvásárhelyen, első novelláskötete 1978-ben jelent meg, és ezt máig tizenegy további kötet követte. Kolozsváron a nyolcvanas években az Utunk, most a Helikon munkatársa.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Erdélyi kritikusai már korán, az első kötetek megjelenése után, nagy elismeréssel írnak róla. Szőcs István szerint Mózes Attila központi élménye a kisvárosi lét, pontosabban a „marosvásárhelyiség", ami más, mint például a sepsiszentgyörgyi ember kisvárosi életérzése. Marosi Péter a fantasztikummal, a reáliákon túli lehetőségekkel való „kacérkodást" említi, valamint a „vallomásosság"ot. Különös érdemének tudja be, hogy ez a fantasztikum és ez a vallomásos jelleg minden látszat ellenére nem vezet egy magáról megfeledkező ember szétfolyó és parttalan „szövegelés"éhez: beszéde árad és mégis, nagyon is, tudatos és fegyelmezett, a vég pontosan lezár, esetleg visszakanyarodik a kezdethez.

Én továbblépnék első kritikusainál és minden írását az outsider, a kívülálló szemszögéből vizsgálnám. Ez a kívülálló hol a történet főszereplője, hol maga az elbeszélő. Néhány példa.

A Toronyőr c. novellában[1] (ÜVEGCSENDÉLET, Kriterion, Bukarest, 1982) a toronyőr egy „magányos ember", aki „egyre fölöslegesebbnek érezte magát". Soha egyetlen utazó vagy turista nem jött, akit felvezethetett volna a toronyba, hogy onnan megmutassa neki a tájat és elmagyarázza a látnivalót. Mikor nagy meglepetésére végre jön két férfi, nem veszik igénybe a szolgálatát: mindketten idevalósiak, de az egyik, a feketeszemüveges, hosszabb idő után most jött haza, távolléte alatt megvakult és most úgy tesz, mintha látna, azaz azt is látja, amit már régen lebontottak. Amikor a két férfi elmegy, a feketeszemüveges visszaint a toronyőr felé:

- *Ott volt a gazdasági iskola épülete. Megjegyeztem. Ott volt. Ott most egy új iskola áll. Köpök rá. Nem látom.*
- *Ott van az most is, Mátyás* (mondja a bátyja). *Inkább hidd, hogy ott van. De talán az sem fontos, hogy hidd. És az sem, hogy ne hidd. Ott volt valamikor, s nekünk ennyi elég kell, hogy legyen. A többi mind csupa bizonytalanság. Ennyi, ami bizonyos.*
- *Menjenek, jóemberek! Keressenek maguknak más tornyot. Más toronyőrt! - kiáltott utánuk a toronyőr felbátorodva.*

Miért „felbátorodva"? Azért, mert hirtelen rájön, hogy igazából nem ő a kívülálló, van nála is kívülebb-álló, olyan aki a múltat és a jelent összekeveri, aki megvakult és egy nemlétező múltban él.

Második példa („Fejlődéstörténeti vázlat". ÜVEGCSENDÉLET). Az elbeszélő egy erős fiú, aki közbeavatkozik, amikor látja, hogy egy csenevész kisfiút az osztálytársai mindig összevernek, de amikor a kisfiú szülei nagyon hálálkodnak és a vézna gyerek is elbízza magát, elege támad a jótékonykodásból, és hagyja, hogy a kisfiút megint elverjék. A kívülálló itt egy ideig bele akar kapcsolódni a többiek életébe, de amikor ez előre nem látott bonyodalmakat okoz, visszalép. Vissza a maga külön világába.

Még két példa. „A tolmács hiánya" című novella[2] (YESTERDAY, Kriterion, Bukarest, 1990) főszereplője szintén kívülálló, hiszen állandóan két nyelv között ingázik, nem tartozik az egyik csoporthoz sem és jelentőségét a két nyelvcsoport tagjai csak akkor veszik észre, amikor megszökik, eltűnik. - És kívülálló a brávó is, a bérpofozó, aki barátnőjével visszavonultan él és csak azzal barátkozik végül össze, akit tévedésből ütött le és aki őt erre fel megveri. („Egy város brávója és nője", ÜVEGCSENDÉLET). Ennek az egyesszám első személyben beszélő embernek, az elbeszélőnek, még a tarifát is elárulja: *„A nyolc napon belüli ütésért százat marok fel, a nyolc napon túl gyógyulóért kettőt, a két héten felüliért hármat. Aztán van a veszélyességi pótlék, ami attól függően, hogy a kicsinálandó alanynak mekkorák a méretei, lehet ötven vagy százötven. Én ezt kilóra állapítom meg. Aztán van a személyiségért kapott pótlék. Attól függően, hogy ki az illető (...)"*. Rengeteg megrendelője van. *„Egyre többen gyűlölik egymást ebben a városban. Képzeld, egyszer már az is megtörtént, hogy miután a kórházba küldtem egy palit, az megvásárolt, hogy csináljam ki azt, aki ellene felbérelt."* Az elbeszélő többször meglátogatja őt, de egyre ellenszenvesebbnek tűnik neki maga a brávó is, lassanként megjelenik az egész város a maga jellegtelenségében és az olvasó nem tudja többé, ki az igazi kívülálló, a pofozóember vagy az elbeszélő.

A kívülállóság dialektikájának a szempontjából különösen fontos szerepet játszanak Mózes Attila elbeszéléseiben a *beszélgetések*. A beszélgetés nemcsak arra jó, hogy kapcsolatot teremtsünk másokkal, hanem arra is, hogy udvariasan elrejtsük előlük legtitkosabb gondolatainkat és érzéseinket. Erre több száz évvel ezelőtt már Macchiavelli, Gracián és kortársaik is felhívták a figyelmet: az „udvari ember" kultiválja a társalgás művészetét, mert az udvarias, a másik véleményét és érzéseit tiszteletben tartó társalgás a barátság alapfeltétele. Ugyanakkor ez a tisztelet azzal a veszéllyel jár, hogy nem vagyunk őszinték a másikkal szemben. A beszélgetés egyszerre közeledés és távolságtartás, kitárulkozás és álarc, azaz paradox műfaj.

Mózes Attila elbeszéléseiben a beszélgetés sohasem teremt kapcsolatot, barátságot. A beszélgetés veszélyes kaland. Az elbeszélő nem közeledik, hanem éppen hogy kizárja magát a másik világából. Megint néhány példa.

[1] Ezen novellát jelen számunkban közöljük. [Szerk.]
[2] Ezen novellát jelen számunkban közöljük. [Szerk.]

© Copyright Mikes International 2001-2003

A „Viszonytörténeti vázlat" című elbeszélésben (ÜVEGCSENDÉLET) egy apa magához hívja tizenhét éves zabigyerek fiát, akit addig egyszer sem látott, a fiú nem tudja, hogy miért. Az elbeszélés tulajdonképpen egy beszélgetéssorozat, amelynek folyamán a fiú egyre gyanakvóbb.

„Látom, fáradt vagy, mondja az egyik beszélgetés folyamán az apa. *- Látom, megviselt ez a beszélgetés, de megértem. Ha még a legártatlanabb véleményemet sem akarod a magádévá tenni. Ha még a legjámborabb kérdésemre sem akarsz őszintén válaszolni. Hát ez fárasztó is lehet!...*
- Nem vagyok fáradt és megviselt! - mondtam dacosan. (...) - Hát akkor jó! - szögezte le. - Mert, amint látod, engem igen-igen felvillanyozott ez a beszélgetés. Nekem ez igen-igen jót tett. Kezd már körvonalazódni a jellemed előttem, s ez megnyugvással tölt el. Hát most elmehetsz...
Az elbocsátással aztán végképp fölingerelt. (...)
- A mór megtette kötelességét, a mór elmehet!?
- Most. De nem végleg - szemlélgette elmélyülten túlápolt körmét. - A mór még nem tette meg kötelességét.
- És mi a mór kötelessége - fakadtam ki dühösen. - Mi lehet itt a mór kötelessége?!
- Ó, ez majd menet közben derül ki. Ki kell várni, amíg kiderül. A dolgok menete magyarázza a dolgokat magukat."

A beszélgetések egyre fenyegetőbbek, veszélyesebbek, az apa végül egy brávót fogad fel, aki tanúja a beszélgetésnek és le is üti a fiút. A fiút a beszélgetések nem hogy közelebb hoznák, hanem éppenséggel kizárják a többiek világából.

Második példa. Az elbeszélő elindul szerelmével egy A. betűvel jelzett városból egy Z. betűvel jelzett város felé, ahol a szerelmének a férje lakik. A novella egy beszélgetéssel kezdődik, amelyik mindjárt a beszélgetés értelmetlenségét bizonyítja:

- Milyen jó, hogy te A.-ban, én meg Z.-ben lakom - mondta a szerelmem.
- Miért?
- Mert közöttünk az egész ábécé. Csak nagy abécécóval juthatunk egymás közelébe.
- Milyen kár...
- Hm. Így is lehet mondani. Ez is legaláb annyira igaz, mint az ellenkezője.

Mikor F.-be érkeznek és kiszállnak az autóból, amelyiknek a sofőrje odáig vitte őket, az elbeszélő megkérdezi a szerelmét:

- Mit is akarunk mi tulajdonképpen?
- Egyet tudok - mondta mintha reménykedőn a szerelmem - Hogy Z.-be megyek, azaz haza hozzám, s nem akarunk odaérni.
- Ez is egy cél - dünnyögtem kevés meggyőződéssel. - De ha így folytatjuk, nem tudjuk megvalósítani.
- Egyelőre még csak itt vagyunk, s ez is valami.
- Már itt vagyunk. (...)
- Térjünk vissza - mondtam, pedig nem kellett volna.
- Ez túlságosan egyszerű volna. Nem ebben állapodtunk meg.
Ingerült lettem:
- Utálom ezt a hülyegyerek-játékot! Mi itt még azt sem akarjuk, hogy egyszerűen úgy tegyünk, mintha. Mi már a látszatról is lemondtunk! Ez csak a látszat látszata.
- Fordulj vissza - kérlelt csöndesen a szerelmem. - Igazad van. Ezt a hülyegyerek-játékot én találtam ki neked, s te akkor is reménykedtél valamiben, amikor beleegyeztél ebbe a hiábavalóságba. A játékot csak én játszhatom őszintén, mert csak én tudom a játékon túli elvárásaid hiábavalóságát.
- Ezt olyan szabatosan és beletörődően mondtad, mint egy halottbúcsúztatót.
- Fordulj vissza! – könyörgött ő.
- Nem tudok - mondtam szégyenkezve én.

Végül mégis visszafordul és tudja, hogy szerelmével ebben az életben soha többé nem fog találkozni. A beszélgetéseknek vége, szerelme visszatér férjéhez, a tévé mellé, a „normális" életbe, az elbeszélőt pedig a sikertelen beszélgetések visszataszítják a maga társadalmon kívüli létébe.

A legradikálisabb outsidernek talán Szilvesztert, az „Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket" című „beszély" (Kriterion/Szépirodalmi, 1990) főszereplőjét, pontosabban egyetlen szereplőjét, tekinthetnénk, aki *„mindig igyekezett éppoly hétköznapinak mutatkozni, mint bárki más"* (15. o.). Szilveszter zenész, de a szomszédok kérésére egyenként húrról húrra leszerelte és elnémította Bösendorfer zongoráját - akárcsak Vidrovszki László vagy huszomöt évvel ezelőtt egy Magyar Műhely találkozón - , másokkal alig találkozik és igazán csak három emberrel van kapcsolata, Leonórával, Leonnal és Nórával.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Leonora szép fiatal nő, de neve, címe, szülei nincsenek. Szilveszter nevezi el Leonorának, „mint egy nyitányt." (27. o.). És valóban, ez csak a kezdet, Leonora után egy visszataszító külsejű nyomorék jelenik meg és él nála. Neki sincs se neve se múltja, Szikveszter Leon-nak kereszteli és amikor egy idő múlva a szörnyeteg Leon eltűnik és megint Leonora jön vissza hozzá, neki a Nora nevet adja: - *Leonora mínusz Leon annyi mint Nora. Ezután így hívnak!* (136. o.) A beszély végén jön rá az olvasó, hogy a történetnek tulajdonképpen csak egyetlen egy szereplője van, hiszen a másik kettő, akikkel Szilveszter Beckett darabjaiba illő beszélgetéseket folytat, kizárólag az ő fantáziájának a szülöttei.

Mózes Attila jól ismeri a francia irodalmat, gyakran idéz francia írókat - Pascalt, Apollinairet és másokat - , könnyen elképzelhető tehát, hogy nemcsak a már említett Meursault-t és Roquentin-t, Camus és Sartre „outsider" hőseit ismeri, hanem olvasta az orosz származású és 1945-ben fiatalon meghalt Emmanuel Bove regényeit is, amelyekben gyakran találkozunk Mózes Attilás helyzetekkel. Bove nagyon jelentős exisztencialista regényíró, aki valójában megelőzte a később exisztencialistának nevezett írókat. Általában magányos, tartós emberi kapcsolatra képtelen férfiakról ír. A „La Coalition" című regényében (1928) a főszereplő, Nicolas, mindent megtesz, hogy elcsábítsa Alice-t, nagybátyjának és egyetlen jótevőjének a szeretőjét, pedig egyáltalán nem szerelmes bele. „Un homme qui savait" c. regényében, melyet 1942-ben írt, a főszereplő Maurice két párhuzamos beszélgetéssorozatot folytat. Nappal egy elvált könyvkereskedőnővel, aki szerelmes belé, este pedig nővérével, Emilyvel, akivel egy lakásban él és akinek Maurice az egyetlen támasza. Emily belefárad öccse rengeteg dumájába, bizalmatlan és nem hiszi el neki, amit mond, akármennyire is próbál Maurice őszintén beszélni vele. Nővére végül nem bírja tovább, otthagyja, elköltözik, ő pedig menekül a könykereskedőnő elől, szerelmes leveleit széttépi. Minden kapcsolat lehetetlen.

A magyar irodalomban az epikus nagyregény mellett mindig jelentős szerepet játszott egyrészt a novella, másrészt - már Dugonics András óta - az anekdotázó irodalom, azaz nem egy szélesen ívelő, központi cselekvésre épülő, hanem egy apró eseményekből és adomákból összerakott regény. Mózes Attila opuszát ebben az irodalomtörténeti tradícióban kellene elhelyezni és bizonyára nagyon érdekes lenne szembeállítani egy másik jelentős „kívülálló" író, Karátson Endre, novellaművészetével. Mózes Attila már-már metafizikai outsiderségétől erősen eltér a Karátson-féle groteszk abszurdum, de mindakettő a fantázia szülte narratív univerzumot építi, amelyik erősen eltér hétköznapjaink világától. És ez a különös „teremtett világ" - ezt nagyon fontos meggondolni - egyáltalán nem csak a mi magyar világunkra emlékeztet, nem csak azzal párhuzam. Annál sokkal több, általánosabb: ez minden ember világa. Sürgősen le kellene tehát fordítani ezt a két írót minél több idegen nyelvre.

The Outsider

The 2002 Irodalmi Figyelő, the literary award of Mikes Circle, has been given to the writer Attila Mózes. Born in 1952 in Marosvásárhely, he lives now in Kolozsvár, working for the literary weekly “Helikon”. Mózes has published a great number of volumes, novels and short stories. His narrations always deal with and are told by someone who seems to be an “outsider”, someone who does not fit into everday life. Mózes knows very well the French literature, but his outsiders do not look like the heroes of Camus, Sartre or Beckett; they do not consider life as absurd, they are just different. They live outside, in their own fantasmatic world, which is parallel to ours. Mikes International is pleased that Mr. Mózes gave permission to the publication of two of his short stories.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

MÓZES, Attila : Két elbeszélés[1]

A toronyőr

Körbe-körbe járt a keskeny, fakorlátos, fapadozatú körerkélyen, s arcát fölfelé fordítva jobb híján a tépett tavaszi felhővonulást bámulta, a megszaggatott felhőrongyokat, melyeket a Saskő felől elszabaduló nyugati szél űzött át a városka fölött. Itt, az éles szélben még mindig kellemesebb volt sétálgatni, mint lent a toronyalji fülkében ülni a dohszagot terelgető huzatban. Amikor itt fent posztolt, többnyire arra gondolt, hogy lent ül a torony aljában, a fűben, s nézi a toronytető fölött elrohanó felhőket egészen addig, amíg ettől a rohanástól úgy érzi, a torony lassan, de súlyos bizonyossággal feléje dől, zuhanása egy örökkévalóságig nyúlik, meghosszabítván a rettegés pillanatát egészen addig, amíg neki jólesik. Magányos emberek szórakozása az ilyesmi.

Egy-egy erősebb széllökésre a kis körerkély megremegett, mindenütt recsegés-ropogás és nyöszörgésnyi hosszúra elnyújtott nyikorgás töltötte ki az űrt, s néha már-már úgy tűnt, a keskeny, korhadozó csigalépcsőn közeledik valaki, hogy lássa a város körképét. Ilyenkor a toronyőr arra gondolt, hogy lent felejtette a jegytömböt, hisz a torony is a kicsiny fellegvárból átalakított múzeumhoz tartozott, ám ide már rengeteg ideje nem tévedt föl senki, s ő egyre fölöslegesebbnek érezte magát, ami rosszabbnak tetszett a közönséges magánynál. A szél neki-nekiiramodott a Saskő ormáról, űzte a felhőket, nyöszörögtette a kis körerkélyt, nyöszörgött minden a toronyőr körül, miközben a torony mellett valami madarak lebegtek oldalozva, egy-egy széllökés megemelintette olykor őket. Eddig semmi szokatlan nem történt, s nagyon elcsodálkozott, amikor megkerülve a tornyot, a feljáróban megpillantotta a két férfit. Középkorúak lehettek, de inkább öregek, mint fiatalok, s mindkettő szemüveget viselt. Volt valami tapogatózó bizonytalanság lépteikben, mint amikor ismeretlen, veszélyes terepen jár az ember, éppenséggel nagyon magasan. Az egyik férfi szorosan belékarolt társába, mintha egy esetleges zuhanás kettesben elkerülhetőbb lenne. A toronyőr elkapta tekintetét a felhők vonulásáról, s ezzel megszűntette a zuhanás játékát. Odalépett a két ismeretlen látógatóhoz, s mindjárt mondókájába fogott, hogy monoton hangon leduruzsolja azt a keveset, amit a fellegváracska tornyának körerkélyéről meg lehetett mutatni-magyarázni egy idegennek, de az egyik férfi azonnal leintette:

- Hagyja csak, mindketten idevalósiak vagyunk. Az öcsém most jött vissza idegenből, hogy még egyszer láthassa innen fentről a várost.

- Igen – vont vállat a toronyőr, és nem értett semmit. Az öcs fekete szemüveget viselt, s a másik óva igazította az ő bizonytalan lépteihez járását.

- Nincs itt a jegytömb – motyogta zavartan a toronyőr.

- Nem baj – felelt a feketeszemüveges, kotorászott zsebében, majd valami pénzt nyomott a markába. Aztán a korlát mellé húzódtak, s a feketeszemüveges arcát a szélbe feszítette.

Az őr tapintatosan hátrább lépett, de nem távolodott el nagyon tőlük; valahogy olyan gyanúsak voltak.

- Emlékszel – kezdte halkan az idősebbik férfi -, kölyökkorunkban lentről a fűből bámultuk a tornyot, a vonuló felhőkkel, s úgy látszott, zuhan az egész mindenség.

- Igen – mondta a feketeszemüveges -, akkor ez volt a világ legmagasabb tornya.

- Hát azóta egy kicsit megcsökött.

Csak egy szájhúzásnyi mosoly, aztán a feketeszemüveges megint megszólalt:

- Nekem mintha a világ tágult volna ki. De azért még mindig elég magas ez a...

- Neked aztán igen...

---

[1] Mózes Attila főbb művei:

- *Átmenetek* (Szövegek különböző hangulatokra), 1978.
- *Egyidejűségek* (Rendhagyó falumonográfia évszakokban), 1980.
- *Fény, árnyék átdereng* (Karcolatok, novellák, elbeszélések), 1980.
- *Üvegcsendélet*, 1982.
- *A Gonosz színeváltozásai* (Három kamaratörténet), 1985.
- *Yesterday, Az Oroszlán Hava és egyéb történetek*, 1990.
- *Árvízkor a folyók megkeresik régi medrüket* (Beszély), 1990.
- *Napnyugati vándorlás*, 2000.

„A toronyőr” című novella az *Üvegcsendélet*-ben jelent meg, „A tolmács hiánya” című pedig a *Yesterday, Az Oroszlán Hava és egyéb történetek*-ben. Ezen írásokat a szerző szíves engedélyével közöljük.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Hallgattak jó sokáig, csak az erkély nyikorgott minden eresztékében.

- A várat tatarozták-e azóta? – kérdezte a feketeszemüveges.

- Nem. Maradt a régi.

- S a város?

- Hát, történt egy-két változás...

- Például?

- Nézd, Mátyás, nem hiszem, hogy értelme lenne összezavarni most mindent benned – mondta a báty.

- Igazad van, csak fölöslegesen erőltetném a fantáziámat. Elég az, ha tudom: a Saskő még a helyén van. Ilyen éles szél csak a Saskő felől fúhat.

- No ne félj, nem történt itt hegyrengető változás. Csak amolyan apró-cseprő módosulások. De azért zavarnának.

- Az is valami – dünnyögött a feketeszemüveges. – Már olyan régen zavart valami.

Elindultak körbe, a korlát mentén. A feketeszemüveges csúsztatta tenyerét a fakorláton, bátyja fogta a karját. Amint eltűntek a kanyarban, az őr lépett néhányat. Valahogy nem akarta szem elől téveszteni a két férfit.

- Ez jön utánunk? – kérdezte a feketeszemüveges. – Mit mind jön utánunk?!

- Csak úgy – mondta a bátyja. – Azt hiszem, az a kötelessége, hogy mind jöjjön utánunk.

Körbejárták a tornyot, majd, hogy visszaérkeztek előző helyükre, a feketeszemüveges megtorpant.

- Visszaérkeztünk – mondta a bátyjának. – Ez nem hagyna egy kicsit magunkra?

- Megkérdezhetjük... Hé, uram, nem hagyna egy kicsit magunkra az öcsémmel?

- Nekem itt fenn kell ülnöm, ha látogatók vannak – mondta bizonytalanul a toronyőr, mert valójában nem is tudta: benne van-e a szabályzatban ez, vagy lenn kellene várnia az újabb látogatókat, akik persze nem jönnek. Ez a kettő itt, ezek is csodaszámba mennek.

- Nem azért mondom – tétovázott a báty is. – Csak az öcsém messziről jött, nagyon-nagyon messziről. És régen, negyon-nagyon régen nem járt itthon. Most pedig egyedül szeretne maradni a Saskővel, meg ezzel az egész panorámával, amit kamaszkora óta nem látott.

- Én nem értem az öccsét – mondta konokul, nem tágítva a toronyőr.

- Én sem – hajtotta le fejét a báty.

- Megengednétek, hogy én legalább értsem magam? – szólt közbe ingerülten a feketeszemüveges. Majd a Saskő felé fordulva támadóan mondta, pont olyan hatásosan, mintha közvetlenül az őr képébe sziszegné:

- Fizettem, s még jegyet sem adott!

- Majd lent – állt türelmesen tovább az őr. – Ha majd lent leszünk a fülkében.

Nem mert a feje fölött rohanó felhőkre pillantani. Úgy érezte, most nagyon biztos talajon kell állnia, hisz ezek ketten itt, ezek is ismerik azt a játékot.

- Vidd le! – könyörgött halkan a feketeszemüveges a bátyjának. – Vidd le, talán meginna egy sört. Ti már biztosan unhatjátok, de én olyan régen nem voltam itt fent. Olyan régen nem láttam semmit ebből a városból. A világból...

- Nem lehet – mondta szigorúan az őr. – Szolgálatban nem lehet! Különben is, mit akar látni... maga!?

- Az öcsém lát! – tiltakozott sértetten a báty. – Az öcsém számára ez az egyetlen kilátója a világnak. Hagyjon neki békét!

- Nekem, itt nem mind hadováljanak! Engem ne próbáljanak átverni, értik?! Azt hiszik, vak vagyok?

Az őr egy pillanatra elvesztette a fejét. Kiabált. Közben a feketeszemüveges egyre inkább megroskadt, rátámaszkodott a kifényesedett fakorlátra, szinte fejjel előrebukott, ki a városka fölé.

- Azt hiszik, vak vagyok?! – kiabált a toronyőr, de hirtelen elszégyellte magát.

- Én azt hiszem, maga a vak – mondta csöndesen, szinte nyugodtan a feketeszemüveges. – Ide figyeljen. Én látom a várost. Nézze csak – nyújtotta előre a kezét -, arra van a Városháza, ott, mellette a Lajta-porta, a kettő között, kissé mögöttük az unitárius templom épülete, tovább...

- Honnan tudja... Honnan tudja? – hüledezett az őr, s kedve lett volna lekapni az öcs szeméről a fekete szemüveget. Az feléje fordult, s önérzetesen mosolygott. Elégedett lehetett magával.

- Tudja – kezdte magyarázni -, ha nyugatnak fordulok, pont szembe fú a szél. A Saskő felől fúvó nyugati szél. Nyugatra van pedig a Városháza, innen figyelve talán egy araszra tőle a Lajta-porta... – s magyarázta, magyarázta boldogan, mint aki magát igazolja. – Csak szélirányba kell fordítanom az arcom. Az arcommal látok, érti? Ahogy megyek itt körbe, a széliránnyal együtt változik nekem a panoráma. Nézze – lassan körbeindult -, ott van a park, mellette, ott, abban az irányban a Népszínház, közvetlenül mögötte a gazdasági iskola, csak a piros teteje látszik...

- Nem látszik – motyogta akaratlanul is az őr, s észrevette a báty szemrehányó arcát.

- Hogyhogy nem látszik? – csodálkozott a feketeszemüveges. – Hogyhogy nem látszik?!

A toronyőr nyelt egyet, a báty a fejét csóválta. Akkorát hallgattak, hogy a feketeszemüvegesnek meg kellett értenie:

- Szóval lebontották – mondta megadóan. – Pedig ott végeztem. Mindegy.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Aztán tovább mutogatott, csak amikor az új lakónegyedhez ért, változott meg ismét a másik kettő hallgatása. A feketeszemüvegesnek még a csönd fokozataira is érzékeny füle volt. Legyintett, aztán abbahagyta a városmutogatást.

- Bár ne szóltam volna! Akkor még most is látnám a gazdasági iskola piros tetejű épületét. Ott most mi van?

- Rozoga volt már. Kétemeletes új iskola van helyette...

- Úgy – tűnődött az öcs. – Úgy. Azt nem látom. Azt már sosem fogom látni. Nekem ez már csak amolyan mesebeli város marad, a törpe gótikájával.

- Láttál te még modern épületeket. Ez is csak olyan – mondta nyugtatólag a báty.

- Azokat nem itt láttam. Azokat nem tudom ide elképzelni. Sokat fogok itt állingálni – mondta az őrnek a Saskő felé fordulva. – Sokat fogok itt vesztegelni, s maguk meg fogják unni.

- Nem baj – vigasztalta az őr -, az a kötelességem. Záróráig. A bátyja is szívesen teszi, gondolom.

- Ó, a bátyámmal már megbeszéltük, hogy nyugodtan magamra hagyhat itt. Mikor lesz záróra?

- Alkonyatkor. Hétkor. De én, ha a bátyjának lennék, nem hagynám itt magát. Veszélyes itt emlékezni... Szemlélődni. Én majd hétkor bezárom a feljáró ajtaját. De addig állok rendelkezésére.

- És ha én most?...

- Akkor én magához ugranék, és...

- Ne mozduljon! – sikoltott fel hisztérikusan a feketeszemüveges. – Ne tegye rám a kezét!

- Ó, nem. Azt csak szükség esetén.

- De nekem nincs szükségem!...

- Engem nem érdekel, hogy magának szüksége van-e vagy sem valamire. Engem azért tettek ide...

- Ne vitatkozz vele, Mátyás. Minek veszekedsz vele, ember? Ő a toronyőr.

Mátyás markolászta a fakorlátot, s mintha farkasszemet nézne a bátyjával. A toronyőr meg őket figyelte. Olyan sokáig álltak ebben a mozdulatlanságban, hogy közben egész sereg felhő rohant el a toronygomb fölött. Lentről, a sarjadó fűből gyerekek bámultak fölfelé, nézték, hogyan dől meg a torony. Nézték, ameddig akarták. A torony pedig csak dőlt, de ők fent ebből most mit sem vettek észre. Egymást figyelték. Aztán Mátyás lemondóan suttogta: „Na!” És a toronyőr meg a báty szinte abban a pillanatban: „Na!” Akkor Mátyás eleresztette a korlátot, és belékarolt a bátyjába. Elindultak a lejáró csigalépcsője felé. A feketeszemüveges még visszaintett, a szél tarkóján borzolta a gyér hajat:

- Ott volt a gazdasági iskola épülete. Megjegyeztem. Ott volt. Ott most egy új iskola áll. Köpök rá. Nem látom.

- Ott van az most is, Mátyás. Inkább hidd, hogy ott van. De talán az sem fontos, hogy hidd. És az sem, hogy nem hidd. Ott volt valamikor, s nekünk ennyi elég kell hogy legyen. A többi mind csupa bizonytalanság. Ennyi, ami bizonyos.

- Menjenek, jóemberek! Keressenek maguknak más tornyot. Más toronyőrt! – kiáltott utánuk az őr felbátorodva. Jól hallotta még egy darabig, hogy nyikorog tétova léptük alatt a korhadt csigalépcső, aztán ez a zaj is beleveszett az általános nyikorgásba. A Saskő felől fújt az állandó szél, terelgette a felhőket, nyikorgatta a kis, keskeny körerkélyt. A torony mellett valami madarak oldaloztak a szélben, egy-egy széllökés megemelintette őket.

A toronyőr már hónapok óta nem fogadott látogatókat. Kicsi és jelentéktelen volt ez a múzeum, úgy látszik, már csak afféle hazajáró lelkek vetődnek föl ide. Akik szintén tudják, milyen egy torony lentről a felhőrohanásban, e fura, kis, mesebelien gótikus város közepén. Behunyta a szemét, és szélirányba fordította arcát. Szembecsapta a Saskőről lezúduló havasi szél. Hirtelen megpillantotta a volt gazdasági iskola épületét madártávlatból, nagyon-nagyon távol. Senki nem volt a közelben, égen-földön. Csak a neszek, ezek a hosszú, elnyújtott nyöszörgést utánzó hangok, amelyek itt kóborolnak e kis vidéki múzeumban, értéktelen és érdektelen emléktárgyak között.

~ ~ ~ ~ ~ ~

A tolmács hiánya

Amikor megérkeztek az üdülőbe, a tengerszem partjára épült kastélyhoz, a távolabbi hegyek kékje elöl is szertefoszlott a reggeli pára, s a nap „dárdányira” emelkedett a csupasz ormok fölé. Ragyogó idő volt, teljében állt a nyár. Kikecmeregtek a szolgálati kocsiból, egyenesítgették derekukat. A helyiek elnéző szívélyességgel üdvözölték a vendégeket, meglátszott rajtuk, hogy fogadtak ők már „rangosabb” személyeket, sőt személyiségeket. Hatalmas kontyú, madámszerű, jó negyvenes nő volt a kastély főgondnoka, férfiasan kezelt le a jövevényekkel, és úgy, mint aki legalábbis egyenrangúnak tartja magát. A tolmács azonnal átlátott a szívélyeskedésen, többiek – Dé, Ef, Zé és Cé – túlságosan el voltak foglalva magukkal ahhoz, hogy ilyen apróságokra fölfigyeljenek, különben is már meglehetős jókedvre hangolta őket a pitymallatkor megkezdett,

© Copyright Mikes International 2001-2003

citromlével szelídített kubai rum, amelynek kiürült palackját Dé hanyag mozdulattal a hatalmas láncokkal elkerített grup közpébe dobta, s arra sem figyelt föl, hogy a gondnoknő megbocsátóan átlép a láncon, fölveszi a címkés üveget, aztán egy arra szaladó kuktaféleség kezébe nyomja.

- Parancsoljanak – intett a bejárat felé kezével és fejével egyszerre, s a mozdulat olyan félreérthetetlenre sikerült, hogy a tolmácsnak nem kellett „beavatkoznia". Az előtérből jól karbantartott falépcsőkön cipelték fel bőröndjeiket az emeletre, a folyosón hűvös félhomály, s ettől még hosszabbnak tűnt, mint amilyen valójában volt. Egymás melletti szobákba kerültek, a tolmács Dé és Cé szomszédságába, akiket a maga egyáltalán nem rajongó módján kedvelt.

- Kérdezd meg, van-e meleg víz! – bökte oldalba Dé a tolmácsot, aki „működésbe lépett".

- Van-e meleg víz? – kérdezte a madám kinézetelű gondnoknőt, aki erre elnézően mosolyintott egyet.

- Nálunk mindig van meleg víz.

- Itt mindig van meleg víz – közölte a tolmács.

- Miután lezuhanyoztak, az étteremben várom önöket – mondta a gondnokasszony. – A művész urak, sajnos, már mind kitették a testüket a tó partjára, úgy lehet, csak ott, vagy pedig délben, az ebédnél találkozhatnak. Addig szórakoztassák el egymást.

A főnökasszony választ sem várva, még a fordítás alatt feléjük bólintva elvonult. A tolmács végre egyedül maradt, jó sokáig állt a zuhanyozó sugarában, bőröndjéből a szekrénybe rakosgatta ruháit, finom, diszkrét permettel szórta be magát, könnyen, de nem lengén öltözött, aztán a hatalmas plaketthez erősített kulcsot kivette a zárból, s mert nem fért a zsebébe, maga mellett lógatva, fejét leszegve indult el a folyosón, amely most még hosszabbnak tetszett, mint az érkezéskor, ám mielőtt meglelte volna a lejáratot, ösztönösen meghőkölt: a hosszú folyosón, amint fejét felütötte, hirtelen a saját értetlenkedő arcával találta szemközt magát, egy ideig csak „bámult egymásra", aztán elmosolyodott. Hát a folyosó két végében egész falfelületet betöltő tükör miatt tetszett oly végtelennek a távolság, no meg a háromnegyed-homály és a léptek neszét elnyelő, süppedős bordó szőnyeg miatt is. Megfordult, eljutott az átelleni tükör elé, ismét megbámulta magát, s nagy sokára sikerült csak megtalálnia a cselesen elrejtett lejáratot.

A többiek már a tágas étterem egyik asztalánál ricsajoztak, mellettük türelmes, lenéző mosolyával arcán sürgölődött a gondnoknő, s amint a hatalmas kulccsal közeledő tolmácsot megpillantotta, fejét csóválva mutatott a másik négy kulcsára, majd a tolmácsra.

- Minek cipelik ezeket magukkal? Itt minden biztonságban van!

A tolmács enyhén elpirult, és csak ennyit fordított:

- A kulcsot benne lehet hagyni a zárban.

- Nem szeretném, ha eltűnnének a cuccaim – mondta epésen Ef.

- Véletlenül hoztuk le – fordította a tolmács.

- Mind az öten – bólintott futólag a „madám", s a tolmács nagyon sértőnek érezte megállapítását. Lenéz a rühes, gondolta, s ezért is szégyenkezett, mert sorsközösséget kénytelen vállalni a másik néggyel, meg hogy emiatt szégyenkezik. Dé, Ef, Zé és Cé fölöttébb harsány volt az előkelő környezetben, ebben a sok személyre méretezett, most üres étkezdében, rövidesen pecsétes lett előttük a keményített, hófehér abrosz.

- Jó dolguk van az itt nyaraló művész uraknak! – jegyezte meg mélán Ef. – Jó a kaja.

A tolmács most örvendett, hogy ezt nem kell fordítania. Megitták kávéjukat, a „madám" közölte, az ezutáni étkezések közösek, az ebéd kettőkor esedékes, addig lehet menni a tópartra, isten hírével.

Napoztak, fürödtek, végig ötösben voltak, mert csak gyanakodva figyelték az embereket, a sok meztelen férfi és nő közül még nem tudták, kikkel fognak ebédelni, pedig a tolmácsnak már nagyon ismerkedhetnékje támadt, kissé megunta az utazás alatt társait. Tulajdonképpen kaphattak volna hivatásos, idevaló idegenvezetőt, de ha az alkalmi tolmács anyanyelve ez volt, nem tartottak igényt rá, ami számára egyre kellemetlenebb lett, mert ezek itt egyszerre ezer dolgot akartak tudni, eléggé türelmetlenül, követelőzően viselkedtek. Dél felé Cé ásítva jegyezte meg:

- Dög unalmas ez a hely, minket aztán jól kizsuppoltak az elegáns és mozgalmas fővárosukból. Nyaralni otthon is tudok, jobb helyeken is.

- Ez alkotóház – jegyezte meg a tolmács, aki tulajdonképpen egyetértett az elégedetlenkedővel.

- A fene akar itt most „alkotni"! – morcoskodott a különben mindig vidám Dé, állandóan kapkodva fejét az alig-fürdőruhában pipiskedő, csodálatos, jól kozmetikált, felszabadult és kipihent nők után, hisz otthonról azzal a nem is titkolt tervvel indult el, hogy meghódítja ezt az országot, legalábbis a nőnemű lényeket. Meg volt győződve róla, hogy minden nő neki áll, miközben csak a fényűző élet előhívta kisebbrendűségi érzését akarta ellensúlyozni remélt sikereivel.

- Gyerünk oda ahhoz az egyedül napozó csajhoz. Majd rajtad keresztül fogok udvarolni neki!

- Fogsz te egy túrót rajtam keresztül! – mondta ingerülten a tolmács, de Dé nem értette felháborodását, mert nem értette a helyzet megalázó voltát sem.

- Szarházi pasas vagy! – közölte vigyorogva. – És biztos irigy is. Én bezzeg nem sajnálom tőled a csajainkat!

- Csakhogy én beszélem a nyelvet!

© Copyright Mikes International 2001-2003

- De ha nem beszélnéd, én segítenék neked, bizonyisten! – próbálta meggyőzni Dé, ám a tolmács rosszkedvűen intette le:

- Azt is éppoly megalázónak érezném, mint ezt itt.

- A hapsi mesüge – közölte a társasággal Dé, aztán értetlenül vállat vont, s beérte annyival, hogy minden nő után pimaszul nyújtogatta a nyakát. Nő pedig volt itt elég, hogy ezzel meglehetősen gyorsan el is telt az idő ebédig. Izzadt, napfénytől és melegtől kába emberek tartottak velük a kastély felé, s ők kutatva próbálták meg kitalálni, kik lesznek közülük a barátkozóbbak. Csak a tolmács nézte enyhe viszolygással az ismeretleneket, főleg a nőket, akiknek – ahogy ő ezeket a férfiakat ismerte – ásatag, gügye és agresszív, mindenféle célzással teli szövegeket kell majd fordítania.

Az étterem hosszú asztalánál aztán kapkodhatta a fejét, bár a hangulat eléggé lassan melegedett, még így is kérdések kereszt- és pergőtüzébe került, egyre gépiesebben fordított, s amint telt az idő, érezte: lassanként megsemmisül, szertefoszlik kétnyelvű senkivé. A legkínosabb az volt az egészben, amikor a bortól kihevülő Zé, társaságuk kishülyéje tette föl értelmesnél értelmesebb kérdéseit, végül egy szebben kivitelezett gyufásdobozra meredve megkérdezte szomszédjától:

- Ez mi?

A szomszéd hallgatag drámaíró volt, aki csak íróasztalánál szerette a párbeszédeket, s mert a kérdést anyanyelvén a tolmács tette föl, hát megvillanó szemmel nézett rá, és nyilvánvalóan sértő szándékkal bökött a gyufásskatulyára:

- Nyúlszőr – közölte tömören.

- Nyúlszőr – fordította dühösen, aztán majdnem elröhögte magát, amikor Zé jámborul elcsodálkozott:

- Ez nem nyúlszőr – hebegte, amitől a tolmács dévaj jókedvre hangolódott, a lehető legszenvtelenebbül fordítva.

- Nem – bólintott a komor drámaíró. – És nem is a Szabadságszobor.

A többiek kacagtak rajtuk, Dé az egyik asztaltársnőjére mutatva kérte a tolmácsot:

- Kérdezd meg a csajt, hogy hívják!

- Dietle – mosolygott a magas, nyúlánk, nagyon szép és szabályos arcú leány.

- Német? – kérdezte Dé, aztán megpróbált elgagyogni egy mondatot, amit a leány nem értett. Dé legyintett, aztán ismét a tolmácshoz fordult:

- Mondd meg a spinének, hogy láttam meztelenül. Egy filmen.

A tolmács jobban megnézte a valóban ismerősnek tetsző Dietlét, s ő is felismerni vélte benne azt a nőt, aki abban a híres filmben néhányszor meghempergett a kamerál előtt. Lehet, hogy nem is ő az, gondolta a tolmács, aztán:

- A haver azt mondja, látott meztelenül. Filmen.

Dietle bólintott.

- Tehát tényleg ő az! – ujjongott Dé. – Mondd meg neki, ebéd után jöjjön fel a szobámba, mert natúrban is óhajtom látni.

Miközben fordított, a tolmácsnak az a gyanúja támadt, most kap egy pofont a leánytól, de az csak elnézően mosolygott, a bocsánatkérésre biztosította a tolmácsot, hogy nem haragszik rá, aztán kedvesen közölte Dével, hogy menjen a pokolba. Dé röhögött, gyorsan megsimogatta Dietle szőkeségét, amihez nem kellett tolmács. A nő sehogy sem viszonyult a bizalmaskodáshoz, de ez nem kedvetlenítette el a férfit, s a tolmácsnak egyre borsosabb szövegeket kellett fordítania.

Aztán a Cé mellett ülő, göndör szőke szépfiút fordította, gyanakodva kutakodott Cé arcán, akiről egyre inkább elhitte, hogy ért valamennyit a nyelven, csak titkolja. Időnként szórakozott volt a fordítás alatt, időnként egy-egy rosszul leplezett arcmozdulattal, rögtön reagált a másik szavaira. A tolmács védtelennek érezte magát az egyébként barátságos Cével szemben, aki a többieknél nagyobb figyelemben részesítette őt. A spicli! – gondolta, aztán vállat vont: Mit árthat nekem? A playboy látható élvezettel mesélte, hogy ő prózaíró, és hét évet ült a sitten, ott is tanulta meg valakitől a mesterséget.

- Politikai? – kérdezte Cé, hirtelen nagy érdeklődéssel.

- Frászt! – kacagott szélesen a szépfiú. – Profi rablógyilkos voltam, s a nagy amnesztiával szabadultam, kitűnő magaviseletemért.

A másik három mind a szépfiúra figyelt egy idő óta, de kérdő tekintetükre a többi asztaltárs komolyan bólintott: nem hazudik.

A tolmács már nagyon izzadt, most még a napon heverésző semmittevés és unatkozás is vonzóbbnak tetszett. A délelőtti, mert az elkövetkező, továbbismerkedő délután nem ígért semmi jót. A Dietle nevű szépség megértően figyelte, hosszú, elegáns ujjaihoz nagyon illett a hosszú, elegáns amerikai cigaretta. A tolmács kurta, vaderős bőrszivarat szívott. Ezt szerette, mindenben a vaderőset szerette. Dietle az ő anyanyelvét is éppoly jól beszélte, mint a németet, s amikor egy rázósabb kérdést tett fel, a tolmács Cére sandítva németül válaszolt, megemlítve gyanúját is. Dietlének jó megfigyelőképessége lehetett, mert megcsóválta fejét:

- Azt hiszem németül is ért. Bocsáss meg a kérdésért.

- Semmi baj – mosolygott a tolmács. – Megszoktam már a cikis helyzeteket. Úgyszólván állandóan ebben élek.

- Nem irigyellek – mondta komolyan Dietle, s ő már kezdte volna embernek érezni magát, ám Dé ráförmedt:

- Fűzzük a csajt, fűzzük, mi?! És nekem csak egy túrót! Sosem hittem volna, hogy egyszer még irigyelni foglak az anyanyelvedért!...

© Copyright Mikes International 2001-2003

A parton Dietle a kissé félrehúzódó, pihenni vágyó tolmácshoz terelte két barátnőjét. Gudrun és Birgitt szintén magas volt és szőke. Éppen azt mesélte a lányoknak, mennyire túszhelyzetben érzi magát, az itteniek egy kicsit lenézik, mert beszéli útitársai nyelvét, azok meg szintén, mert ez az anyanyelve. Tulajdonképpen rajta keresztül nézik le egymást. Rá csak szükség van, de egyébként nem kell senkinek, csak éppen „fogják", s időnként az az érzése, ki is játsszák egymás ellen. A három leány szomorkásan bólogatott, Dietle valóban átérezte a helyzetet. Azok négyen, amikor megpillantották a lányokkal körülvett tolmácsot, rögtön riadót fújtak, otthagyták a rablógyilkost, s egy idegen férfival együtt áttelepedtek hozzájuk. Folytatódott a verejtékes tolmácsmunka, majd egy rövidke szünetben az idegen félrehívta, közölte, hogy ő szamizdat-író, meg hogy éppen most a tolmácsok helyzetével, helyével és közérzetével foglalkozik. Hát csak foglalkozzék, mondta egyáltalán nem biztatóan a tolmács, Cére sandított, aki most véletlenül hanyagolta. A férfi feléje bökött állával:

- Ő a tégla? – kérdezte.

- Azt hiszem. Lehet. Nem tudom...

Nem akart rágalmazni, de felülni sem óhajtott.

- Majd felviszek a szobádba néhány friss számot – súgta a férfi. Minket nagyon-nagyon érdekel a tolmácsok helyzete!

- Elolvasom – mondta nem túl nagy lelkesedéssel a tolmács.

- Hazaviszed? – kérdezte a férfi, de ő nagyon határozottan megrázta fejét.

- Félni jár belétek a lélek – legyintett a férfi, s a tolmácsnak nem volt vitatkozó kedve. Estig fordított, akkor visszamentek a kastélyba. Most a szépfiú és a több mint kötetlenül társalkodó szamizdat-író között ballagott, időnként a leányoknak fordította Dé kétértelmű szövegeit. Amint a bejárat felé tartottak, nem tudott ellenállni a kísértésnek, s a hatalmas, kovácsoltvas-láncokra mutatva kérdezte:

- Ezek voltak azok a bizonyos láncok, amelyeket a proletáriátus csak elveszíthetett? És pont itt?...

A két férfi összenézett, de sehogyan sem viszonyult. Nagy vagányok, gondolta megvetően a tolmács.

Vacsora után az elegáns klubban valódi klubélet folyt, s a tolmács egy adott pillanatban érezte, nem bírja tovább. A drámaíró mellé telepedett poharával.

- Te legalább hallgatsz – jegyezte meg sóhajtva. – Azt hiszem, meg fogok lógni innen. Van a faluban, itt a közelben valami semleges kocsma?

A drámaíró langy megértéssel nézett rá.

- Menj csak fölfelé a soron, megtalálod.

Észrevétlenül kiosont az udvarra, vagy csak azt hitte, észrevétlenül, mert Dietle váratlanul megszólalt mögötte:

- Menekülünk, menekülünk? – kérdezte együttérzőn.

- Lett volna olyan napod, mint nekem!... – sóhajtott a tolmács. – Még inni sem hagynak nyugodtan! Elkísérsz a kocsmába?

Vaksötét volt végig a soron, csak a csehóból dőlt a fény és az olcsó pálinkabűz. Dietle is a karcosabb fajtából kért magának, leültek a köpködő parasztok közé. A teremben Dietle volt az egyetlen nő, nemsokára körüludvarolták. Kezdett kellemetlen lenni, így hamar eljöttek, s a tolmács még örvendhetett is, hogy az a két-három rámenősebb legény végül a pálinkája mellett döntve nem „kísérte ki" őket. Kint Dietle szorosan a tolmácsba karolt, egészen hozzábújt, úgy súgta:

- Sajnállak, hogy ezekkel a barmokkal...

A tolmács nem szerette, ha sajnálják, s főleg ha nő az illető.

- Tulajdonképpen nem rossz fiúk. Csak már otthon az itteni nőkre állították be magukat, hát nem megy ki a fejükből. Megszokták a gyors sikert odahaza.

- Pimaszul magabiztosak. Olyan követelőzőek.

- Mindenben ilyenek – bólintott a tolmács. – Mindig el tudták hitetni magukkal, hogy a győztes fajtából valók.

A kastély parkjában aztán magához vonta a szépszőke fejet. Dietlének puha és nedves szája volt, szeretett bő lére eresztve csókolózni.

- Alig néhány órája ismerjük egymást – suttogta, de egyáltalán nem úgy, mint akinek szemérmességi rohama van kezdődőben.

- Most kezdem egy kicsit embernek, *magánembernek* is érezni magam – fintorodott el a tolmács.

- Jó, hogy jöttél – hízelgett Dietle. – Sok süket hapsi, mindenik nagy művésznek képzeli magát, és mind le akar fektetni. Veled fogok lefeküdni, mert olyan szomorú vagy néha és sugárzik belőled a kilátástalanság. És mert nem vagy olyan mohó.

- Vagy csak jól álcázom – mosolygott a tolmács.

- Nem ma – tette hosszú és ápolt ujját a tolmács szájára Dietle.

- Ahogy akarod – mondta a tolmács. – Nem szokásom lerohanni a lányokat.

A teremben zajlott a klubélet. Dé, hogy Gudrunnál és Birgittnél sem aratott kirobbanó sikert, rászállt egy meglehetősen ittas és öregecske, lehurbolt képzőművésznőre, aki viszont fölöttébb készségesnek mutatkozott. Szerencsétlen flótás, sajnálkozott a tolmács Dén. Ha majd holnap, józanul meglátja maga mellett az ágyban!...

- Pohárköszöntőt akarok mondani! – támadt rá Dé a belépőre.

© Copyright Mikes International 2001-2003

- Pohárköszöntőt akar mondani – kért csendet a teremtől a tolmács, Dé ingadozva felállt, poharából kilocsogott a citromlével szelídített kubai rum a finom perzsaszőnyegre.

- Láttam a fővárosotokban, a házak falán azokat a nyomokat!

- Láttam a fővárosotokban, a házak falán azokat a nyomokat – fordította készségesen a tolmács, miközben Cé figyelő arcát leste.

- Látom mindenütt a bőséget és eleganciát – tolmácsolt a tolmács olyan hűen, mintha teljesen megszűnt volna létezni.

- Gratulálok ennek a népnek!

- Gratulálok ennek a népnek – visszhangozta anyanyelvén a tolmács, látta Cé arcán az elégedettséget, mintha bólintott volna a pontos fordításra.

A rablógyilkos szépfiú érzelmesen közeledett Déhez, átkarolta vállát, úgy mondta:

- Te, én úgy szeretlek titeket!

- Ő úgy szeret titeket – fordította.

- És én nem tudom, miért van az, hogy ha és ezt a külvárosom valamelyik csehójában elmondanám, megböknék a torkomat a rugóskéssel a vagányok.

A tolmács habozott, de muszáj volt fordítania, mert Cé szinte parancsolóan nézett rá. Mindenki ölelkezett, kezdett kissé sok lenni a fraternizálásból.

Fent, a folyosón csak egyetlen zöld lámpa égett, a tolmács arra gondolt, jó lett volna hívni Dietlét is, aztán elindult szobája felé, s a kétes fényben úgy érezte, kilométereket gyalogolhatna, mert ez a folyosó a végtelenbe, az ismeretlenbe, vagy talán „egy másik dimenzióba" tart. Hirtelen átvágyott valahová, csak ne kelljen már fordítania, nem kelljen üres frázisokkal udvariaskodnia, ne kelljen sehová se tartoznia, aminthogy tulajdonképpen sehová tartozónak is tekintették, s ezt mindeki meg tudta volna indokolni a maga módján. Elindult a tükör felé, de még viszolygott az ismeretlentől, s ettől egyszerre a kényszerű tolmács-lét másnapja is kívánatosnak tetszett. Ezzel egyidőben a tükrökben kihunytak a már nem is emberi távolságokból derengő fények.

Szobájában kinyitotta a kiserkélyre nyíló ajtót, sokáig szellőzködött a nyári éjszakában, míg meg nem hallotta, hogy Dé végre elérte azt az alkoholszintet, amikor már minden nő jó nő. Derekasan kitehetett magáért ott, a szomszéd szobában, mert a nyitott ablakból az öreg képzőművésznő hálája betöltötte az egész éjszakát. Ingerülten becsukta az ablakot, de a falon át is jól hallatszott minden, s tudta, a pálinka mennyire meghosszabbítja a férfiúi időtartamot. Most még örvendett is, hogy Dietle nincs vele.

Dé másnap morcos volt, rosszkedvű, mintha még szégyenkezett volna is, hogy képtelen levakarni magáról éjszakai barátnőjét. Sötéten hallgatott és izzadt a napon, nem sok munkát adott a tolmácsnak, mintha az egész női nemből kiábrándult volna. Cé sem figyelte most annyira, de azért odahívta, amikor sikerült fölcsípnie egy fölöttébb fiatal, falubeli leányzót.

- Ez milyen nyelven beszél? – tudakozódott a csitri, aki viselkedését tekintve nem is lehetett olyan kis butuska. A tolmács mondta.

- Te is beszélsz úgy! Úgy is – állapította meg, s csupán akkor enyhült, amikor megtudta, hogy a kastélyból valók.

- Istenem, sosem voltam ott még! Az egy nagyon zártkörű és előkelőhely lehet.

Fordított, aztán még hozzátette:

- Ezzel azt hiszem, menni fog. Csak meg kell hívni.

Cé hálás volt, de türelmetlen. Fog ez menni neked, még szövegszinten is, gondolta a tolmács. Majd kivallatom én ezt a kiscsajt, milyen a „nyelvérzéke" a havernak!

A három német leány nyúlánkan, karcsún és szőkén közeledett, Dé tett egy irigy és mogorva megjegyzést a tolmács „húzására", aztán hol Birgittel, hol pedig Gudrunnal próbálkozott, meglehetősen lagymatagon. A leányok összemosolyogtak, és megjegyezték, hogy nem akarják kivetni a nyeregből a szegény művésznőt. Dé szép cifrát káromkodott, majd követelte, hogy lefordítsák.

- Azt mondja: a kutyafátokat, pici huncfutok – közölte mosolyogva a leányokkal.

- Ne légy szűkszavú, az anyád keservét! – dühöngött Dé a tolmácsra, mintha valóban a kirendelt idegenvezetője lenne. – Mondd meg nekik, hogy tetves, ordas kurvák, és le vannak szarva!

- Édes kicsi lányok vagytok, és nagyon tetszik neki a stílusotok.

- Nekünk az övé nem! – kacarásztak a leányok.

- Azt mondják, hogy pimasz ripők vagy, s különben is olyan buzi kinézésed van – „fordította" a tolmács, mire Dé az öklét kezdte rázni és pofonnal fenyegetőzött.

- Azt mondja, mindjárt megsimogat titeket – incselkedett, de a leányok kezdtek rájönni, hogy ugratja őket, s botránytól tartva odébbálltak.

Visszaúton a kastély felé azok négyen hatalmas görögdinnyét vásároltak, s ebéd után gátlástalanul „leszúrták" az óriáspéldányt, majd az ínyvörös belet zabálva, szerteköpködték a magokat. A madám kinézetelű gondnokasszony utálkozó pillantást vetett rájuk, s ebből a tolmácsnak is bőven kijutott, jóllehet ő meg sem kóstolta. A férfiak mindenkit végigkínálgattak

© Copyright Mikes International 2001-2003

a dinnyével, de az itteniek a zabálás láttán viszolyogva néztek az abroszt pillanatok alatt összepecsételő gyümölcsre s csak a fejüket rázták. A tolmácsnak egyre harapósabb kérdéseket-válaszokat kellett fordítania, fárasztotta, ingerelte és megszégyenítette ez az egész. Dietle strandtáskáját lóbálva közeledett felé.

- Kijössz a partra?

- Nem – mondta komoran. – Ma délután a szobámban maradok, és azt hiszem, nagyon be fogok rúgni. Van egy teljes liter hazai kisüstim.

- És nekem ki fordít, ha érkezik az a pipi? – kérdezte meggondolatlanul Cé, s ez mutatta, hogy még amatőr a szakmában. A tolmács finoman mosolygott.

- Esetleg te magad – vetette oda foghegyről.

Cé olyan hamar eltűnt, ahogyan csak tudott. Összemosolyogtak Dietlével.

- Te szegény! – simogatta meg fejét a leány. Aztán: - Nem hívsz meg egy pohárkára?

- De igen – „készségeskedett" a tolmács. – Végre valaki gondolt velem is. Tudd meg, hogy hálás vagyok, mert itt senki nem gondol arra, hogy a tolmácsnak nemcsak tolmácsolni valója, hanem esetleg személyes üzenete is lehet. Olyan végtelenül hosszú az a folyosó, hogy amikor egyedül megyek a szobám felé, mindig attól félek, addig folytatom az utat, amíg valahová máshová jutok, mint ahová szeretnék, mert senki és semmi nem köt már sem az egyik, sem a másik nyelvet beszélőkhöz.

- Nem kéne inkább estére halasztani azt a leivást – kérdezte mintha meggondolkodva Dietle.

- Nem – ingatta fejét a tolmács. – Az a marha megint leszopja magát, fölviszi a vén tyúkját, aztán hallhatsz olyanokat, hogy a macskák násza amellett egy ingerlő blues-szám!

Dietle mellett nem gondolt tükör-komplexusára. Olyan *idétlenségnek* tűnt, mintha egy nem túl sikerült modern elbeszélést akarna életre dramatizálni. Kívánt egy pohár pálinkát, aztán meg egyebeket. A szobában a leány rászólt.

- Kérlek, zárd be az ajtót, és ha lehet, ne idd le magad túlságosan. Olyankor túl hevesek vagytok. Vagy éppenhogy semmire sem jók. Tudod, a rendezője annak a filmnek, amelyben már láthattál meztelenül, az élettársam. Megvan a magam tapasztalata az ittas férfiakat illetően. És én nem akarok kiábrándulni belőled.

Dietle olyan természetesen bújt ki könnyű ruhájából, hogy meglátszott: hozzá van szokva az elegáns meztelenkedéshez, sem a férfiszem, sem a kamerák nem zavarják. Talán szebb is volt, mint a filmen, s az elvont sötétítőn átderengő délutáni fényben még valószerűtlenebb teljesen szőrtelenített teste. Puhán, könnyedén és mezítelenül sétált a szőnyegen, minden harmonikus volt rajta, és annyira tökéletes, hogy a tolmács elszomorodott. A legszebb a hasa volt, apró fények és árnyékok játszottak rajta minden mozdulatnál.

- Büdös ez a pálinka – mondta, miután lágyan szájon csókolta a tolmácsot.

- Igyál te is egy kortyot, mindjárt nem érzed rajtam – adta meg a bevált receptet a tolmács. – A nők mindig ötletesebbek lesznek, ha egy kicsit isznak. Nekem is megvan, amint látod, hm, a magam tapasztalata.

Dietel rövideket kortyolt, aztán nevetve mondta:

- Egyébként nem szükséges nekem ahhoz alkohol.

Nem volt holmi kis hencegő, ezt be kellett ismerni. Estig egészen keleties hangulatban telt az idő, a leány kedves volt és hálás, egyáltalán: viselkedése elütött a nagyon szép nők viselkedésétől. Természetesen és felszabadultan szeretett, aztán, hogy lámpát kellett gyújtani (egyikük sem szerette a vakoskodást a szerelemben), olyan búcsúzkodó hangon mélázta:

- Holnap reggel visszautazom a fővárosba.

- Hozzá?

Dietle bólintott.

- Ezért döntöttél ilyen sietősen?

- Igen. De azt hiszem, nem elhamarkodottan is. Szép emlékem maradsz, elhiheted! – és hálásan simított végig a tolmács testén.

- Én meg fordíthatom itt a süket sódert – kesergett a tolmács.

- Itt hagyom neked Birgittet. Vagy Gudrunt. Vagy mindkettőt.

- Nagy véleményed lehet a hűségemről! – paskolt tréfásan a leány tomporára.

- Szédelgő kanok vagytok mind egy szálig! – nevetett meggyőződéssel Dietle. – De én mindent úgy fogadok el, ahogy van.

- Nem is akarod másként, hiszen te magad is azt teszed.

- Másfél éve vagyok vele, de eddig még sosem csaltam meg... – tűnődött a leány. – Talán jól is tettem. Téged szeretlek... – mondta egyszerűen, s abban a pillanatban valaki ököllel vadul kezdte verni az ajtót, Dé részeg hangja hallatszott:

- Gyere már, te disznó! Te lusta dög! Van egy csajom, nekem áll, de ha egyszer nem tudok értekezni vele?!...

Hiába kérlelte, Dé nem tágított, így aztán magukra kapkodták ruhájukat, mielőtt rájuk törné az ajtót. Amikor meglátta őket együtt, szélesen, pajkosan és barátságosan elvigyorodott:

- Meg van bocsátva, így már meg van bocsátva, tolmácskám! Fene a jódolgodat!

- Azt mondja, meg van nekem bocsátva – fordította a leánynak a tolmács. – Meg hogy fene a jódolgomat.

© Copyright Mikes International 2001-2003

- Mondd meg neki – évődött Dietle -, hogy van oka rá az én jódolgomat is szidni. És hogy pukkadjon meg!
- A csaj azt mondja, holnap veled is lefekszik, ha már ennyire irigykedsz – „fordított” álnokul.
- Ha velem is, akkor dobom a másik nyanyát, mondd meg!
- Neked ajándékozza a holnapi éjszakáját, ha sikerül dobnia a nőjét.
- Holnap filmezek, de nem vele! – füttyentett Dietle.
- Azt mondja, hajlandó lenne játszani veled egy pornóban.
- Főpróba nélkül nem egyezem bele – mondta a részeg Dé, s ebben maradtak.

A tolmács segítségével végre összerázódott Dé és újdonsült kiszemeltje, sikerült felküldeni őket a szobába. Akkor Dietle odahívta barátnőit, rájuk kacsintott, aztán:

- Gudrun, Birgitt, kedveskéim! Rátok bízom a kisfiút. Csak veletek csalhat meg, senki mással!
- Gondunk lesz rá, ne félj! – ígérte a két leányzó.
- Ma éjszakára azonban még az enyém! – hessentette el őket Dietle dévaj rosszkedvvel, aztán az emeleti folyosó gyér zöld fényében a tolmács nyakára fondódott.
- Hülyéskedünk, hülyéskedünk. Eléggé szomorú hülyék vagyunk. Hajnalban elutazom. Ne próbálj fölébredni, úgy szállok ki mellőled, mint az életedből is: észre sem veszed.

A tolmács alig tudta elhinni, hogy ez a mindenen könnyedén átlépő luxuslány sírni is képes, méghozzá őszintén. Szaggatottan, fojtottan és kislányosan, mintha az első szerelmét siratná.

- Okosabb vagy te annál, semhogy sokáig bánkódj – vigasztalta, de Dietlének most az tetszett, hogy ő vigasztalhatatlan:
- Ne képzelj nagyobb és nagystílűbb ringyónak, mint amilyen vagyok – kérte a férfit.

Összesimulva aludtak el.

Még teljes sötétség volt, de nem lehetett távol a hajnal, amikor a tolmács megébredt. Valami hiányzott, valami hiány volt benne, körülötte. Dietle eltűnt, csak az illata bolyongott egy ideig még a paplan alatt. A tolmács kapkodva öltözött, aztán a folyosó gyér zöld fényében hirtelen eltanácstalanodott, mert sejtelme sem volt, melyik szoba a leányé. Nézte a homályló végtelenséget, hátra arcot csinált, ott is ugyanaz a sehovába tartó végtelenség, amelynek mélyén semmit meg nem világító fényjelek kápráztak halványan, bizonytalanul. Néhány lépést tett az egyik, majd a másik irányba, és egyszerre összeborzadt: jól tudta, hogy mindkét irányban tükör van, s most egyikben sem látta magát. Vaktában elindult, hogy valamiről – bár maga sem tudta, miről – meggyőződjék, s közben érezte, helyesebb lenne visszamennie szobájába, s épp azért, mert ezen a végtelenre nyíló folyósón immár semmi sem tűnik titokzatosnak. Olyan egyszerű és természetes, amint gyalogol itt, mindig valahol két pont között, két nyelv között, két véglet között, örökké félúton, gyér zöld fényben, szabadon.

. . . . . .

Fél nap is eltelt, aztán kezdett elviselhetetlenné válni a tolmács távolléte.

- Megint elbújt a disznaja! – horkant föl Dé, majd kézzel-lábbal magyarázva, de eredménytelenül próbálta megértetni magát az egyik asszonnyal. Nemsokára a hallgatag drámaírónak támadt elodázhatatlan közlendője, s az ebédnél nem tudták felvenni a rendeléseket.
- Ebből elég volt! – mondta dühösen Dé, s bár gyanakodva nézett Cére, az semmivel sem árulta el, hogy kapcsolatot tudna teremteni a vendéglátókkal. Végül fölmentek a tolmács szobájába, de nem találták. Keresték a tóparton, a kastély kertjének legeldugodtabb zugaiban, a drámaíró még a kocsmába is elment.
- Á – csapott értelmes homlokára Zé. – Az a csaj, a Dietle! Azzal szökött meg, világos!

Este tetőpontjára hágott a nyugtalanság és idegesség. Nem a tolmács személye, csupáncsak a nyelvtudása hiányzott.

- Vajon hová tűnhetett el? – kérdezte a drámaíró Dét, aki gyanakodva méregette: - Hátha az anyámat szidja! Vagy hátha életbevágóan fontos, amit itt mond!
- Vajon hová tűnhetett el? – kérdezte Dé a drámaírót, aki szintén gyanakodva méregette őt. Éjfélre már egyetlen gyanakvás volt körös-körül minden, egy kicsi és egy nagyobb csoportra különültek el, ellenségesen viselkedtek, s eszükbe sem jutott, hogy a barátságot esetleg nem a tolmácsok szavatolják, hanem az, ha megtanulják egymás nyelvét. Mindössze annyit tudtak bizonnyal, hogy a tolmácsoknak nincsen jelenlétük. Csak hiányuk.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

VALLASEK, Júlia : Farkasjárás éjszakáján

Az Erdélyi Helikon és a Pásztortűz költői 1940-44 között

1. A líra szerepének módosulása a két világháború közti erdélyi irodalomban

Az irodalom hagyományos műnemekre való bontása, a költészetre, prózára illetve drámára való hármas felosztás, a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom esetén kronológiai elvekre is támaszkodhat. Az 1919-es hatalomváltás utáni Erdélyben a líra vált uralkodó műfajjá, ezt követte a húszas évek közepe táján a némileg lassúbb ütemben fejlődő próza kiteljesedése majd csupán a harmincas évekre, (elsősorban Tamási darabjain keresztül) hozott autentikus értékeket a dráma. A fenti kronológiát követő fejlődést többnyire alkotás- és befogadáslélektani érvekkel magyarázza a kritika: eszerint a költészet volt a hatalomváltással és a világháborús veszteségekkel együtt járó közösségi trauma katalizátora, amely ugyanakkor spontán érzelmek rövid formai kifejezéseként nem igényelte a nagyobb terjedelmű prózai művekhez szükséges perspektivikus látást, a Kuncz Aladár által elengedhetetlennek vélt "távlatot".[1]

A líra hirtelen előtérbe kerülésének ugyanakkor objektív okai is lehettek. Az erdélyi magyar költészet a világháború után nem a semmiből lépett elő, hanem olyan szerzők műveiből formálódott ki, akik már a tízes évek során kezdtek alkotásba. 1920-ra Reményik Sándor például már két kötetnyi verset publikált, (*Fagyöngyök*, 1918 és *Csak így* 1920), és a Helikon köréből ugyancsak korábban kezdte a publikálást Szentimrei Jenő (*Azoknak a keveseknek*, 1912) vagy a költőként kevésbé jelentős Berde Mária (*Versek* 1912). Áprily Lajos, Tompa László, Bartalis János indulása, költővé formálódása is a világháború előtti időre tehető, annak ellenére, hogy az indulás időpontjától függetlenül mindnyájan a húszas években válnak az erdélyi költészet emblematikus figuráivá. A jelentős erdélyi prózaírók zöme ezzel szemben csak a húszas években kezdi publikálni írásait, a próza (elsősorban a regény) ekkor válik uralkodó kifejezési formává.

1940-ben, a második bécsi döntéssel járó hatalomváltás már nem változtat a próza többé-kevésbé hegemón helyzetén, továbbra is az elbeszélő műfajok bizonyulnak a legtermékenyebb kifejezésmódbeli kategóriának, ugyanakkor a könyvpiacon ezek a népszerűbbnek, eladhatóbbnak. Az Erdélyi Szépmíves Céh 1940 és 1944 között kiadott harminc kötete között csupán hat verseskötet található[2], a szerkesztők levelezésében pedig vissza-visszatérő motívum a próza aktuális népszerűségére való hivatkozás.[3]

A két világháború közti erdélyi prózaírók munkásságát érintő újraolvasási, (és bizonyos esetekben rekanonizációs) tendencia a második bécsi döntés után a költészet területén is érvényesül. Erre elsősorban az ad alkalmat, hogy transzszilvanizmus csaknem valamennyi emblematikus költőjétől megjelenik egy-egy válogatott vagy összes verset tartalmazó kötet. Az újraolvasási folyamat végső soron indokoltnak bizonyul, nemcsak a pályája végére érő Reményik Sándor vagy az 1938-ban meghalt Dsida Jenő hanem a többiek esetében is. A második világháborút túlélő Szentimrei Jenő, Tompa László vagy Bartalis János kötetei szintén a költői pályák egy-egy jól körvonalazható és kétségtelenül legértékesebb korszakának összefoglalását jelzik. A két világháború közti erdélyi költészet első két nemzedékének költői közül csupán Szemlér Ferenc esetében beszélhetünk kiterjedt munkásságról a második világháború után, de nagyvonalakban (illetve a "vonalas" verseket leszámítva) ő is ugyanazt a poétikai eszköztárat alkalmazza, amely háború előtti költészetére volt jellemző.

A második bécsi döntés politikai fordulatától függetlenül a harmincas évek végére, negyvenes évek elejére nő fel egy újabb költői nemzedék (Kiss Jenő, Szabédi László, Horváth István, Gellért Sándor, Jánosházy György, Létay Lajos stb.) E fiatal

[1] "Ahhoz, hogy az írók a mai Erdélyt megírják, mindenekelőtt szükséges volna a világháború művészi megélése. De erre talán nincs meg a kellő távlat." Kuncz Aladár: *Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában.* In. Nyugat. 1928, 501–508.

[2] Viszonyításképpen: a hat verseskötet mellett tizenhat regény illetve elbeszéléskötet, három drámakötet és öt tanulmánykötet található. Lásd. *Az Erdélyi Szépmíves Céh Könyvsorozata* (1925–44). In: *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája. (1924–1944) I-II.*. Szerk. Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. II. 302–311.

[3] Kovács László például ezzel a piac logikájára hivatkozó érvvel utasítja el Bárd Oszkár verseskötetének kéziratát. (a verseskötet kiadása) "ma üzleti szempontból a legkényesebb dolog. Sajnos, ma így áll az eset a verskötetekkel. Még azoknak a versköteteivel is, akik mint költők, mondjuk, szerencsésebbek: népszerűbbek a többieknél. (...) Más volna a helyzet, ha egy érdekes regény kéziratát kínálnád kiadásra." Kovács László – Bárd Oszkárhoz. 1941, VII.19. In: *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája. (1924–1944) I-II.* Szerk. Marosi Ildikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979. II. 262.

© Copyright Mikes International 2001-2003

költők pályája természetesen átível a kommunista rendszer évtizedeibe, de költészetük a legtöbb esetben ugyanazon a költői kifejezésformán alapszik, amely indulásukat jellemezte. Természetesen vannak formabeli változások (pl. Horváth Imre költészetében a négysorosok helyére hosszabb versformák kerülnek), vagy hangsúlybeli eltolódások (pl. Kiss Jenő költészetének népies vonásai kevésbé áthatóak, mint indulásakor), de a harmincas évek végére megerősödő versnyelv végső soron az első Forrás-nemzedék jelentkezéséig érvényes marad.

A második bécsi döntés politikai fordulata által generált újraolvasási, kanonizációs áramlatba illeszkedik az a versantológia, amelyet 1941 könyvnapjára *Versekben tündöklő Erdély*[4] címen Szentimrei Jenő válogatott és szerkesztett. Az antológia szerkesztőjének víziójában "az Erdélyben talált legrégibb magyar nyelvemlék, a Gyulafehérvári Sorok kezdetleges szövegétől és a népi költészet válogatott darabjaitól a mostani Erdély magyar lírájának legérettebb művészettel megírt alkotásait öleli fel. De olyan magyar költők Erdélyre vonatkozó verseit is magába foglalja, akik életüknek valamely szakában valamilyen vonatkozásban állottak ezzel a földdel és ennek népével."[5] Az antológia versein keresztül láttatott "erdélyiség", itt képlékeny kategória, amely időben és térben tág keretek között értelmeződik. A címbe kiemelt név (Erdély), a szerkesztő előszavában megjelenített teleológia ("tanúsítani, hogy voltunk, vagyunk és leszünk") szerint, a teljes magyar irodalomnak létezik egy Erdély felöl történő olvasata, az irodalmi hagyomány ez esetben az irodalomban is manifesztálódó "erdélyiséget" hivatott megerősíteni. A válogatás szempontjai ugyankkor a fordított értelmezést is lehetővé teszik: eszerint az antológia a versek szövegén keresztül a politikai döntéshez hasonló "visszacsatolást" végez, a köztudatban par excellence "erdélyiként" kezelt, (1919-után keletkezett) költészet darabjai szervesen illeszkednek a tágabb, időben a nyelvemlékekig visszanyúló magyar irodalmi hagyományba. "A letiport Erdély " címet viselő fejezetben a két világháború közti erdélyi líra reprezentatív versei szerepelnek. Szentimrei nagyjából ugyanazon szempontok szerint válogat, mint az Erdélyi Helikon 1940 októberi számának szerkesztői, vagyis elsősorban a transzszilvanizmus egy-egy emblematikussá vált versére helyezi a hangsúlyt. (Pl. Áprily Lajos: *Tetőn, Vallomás*, Tompa László: *Lófürösztés*, Bartalis János: *Az erdélyi országúton* stb.)[6]

A különböző korú, egymástól eltérő lírai hagyományt követő, más-más eszmeiségű költők negyvenes évek beli költészetének egyaránt jellemzője a politikai érzékenység, amely többnyire az aktualitásra való fokozott figyelemben nyilvánul meg. Ez a jelenség nem csupán a második világháború éveinek természetes velejárója, Közép- és Kelet-Európában egyébként a politika mindig is nagyobb átjárással bírt a művészet terére mint Nyugat-Európában. A politikai tényezők által megteremtett kontextus sajátos olvasatokat termel ki, amelyekben a háttér sokszor fontosabbá válhat, mint a szöveg művészisége. A harcok okozta személyes traumákat megszólaltató, háborút tematizáló líra (többnyire háború ellenes, de időnként harcra buzdító versek) értelmezésében a recepció többnyire nem a szöveg immanens értékeire, hanem az elutasítás vagy helyeslés gesztusára helyezte a hangsúlyt.

Az alábbiakban azoknak a költőknek második világháborús költészetét vizsgálom, akik szorosabban kapcsolódtak a két világháború közti erdélyi irodalom két legrangosabb és leghosszabb életű irodalmi folyóiratának (Erdélyi Helikon, Pásztortűz) költői köréhez.

Mivel az Erdélyi Helikon és a Pásztortűz szellemisége, művészi értékrendje nagyvonalakban azonos volt, a két irodalmi lap már a húszas évek végére nagyjából azonos szerzői gárdát nevezhetett magáénak. Együttműködésük szimbolikus kinyilvánítására, a Pásztortűz szerkesztőgárdájának (Császár Károly, Járosi Andor, Moldován Pál, Tavaszy Sándor)[7] felvételére a helikoni közösségbe ugyancsak 1934-es IX. helikoni találkozón kerül sor. Mindkét lapban egyformán érvényesült a korszak meghatározó irányzata, a transzszilván szimbolista líra elsősorban a helikoni triász (Áprily, Tompa, Reményik) versein keresztül, és nagyjából egyidőben jelentkeztek transzszilván líra paradigmáját a népi költészet felől megbontó próbálkozások.

2. Reményik Sándor

Reményik Sándor hosszas szerkesztői munkája révén elsősorban a *Pásztortűz*hoz kötődik ugyan, a két világháború közti irodalmi recepcióban mégis ő jelenti a par excellence "erdélyi költőt". Reményik figurájának és költészetének ilyen értelemben

[4] *Versekben tündöklő Erdély*. szerk. Szentimrei Jenõ. Kolozsvár, Lepage Lajos Könyvkereskedés, 1941.
[5] Szentimrei Jenő: *Voltunk, vagyunk és leszünk*. In: *Versekben tündöklő Erdély*. szerk. Szentimrei Jenõ. Kolozsvár, Lepage Lajos Könyvkereskedés, 1941.
[6] Ugyanakkor mivel nem egy folyóirat reprezentatív alkotásai közül válogat, hanem a tágan értelmezett magyar irodalom Erdély-tematikájú lírai alkotásai közül, Szentimrei válogatása inkább megfelel az antológiaszerkesztés követelményeinek, mint korábban Kovács László válogatása a Helikon lapjain. A Szentimrei által szerkesztett kötetben például vsaknem minden fontos költő jelen van, Benedek Elektől a baloldalhoz kötődő fiatal szerzőkig (Pl Brassai Viktor vagy Salamon Ernő).
[7] A Pásztortűz szerkesztői közül Reményik Sándor már kezdetektől, Dsida Jenő 1929-től tagja a helikoni társaságnak.

© Copyright Mikes International 2001-2003

vett besorolásában mind a "belső" (erdélyi) mind pedig a "külső"(magyarországi) kritika egyetért, mint ahogy abban is, hogy a Reményik-líra kiemelt helyen való kezelése nem feltétlenül jelenti egy képzeletbeli esztétikai rangsor első helyét. "Van nagyobb költője Erdélynek, mint ő s mégis ő az erdélyi költő" – írja 1927-ben a *Protestáns Szemlében* Németh László, 1940-ben a Reményik-életművet elsősorban annak alkotáslélektani vetületében vizsgáló Babits Mihály pedig egyenesen *"Az erdélyi költő"* címet adja írásának.[8] Az erdélyi méltatások mintha a Reményik-líra közéletiségére rímelnének: "az erdélyi magyar irodalom önkéntes tábornoka és hadseregparancsnoka" (Tompa László), " transzszilván szellem vezérlő harcosa" (Vita Zsigmond), s ugyancsak a tanító, közéleti elkötelezettséget vállaló költő-szerepet hangsúlyozza ki az a Rilke-idézet, amit Jékely Zoltán választott a halott költő emlékét idéző cikkének mottójául: "A férfi volt, ki mindig visszatér, /Ahányszor egy kor számot vet magával / És tudni akarja, hogy mennyit ér."[9]

A *Végvári-vers*ekből körvonalazódó vátesz-szerep, az a tény, hogy a számos (különböző tényezők miatt) kiemelt jelentőséget nyerő Reményik-versben (*Eredj, ha tudsz, Ahogy lehet, Templom és iskola, Petrovics ítél* stb.) a lírai én egy közösség nevében szólal meg, és közösséghez beszél, mintegy a kollektív lelkiismeret, vagy erkölcsi kódrendszer kifejezőjeként, a Reményik-líra közéleti olvasatát favorizálta, elhanyagolva költészetének azokat a vonulatait, amelyek nem illettek a nemzeti-költő szerep paradigmájába. Ilyen például Reményik Sándor természeti szimbólumokban kiteljesedő vallásos lírája, vagy sajátos szemérmes és elvont (már-már filozofikussá váló) szerelmi költészete, amelyre csak a kilencvenes évek rekanonizációs törekvései között figyel fel a kritika.[10] Kántor Lajos szerint a halott kedves emlékét időző *Álmodsz-e róla?* című vers, Reményik "költészetének nagy pillanata, (...) az érzelmi árnyalás és a dísztelen szókimondás itt ötvöződik új költői minőséggé."[11]

Reményik lírájában mintegy ötvöződnek a Szegedy-Masszák által vizsgált költői szerepmodellek (erkölcsi tanító, istenhívő, politikus, nemzeti költő), ugyanakkor már egészen korán, a húszas évek elején megjelenik a szereptől való távolodás, a más látásmód keresésére való törekvés. "Add egy órára kölcsön a szemed. / A nyugodt, tiszta pillantásodat, / Mely felitatja ezt az őszi pompát: / A barnát, bronzot, bíbort, aranyat, / S hatalmat ad a táj fölött Neked. /Add egy órára kölcsön a szemed. // Hisz látok én is: bronzot, aranyat, / És a két eget örök hátterül. / De más e látás." (*Kölcsön*, 1923.)[12] A látásmód relativitása mellett a szerepek változékonysága, a szerep énről való leválása is megjelenik. Egy 1922-es levélrészletben a szerepkonfliktus a külvilág és az én eltérő értelmezéséből fakad: "Látja, én egész pesti tartózkodásom alatt folyton azt éreztem, hogy egy csúnya madárijesztőhöz hasonlítok, akinek szomorú, üres rongyait egy vézna karón lobogtatja a decemberi szél. (...) erre a madárijesztőre azt mondják, hogy igazi zászló és úgy bánnak vele. – Én nem akarok már zászló lenni... Hiába akasztanak ki annak, hiába szerepeltetnek, csak madárijesztő mivoltomat árulom el."[13]

Szerep és én konfliktusa Reményik Sándor költészetének utolsó szakaszában jellemző versformáló erővé válik. A harmincas évek vége felé a mindinkább megerősödő fasizmus miatt érzett aggodalom Reményik számára a vállalt költő szereppel való meghasonlást, önmagába fordulást eredményezi. 1938-40 között íródott verseiben gyakran tér vissza mind az elveszett bizonyosság mind pedig a bizonytalanná váló én motívuma (pl. *Önmagamba falazva, Semmi máshoz*). A költő-vezér szerepét vállaló Reményiknél ez a szereptudat bizonyosságának elvesztését is jelenti "Honvágy sír bennem, mérhetetlen / Honvágy – nem hely után. / A lelkemet vesztettem el – – / Azért nincsen hazám." (*Hová??)* A hazával való azonosságot Reményik most már éppen a szétdaraboltságban, az identitás elvesztésében láttatja "És nem én vagyok, aki én vagyok, / Jaj *megszállott* vagyok!" (*Megszállottan, s szétdaraboltan*) (kiemelés az eredetiben) Az egyéni veszteség, az én szétesése Reményik korai korszakával szemben itt már nagyobb veszteségnek bizonyul az "ország" elvesztésénél "S mi a te szétdaraboltságod, Ország, / Ahhoz képest, ahogy szétdarabolták / És szétszórták egyetlen énemet!!" (*Megszállottan, s szétdaraboltan*)

A fokozatosan idegenné váló világban, szilárdnak hitt értékek megingása közepette fogadja Reményik Sándor 1940 őszét, Észak-Erdély visszacsatolását Magyarországhoz. "A bécsi döntés után, 1940 augusztus 30-a után azt hittem, hogy én soha többé a magyarsághoz meg nem találom a hangot és az utat. Olyan káoszt teremtett ez a döntés, a költő lelkében különösen" -

[8] Babits Mihály: *Az erdélyi költő*. In: Nyugat. 1940. 532.

[9] Vita Zsigmond: *Európaiság és transzszilvanizmus*. In: Pásztortűz 1937. Tompa László:*Reményik Sándorról*. Jékely Zoltán: *Arion*. In: Erdélyi Helikon. 1941/ 12.

[10] Ez részben azzal is magyarázható, hogy a szerelmi költészet darabjai évtizedeken keresztül kiadatlanul hevertek, csupán 1990-ben jelentek meg Imre László gondozásában. In: Reményik Sándor: *Erdélyi március. (Válogatott versek) Álmodsz-e róla (Kiadatlan versek és levélszemelvények)* Orpehusz Könyvek. 1990.

[11] Kántor Lajos: *Történelmi vakság ellen (Reményik Sándor lírája, közelről)*. In: *Itt valami más van*. Héttorony Könyvkiadó. é.n.

[12] A továbbiakban idézendő versek lelőhelye Reményik Sándor: *Összes versei*. Budapest. 1943.

[13] Reményik Sándor Szőcs Jenőné Szilágyi Piroskának, 1922. december 27.-én. In: Reményik Sándor: *Erdélyi március. (Válogatott versek) Álmodsz-e róla (Kiadatlan versek és levélszemelvények)* Orpehusz Könyvek. 1990. 505.

© Copyright Mikes International 2001-2003

írja a *Pásztortűz*ben.[14] A káosz-tudat és a költői szerep biztonságának elvesztése azonban korábbról ered, hiszen 1938-ban, hasonló helyzetben (a felvidéki városok visszakerülésekor) is az elidegenedés fájdalmát szólaltatja meg. Nemcsak az új fennhatóság alá kerülő Felvidék, maga a világ az, amely: "Megváltozott és teljesen a régi / Nem lehet, s lenni tán nem is akar", s ebben az idegenné váló világban Reményik költészetének alapmotívumai, az adysan nagybetűvel kiemelt Lélek, és Táj mintegy funkciótlanná válnak: "Csak nézik egymást a Lélek s a Táj, / Amint a film visszafelé pereg. / Két magyar arc egymás szemébe mélyed – / S mi tagadás: kissé idegenek." (*Megértük*)

Az *Eredj, ha tudsz!* halálközeli én-szimbólumai (őrlő szú, méreg, miazma, láz stb.), a húszas évek jelképei a "gát" és "karszti sors" után a negyvenes évek Reményik költészetének én-szimbolikája a harcias vonások értékvesztését, feleslegessé válását ("fáradt paripa", "üres kardhüvely"), vagy a mindennapokon felülkerekedő vallásos hit térnyerését példázza (*Sponsa verbi*).

A világháború készülésekor jelentkező hangváltás az 1941 tavaszáról datált *Korszerűtlen-versek* ciklusában teljesedik ki.[15] A közösség nevében megszólaló költő-vezér szereppel való meghasonlás, az a puritán idealizmus, amely már a húszas évektől elidegeníti Reményiket a nagyhangú, érzelmes-patetikus hazafiságtól, nemcsak a gondolatok, hanem a versforma tekintetében is jelentős változást eredményez. Reményik tizenkilencedik század fordulójának epigonköltészetére alapozó, itt-ott adys felhangokat mozgató versnyelve a harmincas évektől egyre dísztelenebbé, egyszerűbbé ugyanakkor szabadabbá válik. A kötött forma fellazul, rím és ritmus rapszodikussá válik, a *Korszerűtlen versek* néhány darabja már képhalmozással élő szabadversnek tekinthető. "Látlak mintegy lázálmaimban, / Szikla, barbár igazság szirtje, / Látlak borzongató álomban, / S mégis kegyetlenélesen - / Látlak milliófejű szörnyeteg, Igazságtevő szervezettség. / Látlak, háborús hatalom, / S háborúvégi összedűltség, / Látlak falanszter, látlak új világ, / Látlak rettentő Rend –" (*Látlak*)

A *Végvári-versek* retorikájában Petőfi politikai költészetének frazeológiája, publicisztikai hangvétele kísértett, a pályazáró *Korszerűtlen versek* a költői pálya közbeeső részéhez mérten "kevéssé retorizáltak", a szavak szimbolikus értéke lecsökken, már-már megszűnik. Akad olyan vers is, amely egy véletlenszerűen tapasztalt utcai jelenet apropóján, már-már riporteri pontossággal indul (*Sóhaj a mindenségért*). Reményik elmagányosodása ezekben a versekben tetőzik, a közösség költőjének itt már nincs kihez szólnia, kérdéseit (*S mi lesz velem? Ki kezdte? Egymás mellett soha? Sóhaj a mindenségért*), látomásait (*Látlak, Tusakodás hősi halottakkal*,) nincs kihez intézze, nincs kivel megossza – mintegy légüres térben önmagához beszél. A költő-szerepről leváló, az évek során mind inkább széttartó én körvonalait itt az erkölcsi tartással egyenértékűvé váló korszerűtlenség hivatott biztosítani. "Ma nem tudok a tömegekkel menni / (...) Elvesztettem valahogy magamat, Valaki fiókjában ottragadtam: (...) / Az is fáj, ami beteljesedett./ Vagy csak kifáradtam egyszerűen, / S meghajtom jó és rossz előtt / Kábult, kimerült, zúgó vén fejem." (*Nagy áron*) A Végvári-versekben kisebbségi léthelyzet megélésének erkölcsi parancsait leszögező Reményik, most a költő szerepet magát is megkérdőjelezi, nem hisz a szavak hatalmában: "Nincs helyem itt. / Ki hallgatja / Egy korszerűtlen és beteg / Hanyatló költő végső rímeit ? / Aki se munkás, se nem katona/ (...) Gomblyukában fölösleges virággal / Meddő nőkkel és gyümölcstelen fákkal / Aggokkal, betegekkel / S e világ ellen kiáltó kövekkel / S zúdulni fog a mélybe mindezekkel / Mert nincs immáron mondanivalója." (*S mi lesz velem?)*

1923-ban Reményik még azt írja: "Egyetlen tett: a költő álma volt." (*Az egyetlen tett*), s pályája során soha nem osztotta Gottfried Benn modernista költészet-felfogását, miszerint "A modern költemény, az abszolút költemény hit s remény nélküli, senkihez sem szól, s varázslatosan összeállított szavakból áll".[16] Életének végére érve mégis hiteltelennek állítja a költőszerepet, hatástalannak a verset, és feladja a közösséghez való szólás retorikáját.

A *Korszerűtlen versek* nemcsak az egyes darabok keltezésének dátuma szerint szerveződnek ciklussá, egymás kontextusában olvasva ezek a versek kirajzolják egy világával és önmagával meghasonló költő utolsó nagy harcát azért, hogy valami módon mégis értelmet találjon a létezésnek. Az első vers a Reményik-pálya egészére hivatkozva a korszerűtlen megszólalás jogát és hitelét hivatott igazolni (*Nagy áron*), a közbeeső öt vers (*Látlak, S mi lesz velem? Ki kezdte? Tusakodás hősi halottakkal, Egymás mellett soha?*) a költő apokaliptikus látomásainak, kínzó és megválaszolatlanul maradó kérdéseinek leltárbavétele. A költő szerep tehetetlenségének, hiábavalóságának felismeréséből következik az egyéni halál gondolata: "Csak az elváltozott világ / Halálos kőszirtje maradt / A szépség is elfödte arcát / Szégyenlősen előlem – / Vagy e világ vak erői elől – / S halál előtt / Elfödöm én is vérző arcomat." (*S mi lesz velem?*) A háború rémeivel való szembenézés, s a harcokat mindenkor mozgató

[14] Reményik Sándor: *Fiatal kritikusok szívéhez*. In: Pásztortűz. 1941/ 2.

[15] A Reményik-líra utolsó szakaszát s ezen belül a korszerűtlen verseket tárgyalja a magyar antifasiszta költészet kontextusában Imre László tanulmánya. Imre László: *Reményik Sándor utolsó korszaka. Fejezet a magyar humanista, antifasiszta költészet történetéből*. In: Irodalomtörténet. 1980 /2. 339–352.

[16] Idézi Szegedy-Masszák Mihály: *Szerepjátszás és költészet*. In: *"Minta a szőnyegen". A műértelmezés esélyei*. Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 70.

© Copyright Mikes International 2001-2003

"meztelen önzés" felismerése pedig a világ végső pusztulását invokálja a kései Vörösmartyt idéző, romantikus képekkel: "Fúljon hát önvérébe a világ, / Végkép, ha sorsunk ilyen mostoha! / A pusztaság embert többé ne lásson (...) Isten maradjon egyes-egyedül – / Kiben nincs többé rab és hódító / És nincsen többé alul és felül!" (*Egymás mellett soha*?) Az utolsó előtti vers (*Sóhaj a mindenségért*), mintegy váratlan fordulatként az imádság misztikus erejét példázza, s a kollektív pusztulás képei után "újuló gondolatokat" ébreszt, amelyekre aztán a cikluszáró vers (*Béke*) végső megnyugvása következik. Minden biztosnak vélt érték széthullásakor jelenik meg magyarázat nélkül a "Bizonyosság arról, hogy élni jó, / Szenvedni elkerülhetetlen / Szeretni tisztán: megistenülés / Meghalni szép –" A *Béke* elliptikus vers, nem hangzik el benne a békét megteremtő "kifejezés", "felséges Ige", sőt a végére mintegy a szavak is elfogynak, a sorok, mondatok egytagú szavakká rövidülnek (Bent: / Csend. / A Béke itt kezdődik. / Bent: / Csend. / Isten hozott.) Ha a *Korszerűtlen verseket* csupán a háborúellenes költészet kontextusában olvassuk, a *Béke* nyilván a címként kiemelt szó elsődleges értelmében a harcok végét, s ezzel az élet új értelemnyerését jelentené. A késői Reményik-líra tágabb kontextusába olvasva azonban úgy tűnik, a cikluszáró vers megmagyarázza önmagát, a hiányzó, ki nem mondott szó, az értelmet és harmóniát biztosító "Ige", az utolsó sor ("Isten hozott") köznyelvi fordulatként is értelmezhető köszöntésében van elrejtve. A *Korszerűtlen verseek*kel a puritán életszemléletű és mélyen vallásos Reményik végső soron ugyanazt az utat járja be, amit két évvel korábban a *Magunkba le* sorainak lelki utazásában már megtett, ahol a külvilág elvetése után, mintegy a lélek burkait bontogatva, túljutva minden nemzeti és emberi vonáson végül elérkezik oda: "Ahol már csak a Lélek lelkesít – / Megyünk, meg nem állunk az Istenig."

Reményik Sándor költészetét elsősorban annak fokozott közéletisége, és átütő vallásossága miatt a marxista irodalomkritika hosszú időre száműzte az erdélyi magyar irodalomtörténetből, s csupán a hetvenes évek vége felé jelenhettek meg antológiákban az életmű egyes darabjai. (Sem a *Végvári-versek*, sem a kisebbségi lét megélési módozatait tematizáló költemények, sem pedig a *Korszerűtlen-versek* nem tartoztak ezek közé.) A Reményik-recepció visszásságait Marosi Péter foglalta össze találóan, felfigyelve arra, hogy a Reményik-líra fogadtatása, a költőt övező tisztelet ellenére már a szerző életében sem volt egyértelműen pozitív: "És amilyen irtóztató volt korai elöregedése, éppen olyan rettentő költészetének sorsa. A nyugatosok többségének sem igen kellett ez a szikáran önemésztő és ugyanakkor mégis publicisztikus líra, s nem kellett az avantgarde-oknak, később a proletkultosoknak, aztán a különféle beállítottságú népieknek sem. Verseiről már életében különféle egyoldalú ítéletek és előítéletek alakultak ki."[17]

3. Áprily Lajos

Áprily Lajos születésének éve szerint (1887) nemzedéktársa a *Nyugat* formaművészeinek, Babitsnak, Kosztolányinak, Tóth Árpádnak és Juhász Gyulának. Pályakezdésének időpontja azonban inkább a következő *Nyugat* nemzedékével esik egybe, költészetét az "impresszionizmus és szimbolizmus utolsó erdélyi hullámverséseként"[18] tartja számon az irodalomtörténet. Láng Gusztáv szerint azonban Áprily költészetében megtalálhatóak a szimbolizmus verseszményét meghaladó háború utáni európai líra elemei is. "Az intellektualizmusra késztető elidegenedés, az élményszerű témák racionális kezelése, a valóság szemléleti elemeinek realitásként – értelmezésre váró realitásként – való elfogadása, formában a konstruktivitás igénye – ezek a legfontosabb jegyek, amelyek a szimbolizmus verseszményéből kinőve, de új minőségeket létrehozva jellemzik Áprily költészetét."[19]

Áprily 1929-ben ugyan kitelepült Magyarországra, de költészetét (sőt műfordításait is!) továbbra is "erdélyiként" kezelte a kritika, hiszen sem verseinek témavilágában, illetve motívumkezelésében sem pedig nyelvhasználatában nem jelentett gyökeres fordulatot a költözés ténye.

Áprily Lajos nem volt különösebben produktív költő, az 1939-es *A láthatatlan írás* című kötet megjelenése után azonban politikai okokból, mintegy tizennyolc évet kellett várnia az új kötet, az *Ábel füstje* 1957-es megjelenéséig. A transzszilvanizmus kanonizált költői közül ő az egyetlen, akinek a második világháború évei alatt nem jelenik meg gyűjteményes kötete, a korabeli erdélyi irodalmi lapokban is inkább fordításokkal, korábbi versekkel semmint új alkotásokkal

[17] Marosi Péter: *Kasszandra még egy levele*. In: Utunk. 1980. 36.
[18] Így jellemzi pl. az Áprily-monográfiák, amelyek elsősorban az életrajz és a költői karakter bemutatására vállalkoznak. Vita Zsigmond: *Áprily Lajos az ember és a költő*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972. Győry János: *Áprily Lajos alkotásai és vallomásai tükrében*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1967. Csép Ibolya: *Áprily Lajos*. Ráday Gyűjtemény kiadása, Budapest, 1987.
[19] Láng Gusztáv: *Áprily-problémák*. In: *A kor falára. Áprily Lajos emlékezete*. szerk. Pomogáts Béla. Nap Kiadó. 2002. 271-278.

© Copyright Mikes International 2001-2003

van jelen. Holott Áprily költészete a második világháború éveiben sem hallgatott, sőt új formával kísérletezett, illetve a költő jellegzetes hangszerelésében szólaltatta meg a kor alapvető mondanivalóját: a háborút.

A halálfélelem és halálvágy voltaképpen már Áprily korai költészetében megjelenik, az otthon biztonságát bármikor feldúlhatja a névtelen szorongás. (*Esti dal*.) A létezést már a harmincas évek elején azonosítja a rabsággal: "Itt éltem én is. Rabkoszton, vízen. / Itt lázadoztam, itt zúzódtam össze. / Egy vak poroszló szárnyam és tüzem / e zord idő-cellába börtönözte."[20] (*A kor falára*) A háborús költészet mindenkori velejárója az erőszakos pusztítás rettenete az első világháborús halott tanártársakat és diákokat elsirató *Nevek* ciklusban még elégikus hangnemben fejeződik ki, az 1929-es egyfelvonásos verses drámában az *Idahegyi pásztorok*ban (1929) már a klasszikus forma fegyelmét feszegető indulat retorikája dominál. A háborút, Trója vesztét s ezzel a régi, békés és biztos világ elmúlását okozó Páris halála előtt megátkozza a háborút: "Jaj, átkozott az átok, / melynek tüzes bilincsét hordozom – Az ember-irtó, farkas-torkú rémet: / a háborút jajjal megátkozom! / A vakmerőt, ki vészthozó kezével / kinyitja döghalálos ketrecét, / kígyó riassza, barlangszáj kilökje, / hazátlanul bujdosson szerteszét."[21]

Áprily Lajos háborús éveinek költészete elsősorban az egyéni fájdalmak, félelmek, az ént legmélyebben érintő tapasztalatok megéneklése, s a személyes veszteségek költői leltárbavétele a háború után vejének és unokájának halálát sirató versciklusokban ér valódi művészi magaslatra. (*Taganrog, Annának hívták*) Az 1940-es bécsi döntés fordulata, "a felhőborús fénytámadás" a költő szívének kedves két erdélyi város (Enyed, Kolozsvár) gyászának és örömének ellentétezésével, a háborús diktátum kétarcúságát szimbolizálja. "Egyiknek eget vert a kedve, / harangozott, tombolt, dalolt. / A másik ült a nagy homályban, és a harangja néma volt." (*Két város*) A város, mint élettér és emlékek materializálódott formája nyer kiemelt jelentőséget a *Város...!* című versben, a hazatérés, a megnyugvás szimbolikus terévé, amolyan béke szigetévé változik. "Napjaiban a viharnak s a vérnek, / mikor a föld a pokollal rokon, / a bujdosásból hozzád visszatérek / s Város – meghajtom néma homlokom." A múlt emlékeit idéző, félig-meddig alkalmi jellegű (pl. Reményik Sándort búcsúztató, hajdani enyedi diákjait megszólító) versekben egyidőben fogalmazódik meg a múlt iránti nosztalgia, a jelen szorongásai és a remény, hogy "lélektelen vad időkben / lélek van a dalban." (*Enyedi diákok*) Igazi művészi értéket a parnasszianista modellt követő versek képviselnek, amelyekben Áprily jellegzetes versszerkesztési technikája érvényesül. (pl. *Nagy tél után*) Az alkalmiság szülte alanyiság itt ismét háttérbe szorul, az erdei epizód (halott társuk körül álldogáló szarvasok) érzelemmentes, tárgyilagos képekben történő megjelenítését csupán a zárósor egyes szám első személyű igéje szubjektivizálja. A természeti jelenet így háború után, kiszolgáltatottságában ocsúdó emberiség allegóriája lesz: "Pedig még vész lapul a sűrűségben, / üvöltő hang szól messze: ordasok, / és éhes orvvadász figyel sötétben – // Egymásra nézünk, mint a szarvasok." (*Nagy tél után*)

Az elmúlástól való borzongás végig ott kísért Áprily költészetében, a természetben való feloldódás, a természeti képek érzékisége és ugyanakkor már-már tárgyilagos pontossága azonban nem engedi dekadenssé válni. "Az ősz költője még akkor is, amikor az erdélyi tavaszról írja gyönyörű verseit, mert a megébredő életnek csak érzéki kicsattanását, csak kikezdhetetlen esztétikumát dalolja meg – írja Kuncz Aladár –. Ez a természeti képekben való teljes felolvadása, a természet örökkévalóságához való schopenhaueri menekülése az egyetlen életigenlés benne, különben minden tisztán emberi dologban szkeptikus, kétkedő és könnyen lemondó. "[22]

A háború fenyegetését, az új, immár testközelivé lett halálfélelmet Áprily Francis Jammes nyomán, költészetében új versformán keresztül, négysorosokkal próbálja megragadni. A parnasszianista zárt formákat kedvelő költő a négysorosokban is a fegyelmezett, ugyanakkor nagy feszültségek érzékeltetésére alkalmas eszközt látja: "... csak négysorosok. Régebben is írtam, a világháború rémségeinek idején, mikor azt éreztem, hogy összeszorul a torkom, s nagyobb versre nem telik a lélegzetemből. Kiderült, hogy erősebb lelki tartalmat is elbír, s ki tud fejezni ez a miniatűrként ható forma. (...) Rövidségében is igényes forma. Nem tűri a laza rímet, a henye szót, de alkalmas arra, hogy megmentsen egy-egy fellüktető érzést, megmozduló gondolatot, természeti megfigyelést az elkallódástól."[23]

Áprily háborús négysorosai közt a műfaj hagyományától eltérően nagyon kevés az aforizma. (pl. *Vakoknak mondom, A kor*) Nem örök tanulságokat, hanem a lírai én személyes benyomásait kívánja megragadni. Versei hihetetlen tömörséggel, szikár állításokat ötvöznek dísztelen sorokká, érzelmi izzásukat Áprilyra jellemzően a sorok, összecsengő rímek zeneisége oldja. "A pázsitunkon sűrűn áll a dér, / törötten ing pár megtépett virág. / Háború van, gőzölve dől a vér, / zokogva húznak fenn a vadlibák." A nyilvánvaló látomásokat ugyancsak tárgyilagos leírással, már-már depoetizált szóhasználattal örökít meg: "Fejük

[20] Az Áprily-idézetek forrása a továbbiakban Áprily Lajos: *Összes versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1993.
[21] Áprily Lajos: *Idahegyi pásztorok*. In: Uő: *Összes versei és drámái*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990.
[22] Kuncz Aladár: *Áprily Lajos*. In: Uő: *Tanulmányok, kritikák*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1973.
[23] Áprily Lajos: *Négysorosok*. In. Uő: *Álom egy könyvtárról*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

© Copyright Mikes International 2001-2003

elfordult torzan és merészen, / merev görcsben feküdtek, annyian ! / Kerestem s meg-megállt a szívverésem: / Ki vagy halott? Jaj, nem te vagy, fiam?" (*Az elesettek*)

A halál rettenete elsősorban a sajátos természeti képhasználatban mutatkozik meg, a "világ fenyves-rengetegje ég" (*Riadó*), "hamut kavar a szél s véres ködöt" (*Klió*) s a tavasz nem életet, hanem a halált hoz (*Március, 1944*) A természeti szépség a pusztulást elfedő díszlet, amely ugyanakkor fel is mutatja azt, amit rejteni hivatott: "Friss széna leng a megduzzadt Dunán, / s virágok lassú ringással vonulva, / sok-sok virág – s a virágok után / pár szörnyű hulla, jaj, pár szörnyű hulla." (*A Duna tavasza*) Az Áprily lírában korábbról ismert ógörög mitológiai párhuzamok (pl. Patroklosz, Antigoné, Laokoon) szerepe és gyakorisága valamelyest csökken, a négysorosban kifejtett Laokoon-szimbólum már nem tudja visszaadni azt a művészi feszültséget, amit az *Esti dal* zárósorában kifejtetlenül, mintegy megérzésként megjelenő mitológiai név sugall. A családi idill békéjét megrontó látomás ("És a falra sors-sötéten felkomorlott Laokoon") utalásként erősebb mint a négysorosban már kifejtett szimbólum "Látod, már jön a tenger taraján – – / Jaj, így álmodtam ezelőtt sok évvel. / Rád tekergőzik, most bátyádra, rám, / s összeroppant rettentő gyűrűjével." (*Laokoon a kisebbik fiához*)

A háborús négysorosok utalásvilága tehát nem az ógörög mitológia, hanem az Ótestamentum, mégpedig egy olyan ószövetségi világ, amelyből hiányzik a megváltás ígérete: "Most ős-idő van, átok, háború, / itt az ótestamentum szele fú. / De lelkünkben nem ég próféta jel – / Elpusztulunk. És Krisztus nem jön el." (*Messiás nélkül*) A keresztről lelépő Megváltó tehetetlenül járja be a harctereket, a bűn súlya akkora, hogy megváltás immár nem lehetséges. (*Legenda*) Az elpusztított Budát Jeruzsálem pusztulásaként siratja "Kőpusztaság. A te sorsod üvölt / sorsa szelében, rom-Jeruzsálem." (*Buda, 1945 február*.), gyermekei életéért Jehovának, "átok és halál urának" mond köszönetet. (*Jehova*) Radnóti Miklós *Töredék*éhez hasonlóan Áprily is úgy érzi, csupán Ézsaiás próféta nyelve képes kifejezni, a kor bűneit és borzalmait: "...ma te vagy a költőm, komor zsidó, / dörgő igéjű, zord Ézsaiás." (*Az én poétám*)

Áprily Lajos költészetében kiemelten fontos szerepet játszanak a nevek. A mitológiai nevek (Acheron, Ashavér, Haimón stb) felidéznek egy olyan szövegkörnyezetet amelynek kontextusában értelmeződhet, vagy akár újraértelmeződhet a nyelv. Ugyanakkor időnként az idegen szó (név) puszta hangzása válik szövegszervező, szöveg formáló elvvé, ahogy például Aletta van der Maet nevének jambikus lejtése köszön vissza a *Tavasz a házsongárdi temetőben* soraiban.[24] Az idegen szavak stílusértékére való alapozás végső soron kísérlet a szavak konszenzus által szentesített értelmének megkérdőjelezésére, egy olyan versnyelv megteremtésére, amely nem az értelem, hanem a verlaine-i zeneiség szerint működik.

Az ismeretlen hangzású szavak, amelyekhez nem vagy csak nehezen kapcsolható valamilyen művelődéstörténeti többletjelentés (mint pl. a mitológiai nevek esetében), önnön hangzásukra vannak utalva, csupán a vers kontextusában tesznek szert valamilyen sajátos jelentésre. A fiatal nyírfák a név csengésének aurájában például "Finn lányok. Szűz lelkük kedves nekem, / Külikki, Hilka – így becézgetem" (*Nyírfák*)

A szokatlan hangzású név csengésének idegensége is kiemeli Áprily második világháború alatt írott négysorosai közül *A nap krónikájából* című verset. "Ennyi: Annikki Norri levelet írt nekem. / Annikki Norri földjét régóta szeretem. / S ha künn a vad világban elnémul a vihar / felmegyek Finnországba Annikki Norival." A háború szenvedéseit tematizáló versek mellett ez a négysoros már-már profánnak hat. A minimalista költészetet idéző egyszerű, egymondatos állításokat, csupán a finn név muzikalitása oldja, a vers naplóbejegyzés szerű depoetizáltsága, a beszédhelyzet mindennapiságán keresztül olyan normalitásigényt sugall, amely a háborús líra kontextusában olvasva abszurdnak tűnik, ugyanakkor visszafele is hat: ráébreszt a kor abszurditására.

4. Tompa László

A helikoni triász tagjai közül Tompa László költészete a legegyenletesebb, ugyanakkor hármuk közül ő kapcsolódik leginkább a Nyugat stílusforradalmát megelőző, Petőfi és Arany versnyelvével fémjelzett lírai hagyományhoz. Költészete már a kezdetektől elégikus, de nem a halál mindent átlényegítő érzékenysége teszi azzá (mint a korai Áprily-lírát), hanem az élettér zártsága, a szabad emberi kibontakozás lehetőségének hiánya. "Életvágya kezdettől felismert határok közt vergődik. Helyzettudata: korláttudat."[25] A költészet nála nem válik zeneiségében öntörvényű világgá mint Áprilynál, vagy a lét korlátait a

[24] A nevek zeneiségének szövegformáló erejéről lásd. Markó Béla: *"Körön s világokon belül". Jegyzetek Áprily költészetéről.* In: *Korunk évkönyv* 1981. Kolozsvár, Korunk, 1980.
[25] Cs. Gyímesi Éva: *Élet helyett strófák*. In: Uő: *Kritikai mozaik*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár. 1999. 28.

© Copyright Mikes International 2001-2003

játékosan feszegető Dsida-versekben. A dal nála "árvaságot / Megosztó társaság / Talizmán sebek ellen" (*Ősz jötte elé*),[26] ugyanakkor egy vágyott, de el nem érhető élet helyettesítője. "Mint régi szobrász rég halott fiáról / Mintázta művét, melyről hír maradt: / Így én is – amíg lelkem egyre gyászol – Versekbe vések halott vágyakat."

Annak ellenére, hogy a Tompa-versekből kirajzolódó makacs megmaradásra és virtusra alapozó értékrend (*Erdélyi télben, Magányos fenyő, Lófürösztés* stb.) 1940-re már számos módosítást, árnyalást megért, kánonban elfoglalt helyének elismerését jelentő rituális gesztusokat éppen a negyvenes évek fordulójakor teszi meg a kritika. 1941-ben Baumgarten díjjal tüntetik ki, az Erdélyi Helikon ünnepi számban tiszteleg munkássága előtt, (1944/3) válogatott kötete jelenik meg. A fenti gesztusok ugyanakkor alkalmat biztosítanak a Tompa-költészet újraolvasására, ám az újraértelmezés már nem következik be. Az Erdélyi Helikon ünnepi számának kritikusai (Kovács László, Molter Károly) ugyanazon értékek mentén tárgyalják Tompa költészetét, mint amelyeket az első kötete kapcsán ismertek fel.[27]

Tompa László lírájában, amely már a kezdetektől a kitörni vágyás és a helyben maradás kényszerének dinamikájában formálódott, s amelynek tipikus világa a kopár téli táj vagy a "kisvárosi, sáros utca", leggyakrabban megénekelt léthelyzete pedig a világgal szemben érzett elégedetlenség, kevésbé tűnik fel az a növekvő fenyegetettség és rosszérzés, amely a második világháború előestéjén jellemzi a költészetet. 1940-es kötetének (*Hol vagy ember*?) címként kiemelt felkiáltása, annak a metafizikus félelemnek ad hangot, amely ebben az időben csaknem az egész erdélyi magyar költészetre jellemző. A mindvégig magányossággal küzdő Tompa László lírájában a lírai én végső árvaságának korszaka ez, amely a passzív félelemben, intellektuális virrasztásban ("vacogni gondtól éberen éjjel." – *Új iszonyúságok előestéjén*), vagy a humánum eleve reménytelennek tételezett keresésében konkretizálódik. "S valami meglök, hogy menjek ki, s az utcák / Során, miközben a dél szava kondul, / Lámpával, égő szívemmel bolyongva, / Fürkésszek végig mindenkit bolondul, S dadogjam egyre, dühös szerelemmel? Embert keresek, – hol vagy, ember – Ember?!"(*Diogenész lámpájával*)

Az értelmiségi / költői lét (pre)romantikus szimbólumait (fáklya, lámpás, éjjeli virrasztó stb.) mozgósító Tompa versek mellett a negyvenes években megjelenik költői szerep bizonytalanságának motívuma. A helytállás ethoszát hirdető költő már nem tud azonosulni önnön modelljével, "a csodavárás izgalma" sem áltatja, úgy tekint vissza, mint akivel a sors "hitvány, száraz ágat / Tördeltetett csak a gondok erdejében." A *Robotosság átka alatt* című vers lírai énje már tagadja a korábban "talizmánnak" tekintett "dal" erejét: "Józanul nézek megviselt magamra: – / Ha egy várt óra ma jönne meg, érzem, / Az a dal bennem már meg nem foganna."

A Tompa László nehézkes, egyhangú ritmusú, sötét tónusú képekből, negatív asszociációjú szavakból építkező költészete a világháború éveiben néhány népies ritmusra épülő, dinamikus versben oldódik fel.

A marxista kritikai kánonban kiemelt helyen kezelt, gyengébb művészi erővel bíró *Lélekháborgásra – csillapítónak* című vers aforisztikus képekben ostorozza a jelent, és utópisztikus fényekben ábrázolja a jövőt, mint ideális társadalmat, amelynek célja az, hogy "Jó, rossz egyaránt a helyére kerüljön."

A forma dinamizálódása ellentétben áll a vers-szemantikával, az *Alkonyati eltűnődés* illetve a *Vers 1944 közepéről* félrímes, dalszerű sorai a világtól való elzárkózás és a halálvágy megfogalmazására futnak ki. Az állandó helyzetérzékenységben alkotó költő számára, aki korábban a helytállás, a sors által kiszabott feladatoknak való megfelelés etikumára alapozta költészetét, most a háború korának puszta megélését is feloldozhatatlan bűnként jeleníti meg. "De holtomban / Is majd szégyen éget. // A szégyen, hogy / Most éltem e korban / S hogy e korban / Én is ember voltam." (*Vers 1944 közepéről*)

A személyes sors, az öregség és a pálya végének érzete mosódik egybe a külső világ elutasításával. A pusztulás itt már nem patetikus, és nem egyenértékű az erkölcsi győzelemmel, a mindennapi gesztusok, szófordulatok egyszerűségével, mintegy domesztifikálva jelenik meg: "Mit is kezdhetnék még, / Időn, módon is túl? / Ilyen este útnak / Már senki sem indul. // Jobb is, ha így – // Látva Rám itt nem virrad nap – / Elgondolom: világ, / Maradj hát magadnak! // S hátat is fordítva / Álomnak, valónak / Magamra huzintom / Haláltakarómat –" (*Alkonyati eltűnődés*)

A "helikoni triász" tagjai közül Tompa László költészete mozog a leginkább zárt tematikus és poétikai térben, s talán éppen ezért nem történik meg benne az újítást biztosító belső módosulás. A harmincas évek első felére megírja a transzszilvanizmus

[26] A Tompa László idézetek lelőhelye: Tompa László: *Tavaszi eső zenéje*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár-Napoca, 1980.
[27] Molter Károly terjedelmes tanulmánya (*A határőr*), mely 1944-ben elemzi Tompa költészetét, végső soron megismétli az 1922-es illetve 23-Tompa kötetekről írott recenzióit. (Erdély hegyei közt, Éjszaki szél) Lásd. Molter Károly: *A keleti állomáson*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 2001.

© Copyright Mikes International 2001-2003

néhány emblematikus tekinthető versét, s mihelyst a heroikus helytállás ethoszát új törekvések kezdik megkérdőjelezni, költészete egyre inkább elszürkül, hogy az ötvenes évekre jellegtelenné váljék. Naplóként, helyzetjelentésként értelmezve azonban hiteles emberi választ nyújt egy sajátos, többszörösen korlátok közé zárt emberi életforma kihívásaira.

5. Bartalis János

A helikoni triász nemzedéktársai közül néhány költő a 10-es évek avantgárd formabontásának hatására a kötött versforma megújításával kísérletezett. Szentimrei Jenő, Bartalis János vagy az Ady-féle szimbolizmus vonzáskörében alkotó Olosz Lajos szabadversei annak a tizenkilencedik század végén, huszadik század elején jelentkező költői formakeresésnek az eredményei, amely arra törekedett, hogy a vers ne a megszólalás pillanatát, hanem magát a beszéd folyamatát rögzítse, hogy a jelentést a tapasztalás pillanatában juttassa kifejezésre.[28]

A szabadvers térhódítása az erdélyi magyar lírában az első világháború, a frontélmények pszichikai hatásához kapcsolódik. (Talán nem véletlen, hogy a lírai megszólalásnak ez formája elsősorban két első világháborús katona, Szentimrei Jenő és Bartalis János nevéhez kapcsolódik.) Mindketten a halálközeli, felfokozott intenzitású élmények, a háborús pusztítás és értékvesztés ellen felszólaló közéleti ihletésű versekkel indulnak. (Pl. Bartalis János: *Királyok, Homályos érzéseim, Varjak, Vers a horizontra* vagy Szentimrei Jenő: *Elesettek kara a tarlón, Székely katona keserves éneke, Ének a jó katonáról*) A harmincas évek során Szentimrei nagyjából abbahagyta a versírást és a kulturális élet más területein keresi az önkifejezés lehetőségét.

A szabadvers rímet elvető és ritmust fellazító parttalanságát Bartalis János a huszadik század első felében már többé-kevésbé anakronisztikus témával, a panteisztikus természetélménnyel társítja. A húszas évek elejéig, amíg a természeti idill nem mentes a belső feszültségektől, és mintegy a tavaszi természet sodró ereje alakítja a különböző hosszúságú verssorokat ez a társítás néhány kivételes erejű verset eredményez. (pl. a Kosztolányi által nagyra becsült *De különben csend van*). A húszas évek második felétől azonban természetesnek ható verssorai megkopnak, egyhangú téma és képvilága (kosályi kert) már nem képes tartalmat adni a szabadvers "szabadságának", és a kosályi bukolikákban helyenként modorossá válik. A népies természet líra hatására a Bartalis féle szabadvers egyszerűsödik, de ez az egyszerűség már nem az újítás vívmánya, mint ahogy korábban egy erősebben metaforizáló vershagyománnyal szemben az volt az egyszerűbb nyelvhasználat, hanem a monotónia jele. "Fojtogató kép – írja Bartalis válogatott verseinek megjelenésekor Örley István[29] – a súlyos kisebbségi ég alatt földjével birkózó költő, akiben merev lélekcsonkká ugrik össze a hajdani áradó, nyújtózó kedv. (...) A vers monoton litánia."

A szabadvers szabadabb képalkotási, képasszociációs technikát is igényel, amely azonban Bartalis költészetében a harmincas évektől már egyre kevésbé jellemző, természetversei többnyire kijelentő mondatokra, képleltározásra épülnek. (Pl. Havas kertben madárfészek. / napraforgó tányérja a terített asztal. / Földbeszúrt karó az állvány. / Fürge cinkék a kék vendégsereg. / stb. *Madárfészek*)[30]

A második világháború éveiben íródó Bartalis-versek sem tematikai sem formai újitást nem hoznak a költő pályáján. A háború pusztításait a váltakozó hosszúságú sorok dinamikáját kihasználva, apokaliptikus képhalmozással ábrázolja: "Repülőgépek: az ember szárnyas gondolatai, / mint sárkányok az égből – / égve zuhannak. / Büszke hajótestek a tenger hullámsírjába / temetkeznek. / Aknák és torpedók robbannak. / Röfögő förtelmes tengeri malacok / áthasítják a szunnyadó vizet. / Felhőkből, az ég mosolygó arcából, / halálthozó bombák záporoznak a földre." (*Ima mindenkiért 1940-ben*)

A Bartalis költészetre oly jellemző tavaszt, természeti megújulást tematizáló versek sem hiányoznak ebből a korszakból (*Jaj, a hegyeket nézd, Nap üdvözlése, Mit tudod te, város)* A természeti világ immanens tisztaságát, szépségét a háború pusztította természet képei ellentétezik. "Mert lásd, ó, Nap, / az ember, ez őrült féreg maga fölé nőtt / már a pusztításban. Mindent elront, mindent lerombol. / A föld testéről levakar mindent, szépet és / nemest. Csak sírhalmokat épít és holttestekből rak / mérhetetlen gúlát. / (...) A mezőn nem / aratnak, csupa vér s tűz a rét... ! te lombot, virágot / fakasztasz, bimbót és gyenge füvet felnevelsz, / s a föld sebeit, mit rettenetes vad önmagát / harapva-tépve vág, te halványzöld pólyával / nemesen bekötöd." (*Óda a nap jöveteléhez*). A Bartalis lírában már korábban jelen levő elégikus hangnem a természeti képeken keresztül áttételességében időnként magasabb művészi szinten jeleníti meg a háborútól való irtózást és az általa generált egzisztenciális szorongást, mint a

[28] Clive Scott: *The Prose Poem and Free Verse*. In: *Modernism. 1890–1930*. Ed. Malcolm Bradbury, James McFarlane. Penguin Books, 1991. 349–369.
[29] Örley István: *Mezők áldása (Bartalis János összegyűjtött versei)* In: Magyar Csillag. 1943/10.
[30] A továbbiakban a Bartalis-idézetek lelőhelye: Bartalis János: *Versek I. II*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1963, 1968.

© Copyright Mikes International 2001-2003

harcokat direkt módon tematizáló versek. Megnő a hangeffektusok asszociációs értéke: kaszafenés hangja a füvek halálát vetíti előre (*Fűtragédia*), a varjúkárogás az emberét ("Vállamon egy sötét madár ül. / Károg az éjbe, bajkeverő." – *Mi másnak*)

A kosályi kert már nem a panteisztikus idill tere: a lírai én számára megfoghatatlan, elérhetetlen hely (*Kosályi ház*) ahol a természeti elemekben a pusztulás képzete kísért. "A kertben a körtefa oly furcsán / vérzik. / Vérrel festett minden levele. / A hegy rőt színben virágzik. / A rét már kikericcsel tele. / Halálos vérző őszben (...)" (*Boldog emléket hagyva*)

Bartalis János költészetének kiemelkedő darabja, a természeti idill megromlását, az egzisztenciális fenyegetettség érzését megszólaltató *No, idilli világ* nem a második világháború idején, hanem valamivel korábban, a harmincas évek derekán íródott. A világ elől való menekvést biztosító kodályi kert itt fordul önmaga ellentétébe. A hagyományosan az élet örökkévalóságát szimbolizáló természet militarizálódik: a búzaszemek puskagolyókat idéznek, a kukorica kézigránátot, a paszulybokrokról lecsüngő termés kardokat. Ez a vers (a cenzúra vagy az öncenzúra folytán, vagy egyszerűen azért, mert a teljes Bartalis-lírát mintegy belülről bontja meg) nem szerepel az 1942-es reprezentatív kötetben (*A mezők áldása*)[31]. Paradox módon Bartalis János A *No, idilli világ* vizionárius képein nemcsak tulajdon költői világának buktatóira mutat rá, hanem itt fogalmazza meg a legtalálóbban azt az egzisztenciális félelmet, amelyet a háború idején írott verseiben csupán egy-egy képben tud felvillantani:

"És a füvek: nyilak, szuronyok, lándzsák, dárdák ! / Közéjük ne menj, mert menten felnyársalnak. / És a napraforgók nem a mezők ívlámpásai, / hanem egy rettenetes zenekar réztányérjai, / melyeken haláldalt csattogtatnak / egy láthatatlan zenekar dalosai."

6. Szemlér Ferenc

Az Erdélyi Helikon költői közül Szemlér Ferenc volt az egyetlen, akinek költészetét indulásának pillanatától elfogadta a *Nyugat* által irányított kritikai közvélemény. Az egyetemes értékekre figyelő "nyugatos" kánon végső soron nem volt érzékeny arra a világképváltásra, amit a Helikon első nemzedékének transzszilvanizmusa jelentett, ugyanakkor tudatosan is igyekezett elhatárolódni attól az Erdély-nosztalgiától, és Erdély-romantikától, amely a jobboldali konzervatív irodalmi vonalat jellemezte. Szemlér Ferenc költészete csak a gyakori tájszimbolikára való hagyakozásban, a táj- és természetélmény kiemelt szerepén keresztül kötődik a transzszilvanizmushoz. 1937-ben írott vitacikkében (*Jelszó és mithosz*) élesen bírálja az "erdélyi gondolatot", és ugyanennek az elhatárolódásnak ad hangot verseiben is. Pl. "Talán meg sem hallod a hangom. / Cintányér és rezes zene / zeng a piacon, s hárfa hangon / nyögdécsel "Erdély szelleme", / mit a kufár palackba mérve / árul bent s künt, és üzletén / mindenki keres nyakra-főre, / csupán te! te maradsz szegény." (*Dühös ének*)[32]

Láng Gusztáv azzal is magyarázza a "nyugatos" kánon Szemlért illető kiemelt figyelmét, hogy pályája "ugyanazon modell szerint alakul, mint a második Nyugat-nemzedéké."[33] A Nyugat első nemzedékének, elsősorban Kosztolányi és Tóth Árpád verseinek tematikai és formai vonzása jellemzi indulását, majd a húszas évek táján Kassák első korszakának expresszionista hangvételével próbálkozik. A két különböző forma ugyanakkor különböző tematikát is jelent: a nyugatos stílus a szubjektum világára figyelő, borongós hangulatú versekkel társul, míg az expresszionista dinamikájú szabadversek többnyire a közösségi, társadalmi elégedetlenséget szólaltatják meg. A húszas évek végére a szabadvers forma válik uralkodóvá, de már nem az emberek testvériségének, szolidaritásnak az élményét (*Testvérek*) vagy a modern technika dinamizmusát (*Mozdonyvezető*) szólaltatja meg. A harmincas évek során egyre fontosabb szerepet játszik a kozmikus természetélmény, az expresszionista én-vesztés és én-teremtés a természeti élet teljességében való feloldódásban valósul meg. Ugyanakkor az Európa szerte hódító újklasszicizmus indirekt hatására a szabadvers forma, az avantgárd hangnem is egyszerűsödik, finomodik Szemlér költészetében. "Sohasem éreztem azt, hogy valami míves dolgot csinálnék, én csak azt igyekeztem kifejezni, minden részletre kiterjedően, amit érzek, vagy gondolok. Bennem nem elsődleges a forma. (...) sohasem írtam csak a forma kedvéért, mindig meg akartam írni valamit." – emlékezett vissza később.[34]

A második bécsi döntés után Szemlér Dél-Erdélyben, Brassóban marad. A központjaitól elvágott, jobbára magánműhelyekre forgácsolódott kisebbségi irodalmi életben nagy hatást váltott ki 1942-ben a Déli Hírlap irodalmi oldalán közölt írása, amelyben mintegy "tetemrehívásként", név szerint szólította munkára a Romániában maradt magyar írókat. Szemlér a világháború évei alatt is megmarad rendkívül termékeny szerzőnek, versei, illetve román és angol műfordításai mellett

[31] Bartalis János: *A mezők áldása. Bartalis János összes versei*. Révai Könyvkiadó, Budapest, 1942.
[32] A Szemlér-idézetek lelőhelye: Szemlér Ferenc: *Versek I-II*. Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967-69.
[33] Láng Gusztáv: *Szemlér Ferenc*. In: *Erdélyi panteon*. III. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 2001.
[34] In: *Közelképek. Húsz romániai magyar író*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1974. 65.

© Copyright Mikes International 2001-2003

prózában is alkot: családi emlékekről ír (*Hazajáró lélek*) illetve a bécsi döntés és a vasgárdista felkelés idején Brassóban játszódó regényén dolgozik. (*Arkangyalok bukása*).

A határmódosítás ellenére továbbra is gyakran szerepel mind az észak-erdélyi, mind pedig a magyarországi irodalmi lapokban, antológiákban, voltaképpen a harmincas évek végére a negyvenes évek elejére érkezik el pályája csúcsára, a kánonbeli helyét megszilárdító Baumgarten- díjat is 1942-ben kapja meg.

Verseiben továbbra is megjelenik a szerelem és a természet élménye, de a korábbi himnikus elragadtatás nélkül. 1941-42- ben íródott verseinek zöme szerelmes vers (*Rólad beszélek, Félálom, Kenyér és föld*). "Létem borzalmai elől / e szerelembe menekültem" – írja *De megpróbáltam* című versében, s valóban e versekben a szerelem otthonteremtő biztonsága, érzéki ereje egyúttal menekülés a hétköznapi gondok, a lakhatatlanná vált világ elől: "Ne hűlj ki soha és maradj velem! / Melengess, biztass, szűzi szerelem ! / E jégvilágban, hogyha reszketek / s pusztulni ránt az ősi ösztön, / kínáld felém ragyogó testedet." (*Téli napozás*) A természet már nem a világ lényegeként értelmezett szépség megjelenési helye, a lírai én magányát, kiszolgáltatottságát húzza alá. Az idill mintegy időn kívüli irrealitásban valósul meg az 1941-ben íródott *Udvarhely* zárlatában: "Az átlátszatlan víz alatt / titkok ág-boga nőtt, / beléakadt a gondolat / s fenékre vonta az időt. / A víz fölött – akár a szívben / a könnyű gond – szálltak szelíden / a kék szitakötők." A tájélmény nyugtalanságot, szorongást generál, ("Szíved most fordul nyugtalanra" (...) "torkod szorul, s reszket a távol") az *Álombeli táj* természeti képei az álom/halál motívum rokonság jegyében az elmúlást érzékítik meg. "Álom a táj, s te mégis érzed / vizét, partját, füstjét, varázsát. / Ébrednél, de nehéz igézet /láncai lelked leigázzák / s heversz híg marton, köd fövényen, / nem teljesült sötét reményen. // (...) Itt ülsz a halál közelében / s oszlik már minden bizodalmod. / Egy hal szökik fel. Teste tükre / megcsillan. S eltűnik örökre."

A háború és a pusztulás a korszak alapvető élménye, olyan erős ihlető erővel bírt, hogy alig volt költő, aki ki tudta volna vonni magát alóla. Szemlér háborús verseiben (pl. *Elsötétítés, Légiriadó, Példa, A rettegés havában* stb.) a tárgyi világ pusztulása jeleníti meg a szubjektum alapvető halálfélelmét. A pusztulás maga nem tapasztalat, hanem megérzés, amely hasonlatokban konkretizálódik ("reszket bennük a tudattalan tudás, mint gyilkolt szívében a kés"), a pusztítás eszköze pedig ugyanaz a gépi erő, amelyet Szemlér korai verseiben énekelt meg, csakhogy itt nem a teremtés, hanem az apokalipszis eszköze, kiismerhetetlen, félelmetes erő: ("kék színű rém", "apokaliptikus szörnyeteg", "iszonyú gép"). A *Légitámadás után*ban tárgyi világ, a városi építészet elemeinek pusztulására esik a hangsúly. A lerombolt városi díszletek közt megjelenő emberek arctalanná, animális közösséggé jelentéktelenedve, riadtan nyüzsgő hangyák hadaként jelennek meg, a megszemélyesített, testi vonásokkal felruházott tárgyak válnak a pusztulás metaforáivá: "volt gyárak csontváza görbül mind alább", "A hajlatban öt térdre dőlt faház. / Roncsolt bordáik között sziszegő / nyelvvel turkál a repedt csövű gáz / és keresi a holtakat."

Szemlér Ferenc a háborút elítélő versek mellett a felszabadulás reményét megfogalmazó, társadalmi-politikai változást sürgető költeményeket is ír 1944 körül (pl. *Itt az idő, A szabadsághoz, Hatalmas élet*), s e némileg utópisztikus politikai vágyálomnak köszönhetően 1945-től a berendezkedő kommunista rendszer lelkes dalnoka lesz. Számos vezércikk-aktualitású, a politikai elvárásoknak a művészíséget feladva is megfelelő verset ír, s csupán 1956 után talál vissza régi témáihoz és hangjához. A két világháború közt induló költők közül talán ő futotta be a legjelentősebb pályát 1945 után, költészetének meghatározó alkotásait azonban többnyire a második világháborúval lezáródó szakaszban írta. A kommunizmus első évtizedében tanúsított magatartása, költészetének fokozatos elszürkülése miatt, annak ellenére, hogy mind az 1945 előtti mind az azutáni kánonban kiemelt helyet foglalt el, József Attila és Szabó Lőrinc versnyelvével rokon költészete a huszadik század végére már a kánon szélére sodródott.

7. Jékely Zoltán

Az 1941-ben Budapestről Kolozsvárra költöző[35] Jékely Zoltán szerkesztőként a Termés köréhez tartozott ugyan, versnyelve azonban közelebb állt az Erdélyi Helikonhoz, ahol mintegy "apai örökségével " élve már 1932-óta folyamatosan közölt verseket. Visszaemlékezésében Jékely Zoltán magától értődő, következetes lépésnek nevezi Kolozsvárra költözését: "Annyi honvágyas verset írtam addig, vagy tíz év alatt, hogy következetlenség lett volna nem költöznöm haza az első kínálkozó alkalommal. Azon kívül Erdély menedékkel is kecsegtetett a vélt vagy valós irodalmi rosszakarók s az összeomlott házasság emlékei ellen."[36]

[35] Jékely Zoltán 1941 májusától 1946 őszéig él Kolozsváron, eleinte a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban, majd 1944 után a Világosság című napilap szerkesztőjeként dolgozott.
[36] Lukácsy András: *Látogatóban Jékely Zoltánnál*. In: Uő: *Látogatóban*. Szerk: Lengyel Péter. Budapest, 1971. 245.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Jékely Zoltán költészetét a világháború éveiben sorrendbe véve a hazatérés öröme, a szerelem, majd az egyre aktuálisabbá váló háború, a szorongásos idők ijesztő bizonytalansága, végül a pusztulás még rettenetesebb bizonyossága ihleti.

Az 1939-40-es években írott versei sokszor már címükben is otthontalanságról, idegenségérzésről, elfojtott, jóslatként feltörő félelmekről beszélnek. ("*Nem lehetsz boldog", Halj meg, Átok,*) "Átkozottul s furcsán magányos, / száz ember közt van egyedül, / s ha egyedül van, menekül / a száz közt lelhető magányhoz." – fogalmazza meg a lírai én világban elfoglalt pozícióját *Aki Szent György napján* született című énversében.[37]

Jékely költészetében fontos ihlető és fomaalakító szerepet játszik a nosztalgia, amely eleve áthidalhatatlan időbeli távolságot feltételez a lírai én és a felidézett tárgy/ élmény/ személy, illetve a versbeszéd pillanata és a felidézett idő között. A személyes múltba süllyedt emlékek közül Jékely költészete (akárcsak Áprilyé) különösen Erdélyt (elsősorban annak természeti világát) idézi, a tájak városok így az elveszett otthonosság szimbólumaiként jelentkeznek. A visszatérés magában hordozta ezen otthon-illúzió, s az ehhez kötődő versnyelv elvesztésének kockázatát: "Holnap nagy útra indulok: Haza / S e szóban minden benne van, / minden mentség és magyarázat. / *Lelkem szorong*: nem értem, ezek a jelek voltaképpen mit akarnak? // *Mert ezután a nagy Találkozás után / vagy az idő által elémdobottak / tűnnek el ismét, és jaj, mindörökre – / vagy engem nem lát többé soha, senki*." (*Kukorékol a kis kakas* – kiemelés V.J.)

A hazatéréshez, mint élményhez természetszerűen kapcsolódik a régi helyek újrafelfedezése, a helyszín felidézte, addig elfeledettnek hitt történetek, hangulatok megelevenedése, felszínre törése. A "hazatérés" így visszatérést jelent a gyermekkorhoz, valamiféle újrakezdést, s ezáltal a pusztíthatatlanság érzését egy olyan korban, melynek alapélménye a pusztulás. "*Lássátok, mily pusztíthatlan az ember, / mily Anteus, ha végre hazajut*." (*Anteus*)

Az újrakezdés-újjászületés-feltámadás paradigmasorba illeszthető tehát az a lelkiállapot, amit Jékely "ifjúságnak" nevez a *Jairus lányá*ban: "*Az ifjúság nem időhöz kötött, / csak lelkünk legmélyebb állapotja, / s belőlem most e párás alkonyat / egy szempillantás alatt felszínre dobta*."

Az újrafelfedezés állandó leltározási vágyat szül, egymás után íródnak a kolozsvári tereket, utcákat, a Kolozsvár környéki vidéket (újra)feltérképező versek. (*Zentelke felé, Karolina tér, Gyalu felé, Szép temető, Séta a templomkertben, A templom, Házsongárdi éjszaka*.) Ezek a versek többnyire nem tudnak többet mondani a viszontlátás élményénél, ahol azonban a személyes számbavétel valami mással is kiegészül, ami feloldja a biografikus jelleget, ott a régi helyszínekkel való találkozás a világ (újra)definiálására ad alkalmat. *A templom* című versben például nem a templom puszta újrafelfedezése, hanem valóságos újra definiálása történik. A vers indítása élet és halál kozmikus tereként ábrázolja a templomot : "Legjobban tetszettek nekem / a földön: nők és templomok, / kikben szökellő láng lobog, / kikben halottas béke zeng." A templom az időbeli változatlanság, az állandóság szimbóluma, ám ezt nem szakrális térként betöltött funkciójának köszönheti, hanem a külső pillantásnak, amely mindig újra felépíti: " A bősz időtől nem csúful, de szépül / minél kopottabb, annál igazabb, / a letörtfejű szoboralak / még szebb főt kap szemünktől kiegészítésül. // Így már olyan a templom, mint a szikla / melyből emberművel templom is lehet."

Ha azt vizsgáljuk, hogy mi az, ami ezekben a versekben feltűnő, ami elüt a kolozsvári korszak előtt vagy után írottaktól, feltűnik a nosztalgia minimumra csökkenése. Teljes nosztalgia-hiányról persze szó sem lehet, hiszen a nosztalgia Jékelynél lelki életforma, s mint ilyen az egyik legerősebb ihletforrás. Ha csak teheti, néhány lépéssel eltávolodik a tárgytól, hogy perspektívában, az emlékezés szemszögéből vizsgálhassa. A kiindulás így többnyire a nosztalgikus, beteljesült pillanat, ez mozdul el, válik múlttá, miközben szépsége semmivé lesz. Az idő megállításának problémájához Jékelynél romboló időtudat is társul: felmutat egy pillanatot, vagyis megállítja, kimerevíti, majd azon frissiben el is porlasztja.[38]

A hazaköltözéssel érintésközelbe kerül a nosztalgikus emlékezés egyik leggyakoribb tárgya, a gyermekkor és annak helyszíne Erdély (Enyed, Parajd, Kolozsvár), ezzel megszűnik a távolság vonzó és ihlető ereje. Az inga mechanikus következetességével működő pillanat megörökítő és elporlasztó, majd újra felidéző és újra elporlasztó bonyolult folyamat megakad.

A szorongás kezdetben puszta rosszkedv, amolyan tűnő hangulat: "*Olyan vagyok, mint a görög dityramb: / egy érzésből a másba ugrom át*." (*Önpanaszok, Kölcsey Ferencnek Szemeréhez írott levéltöredékei szabados jambusokba szedve*.) A háborús évek szorongásos hangulatát többnyire érzéki képekben idézi: "V-ből kilőtt vadludak visítása" hallatszik (*Alkonyati symphonia*), a Nap "lilás színekkel hímezi a múltat. / De érte nyúl a kín fekete karja" (*Halál szele*), a bürökvirág illata gyászt idézi, a félelmetes előérzetet, hogy "*ez a vihar megöli a kertet*" (*Viharvirág*). A *Téli varjúhad fohászkodása* már az

[37] A Jékely idézetek lelőhelye: Jékely Zoltán: *Összegyűjtött versei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988.
[38] Pomogáts Béla: *Jékely Zoltán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

© Copyright Mikes International 2001-2003

apokalipszist sugallja, mintegy előverse a későbbi félelmetes erejű látomás-versnek, a *Madár apokalipszis*nak:" S ez a fekete tornádó-anyag / világunk egyetlen életjele: / veri a kertet sötét madarak / halottütő, tépett szárnya-szele." (*Téli varjúhad fohászkodása*)

A halállal való szembesülés élményét Jékely könnyebben örökíti meg a tünékeny, pillanatnyi felismerés hangulatán keresztül, mint a leírásra alapozó versekben. "A perc lobog, s nem ígér holnapot. / Riadt, maroknyi por s hamu vagyok" (*Holnaptalan pillanat)*

Az idegekben élő feszültségnek, a félelemnek, a borzalmaknak, melyekkel a háború naponta szembesít, barátok, családtagok elvesztésének, s a nemzeti/közösségi lét bizonytalanságának dokumentumaiként is olvashatók Jékely háborús-versei. 1944 és 1946 között számos versében igyekszik szembenézni a pusztulással (*Tragikus ősz, 1944 október, Háborúból, Őrült velők, Országút mellett* stb.), de az 1936-os *Apotheozis*hoz fogható képet később sem ad a háborúról. A háborús versek behatárolt témavilágát, és többnyire fokozott retoricitását Jékely időnként intertextuális játékkal kerüli ki: Balassi illetve Kölcsey stílusát imitálja, a *Haláltánc*ban a néphagyomány elemeire épít , a *Császári körvadászat után* című versben pedig, amely fiktív "kelta folklór", a vadászeredményeivel hencegő császárok nyers testisége, a sportteljesítménynek tekintett gyilkosságok eltúlzása érzékelteti a brutalitás erejét és arányait. A *Légoltalmi litániát* a tartalmon felülkerekedő zeneiség emeli ki a háborús versek paradigmájából, a pusztulástól való félelmet és az életösztön megnyilvánulását egyszerű, gyerekverseket imitáló szóhasználaton keresztül játékosan jeleníti meg. "Légibomba, légibomba, / ó, ne légy hozzám goromba, / ne küldj korai síromba! // Hagy élnem, szemem se vesd ki, / érdekel e nemzetesdi / és e világnézetesdi. // (...) Még szeretnék ázni-fázni, / Velencében gondolázni, / fűben ülni, fára mászni. // Túlélni e szörnyű vesztést, / átélni a vad menekvést, / megélni az újrakezdést, // hogy majd tántorogva, égve, / üvölthessem fel az égbe: / Itt a béke! Itt a béke!"

A *Korai búcsúztató* és az *Álom-rekviem* a Jékely-lírára jellemzően a látomás és az álom logikája szerint szerveződnek. A halott barátok emlékének ajánlott *Álom-rekviem*ben a halál az útazásként felfogott élet archetípusa szerint, szokatlan kontextusban, egy vidám őszi kiránduláson mutatkozik meg, a pusztulás ténye misztikus színezetet kap, azáltal, hogy az ok (háború, fogság stb.) ismeretlenek maradnak. "S akkor egy furcsa útkeresztezésen / kiváltak hirtelen valami négyen / (...) Könyörgésre fogtuk: – Ne arra, vissza, / onnan meg nem tért még turista, / aki erre a dűlőútra tér el, / le kell számoljon földi életével! De ők csak mentek, ajkukon mosolygás, / szemükben tán sírás előtti sajgás, / s én akkor ott lerogytam s térdenállva / kiáltám: ne menjetek a halálba! / De távolodtak, s mind mélyebbre szálltak, / csak foltok voltak már, testetlen árnyak, / bakancsuk kövön fel-felekhózott, / karjuk megnyúlt s ijesztőn rángatózott, / hogy közülünk néhányan felzokogtak, / mert tudható volt, hogy *ők már halottak*." (kiemelés az eredetiben.)

Jékely Zoltán költészetének 1940–46 közti (tehát a kolozsvári tartózkodást is magába foglaló) szakaszát a kritika többnyire amolyan "másodvonulatként", "mélyföldként" kezelte az illető korszakot megelőző, illetve követő versekkel szemben. Ebből a korszakból valóban hiányoznak a nagy világképelemző, összefoglaló versek (pl. *Madár-apokalipszis, Ehnaton álma*) ugyanakkor a Jékely-líra alapvető tematikája, hangszereltsége, az elmúlás félelmét sajátos dalszerű ritmusokban feloldó nosztalgia nem változik meg.

Az Erdélyi Helikon és a Pásztortűz lapjain debütáltak a húszas évek fordulóján született fiatal költők is: Fényi István, Jánosházy György és Létay Lajos. Pályájuk azonban csak az 1945-ös fordulat után teljesedik ki, a negyvenes évek végén ötvenes évek elején jelennek meg első verseskötéteik. Ezek a fiatal költők első verseikben, "zsengéikben" többnyire elégikus hangnemet ütnek meg. Jánosházy versei az impresszionista képalkotásmód hagyományába gyökereznek, különösen a szín és hanghatások kapnak kiemelt szerepet: "fehér csuklyás hegyek", (*Te csak maradj...*) "opál csillaggyertyák", a csillag fénye "lecsurog a szunnyadó padokra ezüstpatakként" –*Ének az esthajnalcsillaghoz*), a "kürtök sárga szája sír" (*Koncerten*).

Létay Lajos korai verseiben az elégikusan szomorú hangnem az elidegenedés, az otthontalanság felismerésének fájdalmából ered. A transzszilvanista vershagyományt követve a szubjektum világképe, érzései többnyire kivetülnek a természetre, s külvilág így szimbolikus tartalmat nyer. Az elidegenedés traumáját a fizikai fájdalomra utaló hasonlatok, képek érzékeltetik "a templomudvar csupa vérfolt. // Mint akit durva csendőrök / puskatussal félholtra vertek, / néha felijednek s törött / bordájukhoz kapnak a kertek." (*Megsimítom holt szemed*) Az elhagyott otthonnal való találkozás egyúttal az elmúlással való szembesülés misztikumát hordozza, sajátos rituálé szerint történik: "Lassan lépek a pitvaron keresztül: / a görnyedő gerendák szakadt / pókhálójában száz parányi nesz ül / s mint pelyhes madár, puhán tátogat." (*Emlék*) A múlt pontos felidézését jelentő visszatérés vagy lehetetlen ("kérdő gyerekszámat / ijedt kézzel szorítja le a csend.") vagy azzal a veszéllyel jár, hogy a szubjektum maga is felszívódik a megidézett múltban: "Ha félsz, csupán magadtól félhetsz, / hisz úgy keringsz ezen a tájon, / akár a lidérc: nem marad / utánad egy levélnyi lábnyom." (*Akár a lidérc*)

© Copyright Mikes International 2001-2003

A költői pályaszakaszokat elemezve kitűnik, hogy a különböző publikációs fórumok a negyvenes évek első felében nem jelentenek zárt irodalmi csoportosulásokat, az Erdélyi Helikon, a Pásztortűz és a Termés köre számos ponton érintkezett, s ugyancsak ezek a lapok nyújtottak megjelenési lehetőséget az 1940-ben kényszerűen elhallgató Korunk néhány költőjének. (Méliusz József, Horváth Imre).

A költői szerep megformálásának tekintetében sincs különbség a különböző lapokban publikáló, különböző nemzedékekhez tartozó szerzők között, mindnyájan megőriznek olyan tizenkilencedik századi költői szerepmodelleket, amelyek a modern líra poétikai fordulatában váltak megkérdőjelezhetővé. Ilyen például az "erkölcsi tanító", az "istenhívő", a "politikai" illetve "nemzeti költő" szerepkör,[39] amelyek jól körvonalazhatóan megjelennek a negyvenes évek erdélyi költészetében.

Hungarian Poetry in Transsylvania in the 1940-44 Period

The Erdélyi Helikon was the most important literary review in the inter-war period of Hungarian Literature in Transsylvania. During the years of its existence the Erdélyi Helikon was characterised by an open, liberal way of editing practice, which made possible the publishing of valuable literary creations belonging to different literary movements and expressing different ideologies, but it mainly promoted the poetry and prose of Transsylvanism. The poems of Lajos Áprily, Sándor Reményik and László Tompa written in the 1920-s, 1930s outlined the poetical canon of Transsylvanism, which was questioned or reformulated after the second half of the 1930-s, by the emergence of the young generation-poets (Ferenc Szemlér, Zoltán Jékely, Jenő Kiss etc.)

The Second Vienna Decision in 1940, and the reattachment of Northern Transsylvania to Hungary gave the opportunity for the Transsylvanian writers to reflect upon the new situation and to reformulate certain aspects of the minority-ideology and the regional values, on which their work was based.

The study presents the modifications that occurred in the poetry of Helikon-poets due to the Second Vienna Decision, and the Second World War. Although the main poetical discourse (Transsylvan symbolism) is still dominant during the years of the war, there are slight modifications in the way these authors perceive the reality, the role of the individual, and the way in which they render it in their poetical creations. The main theme of the age is war, and fear of destruction, death of the individual and that of a humanist culture as well.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[39] A fenti szerepkörök elemzését a magyar költészetben illetve a modernitás felől történő problematizálását lásd. Szegedy-Masszák Mihály: *Szerepjátszás és költészet*. In: *"Minta a szőnyegen". A műértelmezés esélyei*. Balassi Kiadó, Budapest, 1995. 67-75.

© Copyright Mikes International 2001-2003

VILÁGGAZDASÁGI KITEKINTŐ [2003/(2)]

FARKAS, Flórián : Nagy Kína

„A jelenlegi uralkodók szeretnék kormányozni a népet, de ezt rendszertelenül teszik – nem mintha kedvüket lelnék a rendszertelenségben, hanem azért, mert a régmúltban élnek s nem figyelnek az idők szavára; egyszóval, az uralkodó a régmúltban keres mintaképet s ezáltal beszűkíti lehetőségeit; a beosztottak a jelenben élnek s nem változnak az időkkel. Ha a világ szokásaiban bekövetkezett változásokat nem értik meg, s ha a kormányzás feltételeit nem vizsgálták meg, akkor a jutalmak megsokszorozódása csak büntetésekhez, illetve a büntetések enyhítéséhez vezet, ennek ellenére az emberek nem engedelmeskednek. A jutalmak lehetősége kiürült, de a büntettek száma tovább növekedik, mivel az alattvalók az uralkodóhoz való viszonyukban a büntetést helyezik előbbre a jutalmazással szemben. Egy ország megszervezésének bölcs módja tehát nem a régmúlt utánzásában áll, nem is a jelen követésében, hanem az idők követelményeivel összhangban s a szokások figyelembevételével. Azok a törvények, amelyeket az emberek életkörülményeinek vizsgálata nélkül hoznak, csődöt mondanak. Az a kormányzat, amely az idők szavának megfelelően cselekszik, nem bánt. Mindezeket összevetve tehát, a bölcs király kormányzata figyelmesen megvizsgálja az emberek foglalkozását s figyelmét kizárólag egyesítésükre fordítja."

Shang Yang : Shang úr könyve

A 2000. év Kína számára fordulópontot jelentett. Abban az évben a kínai gazdaság átlépte az 1 billiós határt (USA dollárban kifejezve) s ezáltal a világ hatodik legnagyobb gazdaságává vált. S az egykori 'alvó óriás' fenomenális gazdasági átalakulásában nem mutatkoznak a lassulás jelei. 2002 novemberében egy jól megszervezett hatalomátadás történt az ország legfelső vezetésében. Abban az esetben, ha a reformfolyamat továbbra is jól halad s nem merülnek fel áthághatatlan akadályok, akkor a 'Közép Birodalma' 20-30 éven belül az Egyesült Államokkal minden szempontból egyenrangú és fajsúlyú országgá válik. Éppen ezért a Világgazdasági Kitekintő jelen számát Kínának szenteljük s azoknak a mélyreható változásoknak az elemzésére, amelyek ebben a térségben lejátszódnak.[1]

Hatalomátadás a 'negyedik generáció' számára

Annak ellenére, hogy Kína Kommunista Pártjának 2002. november 8-án kezdődő egyhetes, XVI. Kongresszusa szinte észrevétlenül zajlott le az európai média számára, s az amerikai sajtó egy része továbbra is csak az emberi jogokról, a demokratikus reformok hiányáról, a média állami ellenőrzéséről szónokolt,[2] - *mintha ezek lennének az igazi kínai problémák* -, döntő dolog megérteni, hogy ez a meglehetősen rendezett hatalomátadás része Kína jól kiegyensúlyozott, hosszútávú stratégiai menedzsmentjének. Egy olyan országénak, amely a legjobb úton halad, hogy Ázsia nagyobb részének integrálásával egy [gazdasági] erőközponttá váljék. Ezen események jelentőségét csak akkor tudjuk megérteni, s azokat a megfelelő kontextusban elhelyezni, ha szélesebb perspektívában szemlélődünk.

[1] Az ezen összeállításnál használt adatok lezárási határideje 2003. január 6-a volt.

[2] Pl. *China executes dozens ahead of Congress*, CNN.com/WORLD, November 7, 2002; *Jiang rules out democratic reform*, CNN.com/WORLD, November 8, 2002; *China's media keeps up chorus of approval*, CNN.com/WORLD, November 7, 2002; *Illusion of media openness*, CNN.com/WORLD, November 12, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Elemzésünkben a következő témákra koncentrálunk:

a) Hatalomátadás útja
b) Nagy Kína feljövetele
c) Kína Kommunista Pártjának XVI. Kongresszusa
d) Az új vezetőség előtt álló alapvető kihívások

Alább Kína közigazgatási térképe található, az ezen elemzésben említésre kerülő tartományok és városok megjelölésével.

a) Hatalomátadás útja: Az 1990-es évek közepén Deng Xiaoping lefektetett egy utódlási tervet, amely előírta, hogy a jelenlegi teljes 'harmadik generációs'[3] pártvezetés átadja a hatalmat a 'negyedik generációnak' annak érdekében, hogy hosszútávon gördülékeny hatalomátadás valósuljon meg. Érdekes megjegyezni, hogy úgy Jiang Zemin-t, mint Hu Jintao-t maga Deng Xiaoping választotta ki személyesen. S ha meggondoljuk, hogy Deng Xiaoping akkor fektette le ezt a tervet, amikor formálisan semmilyen vezető tisztséget sem töltött be, akkor érzékeljük csak igazán ennek a nagy államférfinak a személyes tekintélyét és befolyását. Közeledvén a Kongresszushoz, úgy tűnt, hogy Jiang Zemin megpróbálja elkerülni, hogy időben leköszönjön, ezáltal a Kommunista Párton belül egy generációs hatalmi harc veszélyét idézte fel.[4] Miután a Politikai Bizottságban sikerült hatalmát biztosítania szövetségesein keresztül, visszakozott; erről bővebben a c) szakaszban: Kína Kommunista Pártjának XVI. Kongresszusa. Lee Kuan Yew, Singapore volt miniszterelnöke a következőképpen kommentálta a hatalomátadást: *„Jiang egy plusz. Támogatója a békének, stabilitásnak és növekedésnek. Jiang az az ember, akit ismerünk. Az ő döntéseinek köszönhető, hogy néhány nehéz pillanatban Kína és az Egyesült Államok közötti viszony stabil és nyugodt maradt"*. Lee úr azt tanácsolta az amerikai hivatalnokoknak, hogy mivel a

[3] Mao Zedong-ot tekintik az 'első generációs' vezetőnek, Deng Xiaoping-et a 'második generációnak', Jiang Zemin a 'harmadik generációhoz' tartozik, s a jelenlegi vezető, Hu Jintao, a 'negyedik generáció'.
[4] Bővebben lásd: John Pomfret: *Jiang tries to hang on to power*, International Herald Tribune, July 22, 2002. Thomas Crampton: *Will Jiang cede power after all?* International Herald Tribune, September 5, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

változás Kínában elkerülhetetlen, az amerikaiaknak *„nem arra kell politikájukat alapozniuk, hogy a jelenlegi vezetés változatlan marad. Ők a kínai történelem bizonyos időszakának - a kommunista korszak végének - a termékei."* Hozzátette, hogy az igazi változás az ún. 'ötödik generációval' történik meg,[5] azokkal a 30-as 40-es éveikben levő kínaiakkal, akik közül sokan az Egyesült Államokban és Európában tanultak. *„Ha abból indulnak ki, hogy ezeknek az utódoknak hasonló lesz a gondolkodásmódjuk, mint a jelenlegi vezetőknek, akkor ellenségükké teszik őket mielőtt hatalomra kerülnének. Miért kellene erőltetni a változást Kínában? A változás bekövetkezik természetes módon, akár akarják, akár nem."*[6]

Ez a változás már folyamatban van a tartományokban és a döntő fontosságú városokban. Az elmúlt másfél évben Kína 31 tartományában és központilag irányított városában vátozás történt a vezetésben. Ez jelentős fejlemény, ugyanis a pártvezetők többsége, kormányzók és polgármesterek Kína Kommunista Pártja Központi Bizottságának lesznek tagjai. Ezek az új vezetők először is fiatalabbak; Fujian, Henan és Qinghai kormányzói 50 év alattiak. Hasonlóan fontos, hogy jobb végzettséggel rendelkeznek, mint elődeik és nyugati hatásnak is ki voltak téve. Több mint 90%-nak van főiskolai vagy magasabb végzettsége. A kormányzók és polgármesterek többsége járt az Egyesült Államokban és Európában, illetve rövidebb tanfolyamokon vett ott részt. S egyre több az alkormányzói, illetve alpolgármesteri funkcionáriusok száma, akik amerikai vagy egyéb külföldi egyetemen szereztek posztgraduális diplomát.[7]

Mielőtt az új kínai vezetés összetételét és az előttük álló kihívásokat elemeznénk, tekintsük át a Jiang adminisztráció alatt elért eredményeket.

b) Nagy Kína felemelkedése: Ha az Ábra 1 és Ábra 2 gazdasági adatait tekintjük, akkor nyilvánvaló, hogy az ún. Nagy Kína (Kínai Népköztársaság, Hong Kong és Taiwan) már most egy kulcsfontosságú szereplő, gyorsan növekszik és nagy léptekkel integrálódik a világgazdaságba. Hogyan zajlik ez a folyamat és mi képezi a magvát?

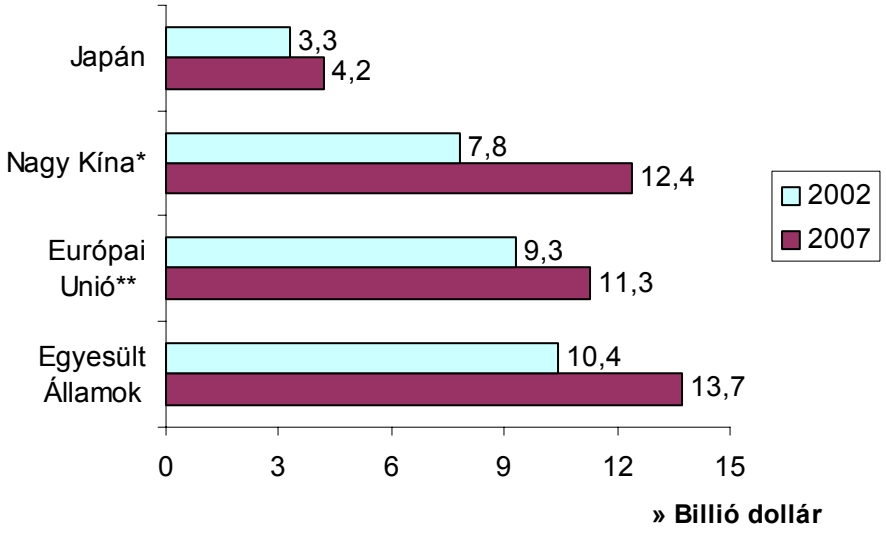

Ábra 1. Becsült GDP PPP-hez [purchasing-power parity] igazítva **(Forrás: Global Insight Inc., Goldman Sachs & Co.)**
*** Kínai Népköztársaság, Hong Kong és Taiwan együtt ** Csak a jelenlegi tagok**

[5] Az áttörés 2002. utolsó napjaiban megtörtént: az állami sajtó 2002. december 31-én bejelentette Li Keqiang (47) kinevezését a Kommunista Párt titkárává Henan tartományban, amely az ország legnépesebb tartománya. E kinevezés által Li az 'ötödik generáció' legmagasabb rangú funkcionáriusává vált. E generációból már vannak néhányan miniszteri posztokon. Li Keqiang közgazdasági doktori fokozattal rendelkezik, amelyet a hírneves Pekingi Egyetemen szerzett. Egy másik fontos esemény is történt: Pudong (Shanghai) városi kormányzata 2002 december végén megállapodott Wu Yue-vel egy 500.000 yuan-os évi fizetésben ($60.000), aki a tervezési igazgatói posztot tölti majd be. Wu (40) nemrég tért vissza Shanghai-ba miután doktori fokozatot szerzett tervezésből a Harvard Egyetemen. (Willy Wo-Lap Lam: *China's 5th generation comes of age*, CNN.com/WORLD, January 1, 2003.)

[6] David Ignatius: *Jiang to keep a decisive role in China*, *Lee Kuan Yew says*, International Herald Tribune, September 17, 2002.

[7] Willy Wo-Lap Lam: *New breed of leader emerging in China*, CNN.com/WORLD, March 5, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

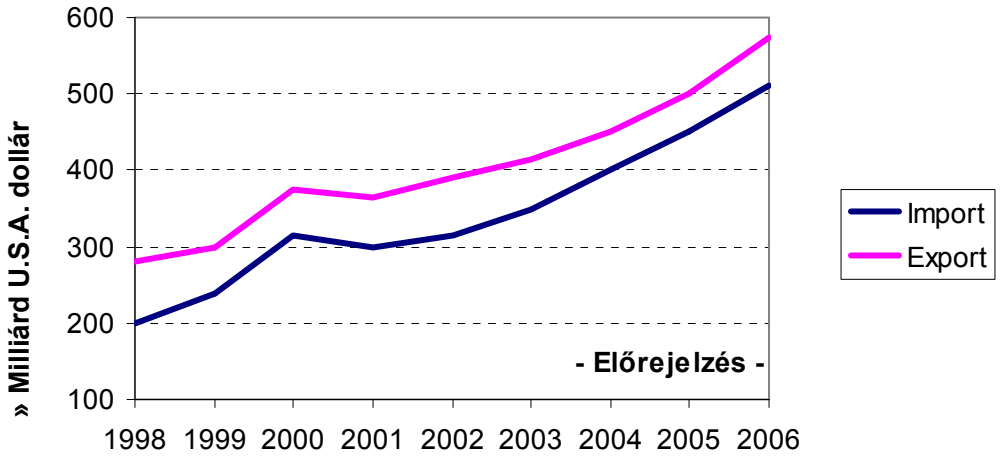

Ábra 2. Nagy Kína* és a világ többi része közötti kereskedelem (Forrás: Global Insight Inc., Goldman Sachs & Co.)
*** Kínai Népköztársaság, Hong Kong és Taiwan együtt**

A szárazföldi Kína gyors ütemben olvasztja magába Hong Kong és Taiwan gazdaságát, amely folyamat egy integrált gazdasági hatalmi rendszer kiépüléséhez vezet. Ez a gondolat még tovább kiterjeszthető, ha számba veszük a tengerentúli hatalmas kínai néptömegeket, amelyek egyre inkább hazatérnek, hogy otthon vállalkozásba kezdjenek. Még tovább kiterjesztve ezt a gondolatot az ember úgy tekinthet Kínára, mint Észak-Ázsia köldökére. Kenichi Ohmae érvelése szerint egy 'Kínai Egyesült Államok' van kialakulóban, amelyben több tucat növekedési zóna nyújt befektetési lehetőséget a külföldi beruházok számára.

Több kulcsfontosságú tényező játszik szerepet a felébredt Sárkány növekvő erejében. Ezek a következők:

I. A kínai külpolitika alapvető változása: Kínai hivatalnokok és tudósok szerint, ha vissza lehet vezetni egy emberre a kínai külpolitika alapvető megváltozását, akkor az a személy Qian Qichen. Ennek eredményeként Kína sokkal magabiztosabb és soha nem látott toleranciával viseltetik az Egyesült Államokkal szemben. Kínai hivatalnokok és tudósok elismerik, hogy az Egyesült Államok erejének mélyebb megértése nagyban hozzájárult a külpolitika megváltozásához, de azt is aláhúzzák, hogy az igazi ok belpolitikai. Egy magasrangú külügyminisztériumi hivatalnok a következő megjegyzést tette: „*A következő 20 év kritikus lesz Kína számára. Vagy felemelkedünk vagy komoly problémákba ütközünk. Mélyreható reformokat kell végrehajtanunk. Ezért igen nagy szükségünk lesz ebben a periódusban regionális stabilitásra és prosperitásra*."[8] Ezen külpolitikai váltásnak már láthatóak a gyümölcsei a gazdasági élet területén: az Egyesült Államokkal fenntartott sokkal stabilabb és barátibb kapcsolat többek között 2002-ben a WTO-beli teljesjogú tagság elnyeréséhez vezetett, továbbá a 2000 márciusi taiwani elnökválasztás győztesével, Chen Shui-ban elnökkel szemben elfoglalt enyhébb álláspont eredményeként megnyílt a lehetőség a gyors gazdasági integrációhoz (erről többet a II. paragrafusban). Ez az enyhébb külpolitika ráadásul a taiwani belpolitikára is nagy kihatással van. Chen elnök népszerűsége, akinek Népi Demokratikus Pártja a legutóbbi választáson elsöprő győzelmet aratott, mivel Kínától való teljes függetlenséget hirdetett, zuhanóban van (népszerűségi indexe minden idők legalacsonyabb szintjén áll, 31%-on).[9] Ő maga és kormánya elidegenítette az üzleti vezetőket azzal, hogy ellenezte az üzleti és kereskedelmi integrációt a szárazföldi Kínával. A 2004-es elnökválasztás nagy esélyese az ellenzéki Kuomintang Párt (KMT) Harvard-on végzett jelöltje, Ma Yin-jeou, aki a 2002 december 7-én megtartott Taipei-i polgármesteri választáson nagy fölénnyel, majdnem 390.000 szavazatkülönbséggel, azaz 30%-kal, legyőzte ellenfelét, a Népi Demokratikus Párthoz tartozó Lee Ying-yuan–t.[10] A KMT szorosabb integrációt kíván a szárazföldi Kínával, amelyet közvetlen fuvarozással, postai szolgáltatással, illetve kereskedelmi szálakkal lát megvalósíthatónak. Annak ellenére, hogy Kína Taiwan legnagyobb exportpiaca, s a taiwani üzletemberek több mint 50 milliárd dollárt fektettek be Kínába, a kereskedelem és a közlekedés kitérővel, Hong Kong-on és Macau-n keresztül folyik. Ezek a tények, illetve további gazdasági mutatók – úgymint a 2002-es 3%-os gazdasági növekedés a 7%-os hosszútávú átlaggal szemben – Chen elnököt máris

[8] John Pomfret: *Sweet replaces sour in Chinese foreign policy*, International Herald Tribune, October 25, 2002.
[9] Lásd bővebben: Frederik Balfour: *So Much for Independence?* In: BusinessWeek, European Edition, December 16, 2002.
[10] *Mayor Ma takes his oath, pledges to work for city*. Taipei Times, December 26, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

pragmatikusabb álláspontra késztették. 2002-ben enyhített a csúcstechnológiájú taiwani befektetések Kínára vonatkozó tilalmi rendeletén; ennek következtében várható, hogy a Taiwan Semiconductor Manufacturing Co. engedélyt kap arra, hogy egy 398 millió dollár értékű félvezetőgyárat építsen Shanghai-ban. 2002 novemberében, kormánya engedélyezte a taiwani légitársaságoknak, hogy charter-járatokat üzemeltessenek a kínai újév idején (2003 februárjában). Úgy tűnik, hogy a Kína-kártya az egyetlen nyerő lap egy taiwani politikus számára.

II. Gazdasági reform, globalizáció, WTO-tagság: Hu Jintao, Kína Kommunista Pártjának új vezetője egy egészen más gazdaság irányítását örökölte, mint amilyet Jiang Zemin 1997-ben. A gazdaság egyre kevesebb központi irányítással fejlődik; a helyi politika és a piaci erők formálják a gazdaság arculatát. Ezek a folyamatok kiegészítve a nyugadtabb Kína-Taiwan kapcsolattal (lásd az I. paragrafust) és Hong Kong egyre messzebbmenő gazdasági integrációval 1997 óta (amikor is Nagy Britannia visszaadta Kínának) egy Nagy Kína megalapozását biztosítják. {Ennek a felgyorsuló folyamatnak néhány jele a következő:[11] ✦ Az elmúlt két évben a hivatalosan a szárazföldi Kínában élő taiwaniak száma 300.000-ről 500.000-re növekedett. Bizonyos becslések ezt még magasabbra teszik. Több ezer taiwani diák inkább Kínában folytatja tanulmányait, mint az Egyesült Államokban. ✦ 2000-ben Kína lett Taiwan első számú export piaca, átvéve ezt a szerepet az Egyesült Államoktól. Egy-két éven belül a közvetlen hajózási és légi kapcsolatok engedélyezése várható, amelynek következtében a kereskedelem tovább nő majd. ✦ Kína lehagyta Taiwan-t, mint a világ harmadik legnagyob információs technológiai termékek gyártóját. Ennek a gyümölcsnek egy része viszont taiwani cégeket illet, amelyek a termelés 70%-át ellenőrzik. Kína lehagyta Taiwan-t a következő termékek gyártásában: személyi számítógép, optikai meghajtók, LCD. 2001 eleje óta a Kínában gyártott taiwani hordozható személyi számítógépek aránya 4%-ról 30%-ra ugrott. ✦ Annak érdekében, hogy a Gyöng folyó deltavidékének versenyképességét Kína egyéb tartományaival szemben megőrizzék, Hong Kong és Guangdong üzleti és kormányzati vezetői egy 1,9 milliárd dolláros híd építésének tervét vitatják, amely híd Hong Kong-ot Zhuhai-val és Macau-val kötné össze, vasúti és metro-kapcsolattal, könnyebb határátkelést biztosítva Shenzhen-be, továbbá egyéb lehetőségeket a delta öt légikikötő szolgáltatásainak koordinálására.[12] ✦ Hong Kong szerepe, mint Kína nemzetközi pénzügyi központja, egyre növekszik. A gyorsabb engedélyezési folyamat eredményeként a Bank of China (Hong Kong) részvénykibocsátását nem a New York-i, hanem a Hong Kong-i tőzsdén hajtotta végre. Több tucat kínai cég Hong Kong második tőzsdéjén van bejegyezve, amely tőzsde a kezdő cégekre szakosodott.} Ezen erősödő gazdasági kolosszus igazi tervezői Nagy Kína vállakozói és a nagy városok - úgymint Shanghai, Chongqing, Shenzhen, Dongguan, Hong Kong – elöljárói. Az elmúlt két évtizedben ezek az emberek olyan befolyással bíró hálózatot építettek ki, amellyel a külföldieknek igen nehéz lesz megbírkózniuk. Ugyanolyan fontos az a tény, hogy ezek a szereplők biztosítják Kína számára azt a menedzsment-, illetve pénzügyi szakértelmet, amely szükséges a világgazdasági versenyben. Ezen gyorsuló integrációs folyamat 'forró' pontjai a következők: Peking, Kunshan, Shanghai, Chongqing, Dongguan, Shenzhen, Hong Kong, Taipei (Taiwan), Kaoshiung (Taiwan) és a Szilicium Völgy.[13] Egy ilyen gazdasági kolosszus felemelkedése a térségét is közvetlenül befolyásolja.

[11] Bővebben lásd: Dexter Roberts, Mark L. Clifford, Bruce Einhorn, Pete Engardio: *China Integrating*, In: BusinessWeek, European Edition, December 9, 2002, továbbá a '*Greater China'* című főcikk kiegészítő cikkét.

[12] Bővebben erről a projektről lásd: Mark L. Clifford: *Gordon Wu's Big Dream*, In: BusinessWeek, European Edition, September 16, 2002.

[13] A következő fő tevékenységek összpontosulnak ezekben a központokban:

- PEKING: A kormány székhelye, oktatási központ, sok multinacionális cég központjának székhelye.
- KUNSHAN: Kb. 30.000 taiwani emigráns otthona – saját iskolákkal, klubokkal, villákkal. Taiwan legnagyobb cégeinek termelői és kutatói központja.
- SHANGHAI: A jövő pénzügyi központja, vállalati központokkal és az egész térség számára oktatási lehetőségekkel. Növekvő regionális központ a félvezetőgyártás területén.
- CHONGQING: Az elkövetkező évtizedben közel 200 milliárd dolláros befektetés várható a nyugati térség felzárkóztatási programjának keretében, a Hong Kong-i, taiwani és japán befektetők határozott támogatásával.
- DONGGUAN: A Gyöngy folyó deltájának szíve, a világ legnagyobb könnyűipari központja. Hong Kong-i és taiwani cégek uralják.
- SHENZHEN: Növekvő kutatási és szolgáltató központ, kb. 2.400 taiwani tulajdonban levő gyár otthona. A jobb közlekedési lehetőségek, illetve a könnyebb határátkelés segíteni fog a Hong Kong-gal történő összefonódásban.
- HONG KONG: Nagy Kína New York-ja. A térség vezető pénzügyi, kereskedelmi és üzleti központja. A szárazföldi Kína cégei számára ablak a világra, amelyen keresztül milliárdos összegeket szereznek befektetésre.
- TAIPEI: Taiwan azon ipari cégeinek központja, amelyek Kína elektronikai termelésének többségét ellenőrzik. A kínai pop-kultúra fellegvára, s a fejlett kutatás központja.
- KAOHSIUNG: A nagy hajózási társaságok kirobbanó növekedést várnak Taiwan legnagyobb kikötője számára, amikor a közvetlen szállítási lehetőség megnyílik a szárazföld felé.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Jelenleg megmentőként szolgál a többi ázsiai ország számára. Kína fokozatosan veszi át az Egyesült Államoktól a térség gazdasági mozdony szerepét. Már átvette az Egyesült Államoktól Taiwan első számú exportpiaci helyét, s 2001-ben letaszította Japánt, mint Dél-Korea második legnagyobb exportpiacát, az Egyesült Államok után. Mindent összevetve, Salomon Smith Barney szerint 2005-re a Kínába áramló ázsiai export 55-85%-kal növekedhet, ami 70 milliárd dolláros többlet áruforgalmat jelent.[14] Japánban az elmúlt egy évben teljes szemléletváltás történt. Csak egy évvel ezelőttig, Kína puszta említése félelmet keltett Japánban. Az üzleti vezetők attól tartottak, hogy Kína ellopja techológiájukat és piacaikat. Rájöttek viszont, hogy versenyképességük megőrzése érdekében, a gyártócégek termelésüket külföldre kell áttelepítsék. Kína WTO-tagsága sokat javított a képen. Chi Hung Kwan, a tokioi Gazdasági, Kereskedelmi és Ipari Kutatóintézet Kína-Japán szakértője a következőket mondta: „*Japán erősebbé válik, ha összeköti magát Kínával*".[15] Masaki Yabuuchi, a Japán Külkereskedelmi Intézet Kína-Észak Ázsia igazgatója a következőket mondta: „*A múlt nyáron mindenki arról beszélt, hogy Kína mekkora veszélyt jelent. Most mindenki számára Kína a lehetőségek országa*". Ennek eredményeként a két ország gazdasága egyre gyorsuló ütemben integrálódik. Kína számára Japán máris a legnagyobb exportpiac, s 2002-ben Kína átvette az Egyesült Államoktól Japán legnagyobb importáló szerepét. Sok közgazdás szerint csak idő kérdése, hogy Kína Japán legnagyobb kereskedelmi partnerévé váljék. Végül, de nem utolsósorban Nagy Kína hatása - mint exportőr - az egész világon érezhető. A világ összexportjában részaránya 6,9%-ról 9,6%-ra emelkedett az elmúlt négy év alatt, lehagyva ezzel Japánt, a Világbank szerint. 2007-re ez a számarány valószínűleg 13,7% lesz. Továbbá, a túlkapacitás Kínában az elmúlt öt év során segített lenyomni az ipari árakat 7%-kal s a nagykereskedelmi árakat 10%-kal. Ezek az adatok, illetve az a tény, hogy a kínai termelők gyorsan haladnak felfele a táplálkozási láncon - a cipőgyártástól, ruházattól s egyszerű elektronikától a félvezetőgyártásig, távközlési berendezkedésig, s más bonyolult digitális eszközökig -[16] „*Kína árai globális árakká válnak*", ezáltal óriási deflációs nyomást gyakorolva a világgazdaság színpadán, amint azt Stephen S. Roach, a Morgan Stanley közgazdásza írta nemrég egy jelentésében.[17]. Ezek a fejlemények az Egyesült Államokban és Japánban aggodalmat váltottak ki, s a yuan felértékelését követelték [a yuan jelenleg kötve van 8,28 árfolyamon az amerikai dollárhoz]. Ha csak ilyen egyszerű lenne! Először is, Kína versenyképessége annyira erős, hogy könnyűszerrel tudna egy mérsékelt árfolyamemelkedést kompenzálni. A havi 100 dollár jövedelmű kínai munkaerőutánpótlás gyakorlatilag kimeríthetetlen. Emellett évi kb. 50 milliárd dolláros működőtőkebeáramlás történik, amelyet amerikai, japán, illetve európai hátterű multinacionális cégek

---

- SZILICIUM VÖLGY: Nagy Kína kapuja a fejlett technológia felé. Sok kínai származású, de jelenleg az Egyesült Államokban élő tudós, mérnök és vállalati vezető tér haza Kínába, hogy ott technológiai vállalkozást indítson be.

Forrás: Dexter Roberts, Mark L. Clifford, Bruce Einhorn, Pete Engardio: *China Integrating*, In: BusinessWeek, European Edition, December 9, 2002.

[14] Frederik Balfour, Moon Ihlwan: *A Big Lift From China*, In: BusinessWeek, European Edition, October 21, 2002.

[15] Irene M. Kunii, Alysha Webb, Dexter Roberts: *In Japan, 'China Is Sexy'*, In: BusinessWeek, European Edition, October 7, 2002.

[16] A paragrafus elején a Szilicium Völgy kínai emigránsainak szerepét említettük. Íme néhány adat: a több mint 400.000 kínaiból, akik az elmúlt két évtizedben külföldön tanultak, kb. 140.000 hazatért, magával hozva a magas tudományos fokozatokat, Szilicium Völgyi tapasztalatot, s vállalkozói tőkét. Shenzhen polgármestere, Yu Youjun, szerint a városban már 300 céget ilyen hazatért emigránsok vezetnek. Több mint 1000, külföldön tanult kínai telepedik ott le minden évben. [Lásd tovább: Rone Tempest: *China woos back its Silicon Valley set*, International Herald Tribune, November 27, 2002.] De Kína nem szorul rá kizárólagosan erre a 'külföldi szürkeállományra', amint azt Michael J. Moritz, a Menlo Park-i (Kalifornia) Sequoia Capital partnere (a Szilicium Völgy egyik elsőrangú vállakozóitőke cége) jósolja: „*Tíz év múlva Kína egy hihetetlenül erős versenytársa lesz azoknak a cégeknek, amelyek az egész technológiai láncot uralják*". [Bruce Einhorn, Ben Elgin, Cliff Edwards, Linda Himelstein, Otis Port: *High Tech In China*, In: BusinessWeek, European Edition, October 28, 2002.] Vegyük csak figyelembe a közelmúlt kimagasló kínai tudományos és technikai eredményeit: ✦ A kínai egyetemek 465.000 tudományos és műszaki diplomát adtak ki 2001-ben – megközelítve ezzel az Egyesült Államokat. ✦ A tervek szerint hét új félvezetőgyárat indítanak be 2004-ben, amely eredményeként Kína a világ második legnagyobb félvezetőgyártójává válik. ✦ A Pekingi Genetikai Intézet egy kutatócsoportja az elsők között volt, amelyik megfejtette a rizs genetikai kódját, s ezáltal a *Science* borítólapjára kerültek. ✦ Két hazai távközlési eszközöket gyártó cég - Huawei Technologies Co. és ZTE Corp. – képviseletet nyitott az Egyesült Államokban és Európában s szerződéseket oroztak el olyan nagyágyúktól, mint Cisco Systems és Nortel Networks. ✦ Kína már évek óta műholdakat lő fel s jövőre már embert is akarnak az űrbe küldeni. Való igaz azonban, hogy Kínát teljesítménye alapján még nem lehet a magas technológiájú nagyhatalmak közé sorolni. Ennek ellenére, Kína jelenlegi technológiai sikerei sok nyugati vállalatvezetőt meggyőztek arról, hogy sokkal nagyon dolgok következnek még. Michael E. Marks, a Flextronics International Ltd., - szerződéses beszállító – igazgatója a következőket mondta: „*Kínának rendkívül tehetséges mérnökei vannak, s ezek az emberek mind dolgozni akarnak. Rendkívül gyorsan tanulnak s tesznek szert tapasztalatra. Teljesen megértem, hogy az amerikai elektronikai cégek aggódnak*".

[17] Mark L. Clifford: *How Low Can Prices Go?* In: BusinessWeek, European Edition, December 2, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

csúcsszínvonalú gyárainak felépítésére fordítanak. A Bank of China szerint ez a pénz nagymértékben modernizálja Kína iparát s évi 4%-kal növeli a termelékenységet. Továbbá, egy erősebb yuan egyszerűen olcsóbbá tenné ezen berendezések és egyéb termékek importját, amelyet az export növelésére használhatnak fel. Az importon megtakarított összeget be tudják majd építeni az exporttermékekbe. Ahhoz, hogy igazi változás jöjjön létre legalább 25%-kal kellene felértékelni a kínai valutát. De ez a lépés Kínában pénzügyi krízist eredményezne, amelyet társadalmi krízis követne. Még amerikaiak is tisztában vannak ennek veszélyeivel. Az amerikai központi bank (Federal Reserve) volt elnöke, Paul A. Volcker, egy nemrég Kínában tett látogatás során figyelmeztetett arra, hogy a yuan felértékelése olyan spekulációs hullámost indítana el, amelyik „*tönkretenné a gazdasági fejlődést ... Kínának tartania kell magát a yuan-dollár árfolyamának stabilitása mellett*".[18] 2003 január 3-án, Zhu Rongji miniszterelnök a yuan árfolyamának változtatása ellen tett kijelentést az Állami Árfolyamellenőrző Hivatalban tett látogatása során: „*Az eddigi politikához való ragaszkodás országunk érdeke. Hatásosan védte az ország gazdasági növekedését és pénzügyi stabilitását, s világszerte elismerést váltott ki. A renmimbi stabilitása és a külkereskedelmi tartalék növekedése fontos jelei az ország növekvő erejének és fenntartható, egészséges gazdasági fejlődésének*".[19]

III. Konfuciánus kulturális bázis: Az utolsó említendő tényező valószínűleg a legfontosabb, bár ez minden emberi társadalom ún. 'puha' elemei közé tartozik. [Nagy] Kína esetében ez egy kb. 2500 éves konfuciánus hagyományt jelent, amely sziklaszilárd alapot biztosít. Bővebben erről lásd a szerző '*Fordulat Kínában – a magáratalált Sárkány*' című cikkét, amely a Mikes International 2003. január-márciusi számában jelent meg (35-42 l.).

c) Kína Kommunista Pártjának XVI. Kongresszusa: Amint már említettük, a kínai vezetés új generációja egy egészen más gazdaság (és társadalom) vezetését örökölte, mint amelyet az előző vezetés örökölt az akkori hatalomátadáskor. A növekvő, igen széles középosztály s a befolyásos vállakozói réteg azok az erők, amelyek kulcsszerepet játszanak Kína jövőjét illetően. Való igaz, hogy a kínai középosztály jövedelmi szintje alatta marad az iparosodott országokénak, de ami igazán számít az ennek a rétegnek a potenciálja és a trendek: 616,5 millió embernek, vagyis a lakosság 48,7%-nak van középiskolai végzettsége. Ezek az emberek döntő szerepet játszanak Kína termelői életében. Könnyen menedzselhetőek, nagy önfegyelemmel s ambícióval rendelkeznek. Ők egy kb. 200 milliós középosztályt jelentenek, amely a lakosság 15%-át teszi ki. Ez a réteg átlagban 30.000 yuan-t (3.620 dollárt) keres évente. 3-4 fős háztartásokban élve az átlagos háztartás jövedelme megközelíti a 120.000 yuan-t (14.500 dollárt).[20] S bár ezek a számok pusztán becslések, a trend egyértelmű. Kína jövőbeli gazdasági sikerének másik pillére az egyre népesebb vállalkozói réteg. Amint a gazdasági reform egyre erősödött s a kínai gazdaságot egyre inkább a piaci erők befolyásolják, úgy vált Kína Kommunista Pártja és a feltörő vállalkozói osztály egymástól függővé. Nyilvánvaló, hogy a kínai vállalkozóknak, mint minden országban, szükségük van politikai kapcsolatokra, hogy sikeresek legyenek. Az érme másik oldala azonban sokkal érdekesebb: Kína vezetői számára igen fontosakká váltak a vállalkozók két szempontból: először is szükségük van a magánszektor által befizetett adóra, mert az állami vállalatok haldoklanak; s másodszor azért, mert ezektől a vállalkozásoktól várják, hogy felszívják azt a sokmilliós munkavállaói tömeget, amelyet az állami vállalatok elbocsátottak. Wu Kegang - világlátott üzletember, aki Hong Kong egyik dombján lakik, szőlőskerttel és jacht-gyárral rendelkezik Kínában, kereskedelmi vállalatot vezet az Egyesült Államokban, s a fiát a pennsylvania-i Swarthmore College-ba küldi tanulni – Kína Kommunista Pártjának tagja. A folyamatot így jellemezte: „*Egyszerűen magától értetődő, hogy egyre több kapcsolat alakul ki az üzleti, illetve a politikai élet között. ... A kapitalisták újkeletű elfogadása a párt részéről megnyithatja az utat a magánvállalkozók és állami vállalatok vezetői számára, hogy magas kormányzati posztokat tölthessenek be, úgymint tartományi vezetők, polgármesterek, fontos minisztériumok vezetői. ... Minél több vállalkozó vállal funkciót a kormányzati hatalmi struktúrában, annál optimistább vagyok a jövőt illetően*".[21]

Ezen alapvető változások hatással vannak az uralkodó Kína Kommunista Pártjára is. Jiang Zemin 'A Három Képviselet Elmélete'[22] alapján Kína Kommunista Pártja alkotmányának első bekezdését – amely úgy hangzott, hogy „*Kína Kommunista Pártja a*

[18] U.o.
[19] *Premier Zhu Calls for Stricter Exchange Control*, Xinhua News Agency, January 5, 2003.
[20] Alex Frew McMillan: *Pliant middle class is key for China*, CNN.com/BUSINESS, April 12, 2002.
[21] Joseph Kahn: *Chinese communism has a new look*, International Herald Tribune, November 5, 2002.
[22] 'A HÁROM KÉPVISELET' elméletét Jiang Zemin elnök először 2000 elején vetette fel. Ezen elmélet értelmében Kína Kommunista Pártjának:

1. A legfejlettebb termelőerőket kell képviselnie, beleértve a magánvállakozásokat.
2. A legfejlettebb kultúrát kell képviselnie.
3. A széles tömegek alapvető érdekeit kell képviselnie (vagyis nem egy "forradalmi pártnak" kell lennie, hanem egy olyannak, amelyik az összes kínait képviseli).

© Copyright Mikes International 2001-2003

munkásosztály élcsapata" – kicserélték a következőre: „*Kína Kommunista Pártja úgy a munkásosztály mint a kínai nép és a kínai faj élcsapata*".[23] Jiang Zemin elnök 'A Három Képviselet Elméleté'-t is felvették az alkotmányba.

Ezen fontos és alapvető változások képzték a hátterét a XVI. Kongresszusnak, amelyet általában ötévente tartanak s amelyet egy nyugati nagykövet úgy jellemzett, mint „*a világ legnagyobb emberi erőforrásmenedzsment problémája*".[24] A nagy gonddal előkészített hatalomátadás meglehetősen zökkenőmentesen zajlott le, bár néhány elkerülhetetlen, utolsó pillanatban történt kompromisszumra is szükség volt. A nyugati média figyelmét leginkább a különböző frakciók közötti, a vezető posztokért vívott hatalmi harc foglalta le. Ez a harc leginkább Jiang Zemin úgynevezett 'Shanghai Csoport'-ja[25] és a többi között zajlott, beleértve Hu Jintao-ét, akinek elsősorban a Kommunista Ifjúsági Szövetség apparátusából jövők között van támogatója. Végül Jiang Zemin-nek sikerült meglehetősen nagyszámú támogatottja számára helyet biztosítani a Központi Bizottságban, a Politikai Bizottságban és a Végrahajtó Politikai Bizottságban, Kína legfelsőbb vezető tanácsában. Ezen héttagú tanácsot kibővítették kilenctagúvá. A kommunista párt régi hagyománya szerint a régi vezetésnek nagy befolyása van ezen tanács új tagjainak megválasztásában; hat tagot Jiang Zemin pártfogoltjaként tartanak számon. Ebben az értelemben a távozó Jiang Zemin-nek továbbra is komoly befolyásolása marad s bizonyosan stabilizáló tényezőként fog funkcionálni. Várható, hogy hamarosan távozik majd a többi posztjáról is: elsősorban Kína elnöki posztjáról, illetve Kína Kommunista Pártjának Központi Katonai Bizottságának elnöki posztjáról. Hagyatéka bámulatos: 13 éves főtitkári és 10 éves elnöki karrierje során Kína egy olyan országgá vált, amelynek a világon leggyorsabban nő a gazdasága, készül a 2008-as Nyári Olimpiai Játékok megrendezésére, s a WTO teljesjogú tagjává vált. Vezetése alatt történt Hong Kong és Macau békés átadása Nagy Britannia, illetve Portugália részéről, ami óriási legitimitást biztosítanak számára és a Kínai Népköztársaság számára.[26]

A Végrehajtó Politikai Bizottság tagjai a kövtekezők: Hu Jintao, Wen Jiabao, Zeng Qinghong, Wu Bangguo, Huang Ju, Luo Gan, Jia Qinglin, Wu Guanzheng, Li Changchun. Hu Jintao Kína elnöki posztjának a várományosa, s ezáltal az ország elsőszámú vezetője. Wen Jiabao a miniszterelnöki poszt várományasa. Ezért e két politikus rövid ismertetőjét mellékeljük:

HU JINTAO

Született: 1942 december, Jixi, Anhui Tartomány
Tanulmányok: Tsinghua Egyetem
Szakmai életút: Első titkár, Kommunista Ifjúsági Szövetség, 1984-85; Guizhou Tartomány Pártbizottságának Titkára, 1985-86; Tibet Független Térség Pártbizottságának Titkára, 1988-92; Végrahajtó Politikai Bizottság tagja 1992 óta; KNK alelnöke 1998 óta
Jelenlegi posztok: KKP Központi Bizottságának főtitkára, KKP Központi Katonai Bizottságának alelnöke, KNK alelnöke; KNK Központi Katonai Bizottságának alelnöke; KKP Központi Bizottsága Pártiskolájának elnöke

[23] Willy Wo-Lap Lam: *CCP 'evolving' to embrace all Chinese*, CNN.com/WORLD, November 12, 2002.
[24] John Pomfret: *Jiang seen loosing posts, but not his influence*, International Herald Tribune, October 22, 2002.
[25] Azért hívják 'Shanghai Csoport'-nak, mert Jiang Zemin maga Shanghai polgármestere és pártfőnöke volt. Pekingi politikai elemzők jelentették, hogy a központi és nyugati tartományok hivatalnokai és lakosai véleméye szerint Shanghai különös bánásmódban részesült az elmúlt tíz év során, mivel a Shanghai Csoport döntő befolyással rendelkezett a Politikai Bizottságban és a csúcs kormányzati szervekben. (*China begins transfer of power*, CNN.com/WORLD, November 14, 2002.)
[26] Jiang Zemin hagyatékára lásd bővebben: *How will the world remember Jiang Zemin*?, CNN.com/WORLD; November 7, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

WEN JIABAO

Született: 1942 szeptember, Tianjin
Tanulmányok: Pekingi Geológiai Intézet
Szakmai életút: Gansu Tartományi Geológiai Iroda, 1968-82; Geológiai és Àsványforrás Minisztérium, 1982-85, utolsó funkció: miniszterhelyettes; KKP Általános Hivatalának igazgatója, 1986-93; ideiglenes tag, Politikai Bizottság, 1993-97; Politikai Bizottsági tag 1997 óta
Jelenlegi posztok: Mezőgazdasági és pénzügyi ügyekkel megbízott miniszterelnökhelyettes; Végrehajtó Politikai Bizottság tagja; miniszterelnöki poszt várományosa 2003 márciusától

Jegyzet: KKP = Kína Kommunista Pártja; KNK = Kínai Népköztársaság

d) Az új vezetés előtt álló alapvető kihívások: Mint minden új vezetésnek, ennek is szüksége van időre, hogy hatalmi bázisát és autoritását kiépítse. Emellett, mint a b) I. paragrafusban említettük, Kína a következő 20 évben óriási gazdasági és társadalmi változáson megy majd át; nagy szüksége van tehát stabilitásra a külpolitikai fronton. Ebből kifolyólag nem várható, hogy a Hu-Wen adminisztráció nagy változtatásokat tegyen ezek a téren. Inkább belpolitikai téren vannak váradalmak. Vizsgáljuk meg röviden ezeket.

Amikor az 1980-as évek elején Deng Xiaoping elindította a reformfolyamatot, a következő szlogent adta ki: '*váljék először az ország egyik fele gazdaggá*'. Az elmúlt 20 évben ez valósággá vált a partmenti tartományokban és vezető városokban mint Shanghai vagy Shenzhen. A XVI. Pártkongresszus és a Hu-vezetés központi üzenete az, hogy 2020-ra Kína lakosságának közel fele a *zhongchan* (középszintű jövedelemmel rendelkezők, a nyugati középosztálynak megfelelő réteg) soraiba tartozzék. Jiang Zemin a Kongresszus számára írott Politikai Jelentése szerint '*Kínának törekednie kell a középszintű jövedelemmel rendelkezők létszámának növelésére, amely jótékony hatással lesz az ország társadalmi stabilitására*'. Ezeket a célokat a tisztelt Kínai Társadalomtudományi Akadémia vezető szociológusa, Lu Xueyi is aláhúzza, amikor arra mutat rá, hogy a középosztály tagjai egyre inkább azonosítják magukat az uralkodó osztály ideológiájával és politikájával. '*Minél nagyobb a középszintű jövedelemmel rendelkezők részaránya, annál stabilabb az a bizonyos ország*'.[27] Lu szerint a zhongchan osztály jelenleg 18%-át teszi ki a lakosságnak s az országnak képesnek kell lennie ezt évi 1 százalékkal növelni, úgyhogy 2020-ra meg kellene közelítenie a 40%-ot.

Kulcsfontosságú ebből a szempontból a gazdasági növekedés tartása. Ez az emberfeletti kihívás lesz Wen Jiabao feladata, aki nemsokára felváltja majd a briliáns Zhu Rongji-t a miniszterelnöki poszton. A sok kihívás közül a legnagyobbak a növekvő munkanélküliség, a kelet-nyugat szakadék, s a rossz hitelek nagy aránya. S természetesen ezek a problémák egymással össze vannak kapcsolva.

Először is, Kína munkanélküliségi aránya 7% körül van, Zhang Zouji munkaügyi miniszter 2002 november 11-i közlése szerint.[28] 1998 óta kb. 26 millió munkást bocsátottak el az állami vállalatok. Ehhez jön még az a 6 millió nem regisztrált munkanélküli, akik nem vagy alig kapnak fizetést az állami munkahelyük után, a 80 – 100 millió falusi emigráns, akik a városokban próbálnak munkát találni, s a 160 millió munkanélküli vagy alulfoglalkoztatott vidéken. A helyzet várhatóan rosszabbodni fog, ha a bankreform következtében az állami vállalatok tönkremennek. Kína WTO-tagsága is ebbe az irányba mutat, hiszen a külföldi verseny további diszlokációhoz vezet. Önmagában új állások létrehozása nem oldja meg a problémát. Anita Chan, a canberra-i Ausztráliai Nemzeti Egyetem Jelenkori Kína Központjának kutatója szerint: '*A magánszektor állásai a 35 év alattiakat célozzák meg, s nem azokat, akiket az állami szektorban elbocsátottak*'.[29]

Másodsorban, a központi és nyugati tartományok (*zhongxibu*) csak messziről követik a keleti part tartományait gazdasági fejlettség és jövedelmi viszonyok terén. A kritika ellenére, amely megkérdőjelezi a Zhu Rongji adminisztráció nyugati tartományokat fejlesztő mega-projektjeit (legjobb példa erre a Chongqing-ban történő 200 milliárd dolláros fejlesztés, amelynek célja a várost Kína Chicago-jává változtatni - logisztikai és termelési központtá[30]), ezek a projektek folyamatban vannak. Nem meglepő, hogy rögtön a

[27] Willy Wo-Lap Lam: *Hu's new deal*, CNN.com/WORLD, December 4, 2002.
[28] Dexter Roberts: *The Other Specter: Labor Unrest*. In: BusinessWeek, European Edition, November 25, 2002.
[29] U.o.
[30] Lásd bővebben: Mark L. Clifford, Dexter Roberts: *Westward Ho!* In: BusinessWeek, European Edition, October 14, 2002.

© Copyright Mikes International 2001-2003

XVI. Pártkongresszus után, Wen Jiabao miniszterelnökhelyettes meglátogatta Guizhou Tartományt s arra tett ígéretet, hogy csökkentik a szakadékot kelet és nyugat között – „*s javulást keressenek a tömegeknek teljes szívvel és ésszel*”.[31]

Harmadsorban, a rossz hitelek tömege összenyomhatja Kína bankrendszerét s ezáltal az egész gazdaságot. A rossz hitelek összegét 700 milliárd dollárra becsülik (a kintlevő hitelek minteg 50%-a), ennek a felszámolása kb. 518 milliárd dollárt emésztene fel (a 2002-es GDP 43%-át) s ennek a műveletnek az időtartamát 8 és 21 év közé teszik.[32] A rossz hitelállomány mennyisége óriási rizikót jelent, mert a bankrendszer összeomlása nélkül is előbb vagy utább lehetetlenné teszi a gazdasági növekedést; a kormányzatnak elfogy a pénze, s a bankoknak is egyre kevesebb készpénzük lesz a profitábilis cégek finanszírozására. Továbbá, négy év múlva szabad lesz a külföldi bankoknak is versenyezniük Kínában, ami azt jelenti, hogy óriási globális bankok (úm. Citibank vagy HSBC) lefölözhetik a piacot, ami által az állami tulajdonú bankok még rosszabb helyzetbe kerülhetnek. A probléma nem megoldhatatlan, ami Kína kismértékű állami eladósodásának köszönhető. De minél tovább vár Kína, annál magasabb lesz a számla. Fred Hu, a Goldman Sachs Hong Kong-i igazgatója szerint: ’Kínának van lehetősége, hogy ezt a problémát metodikusan megoldja’.[33] A dilemma abban van, hogy a gazdasági növekedés lelassul, ha a bankok és az állami tulajdonú vállalatok problémáját nem oldják meg, de ennek megoldása a munkanélküliség növekedéséhez vezet.

Ezeknek a problémáknak a megoldása lesz tehát a következő miniszterelnök, Wen Jiabao feladata, akit halkszavú konszenzuskereső személynek ismernek. Jelenleg nem sokat lehet tudni arról, hogyan fogja Kína gazdasági átalakítását levezényelni. Mindenesetre kíváló háttérrel rendelkezik ahhoz, hogy megbírkózzék a feladattal: elődje őt nevezte ki Kína két legérzékenyebb projektjéhez: mezőgazdaság modernizálása és pénzügyi reform. Ebben az időszakban nagy tekintélyre tett szert Nyugat-Kínában mint mezőgazdasági szakember; az elmúlt években az áradások megelőzését irányította, illetve a szegénység ellen küzdő hivatalt vezette. Hu Angang, a Tsinghua Egyetem Kínai Tanulmányok Központjának igazgatója szerint: ’*Wen Jiabao nagy tapasztalattal rendelkezik a központi kormányzatban, de igazán a vidéket ismeri. Aki Kína valóságos helyzetét akarja megismerni, annak ismernie kell a vidéki szektort is*’.[34]

Kína jövője nagyrészben azon múlik, hogy milyen személyi összjáték alakul ki Hu Jintao és Wen Jiabao – és Jiang Zemin között. Egy dolog biztos: figyelmesen fogjuk követni ennek a felébredt óriásnak a fejlődését. Folytatása következik...

Utóirat:

A 2003 márciusában megtartott Nemzeti Kongresszuson formálisan is befejeződött a vezetőségváltás. Hu Jintao lett a Kínai Népköztársaság elnöke s Wen Jiabao-t kinevezték miniszterelnöknek. A várakozásoknak megfelelően Jiang Zemin maradt a Központi Katonai Bizottság elnöke.

Disclaimer: Jelen cikk a szerző véleményét tükrözi, amely az üzleti és pénzügyi sajtó gondos tanulmányozásán alapul. Sem a *szerző*, sem a *Mikes International* folyóirat nem felelős az ezen cikk alapján hozott üzleti, illetve pénzügyi döntésekért. Bármilyen üzleti vagy pénzügyi döntés előtt szükséges erre szakosodott tanácsadó cég véleményét/tanácsát kikérni.

WORLD ECONOMIC OUTLOOK [2003/(2)]

Due to the request of many, present article is an unabridged translation of the English-version entitled ‘Greater China’ published in the January-March 2003 issue.

~ ~ ~ ~ ~ ~

[31] Willy Wo-Lap Lam: *China’s man of the masses*, CNN.com/WORLD, November 25, 2002.
[32] Forrás: Standard & Poor’s.
[33] Mark L. Clifford: *Caught In Quicksand?* In: BusinessWeek, European Edition, November 25, 2002.
[34] Dexter Roberts, Mark L. Clifford: *Who Is Wen Jiabao?* In: BusinessWeek, European Edition, December 2, 2002.

ÍGY ÍRTUNK MI

~ Válogatás a XX. századi nyugati magyar emigráció sajtójából ~

Jöjjetek
1957. március
10. évfolyam 1., 2. és 3. szám.

IGNOTUS, Pál : EMLÉKIRATOK A HALOTTAK HÁZÁBÓL

Ignotus Pál börtönnaplója[1]

I.

Börtönbeli emlékeimről beszélek itt, olyan dolgokról, amelyeket legjobb elfelejteni. De nincs fontosabb, mint pontosan emlékezni arra, amit legjobb elfelejteni. Nem én voltam az egyetlen, akin ilyen dolgok megestek. De hadd idézzem Chestertont, a kitünő katolikus írót, aki azt mondta: Hogy valakinek orra van, mulatságosabb mint az, hogy valakinek Cyrano de Bergerac orra van. Az egyetemes mulatságosabb az egyéninél. Mulatságosabb is, gyászosabb is.

Ezesetben nyilván inkább gyászos mint mulatságos, bár bővelkedik olyan részletekben, amelyek annakidején minden szörnyűségnek közepette is nevetésre ingereltek.

Ha nem tudnák, angol kém voltam. Azzá minősítettek az Á.V.H. fogságában. Hogyan történt ez? Éjtszakákon át ácsorgattak, guggoltattak és zaklattak az Andrássy út 60 egyik úgynevezett kihallgatószobájában, lelkemre beszélve, hol kérlelően, hol gorombáskodva és fenyegetőzve, hogy valljam be, milyen kapcsolataim voltak az Ijes-sel.

„Ijes". – Ismerik kedves hallgatóim ezt a kifejezést? ÉN szégyenkezve vallom be, hogy az Andrássy út 60-ban hallottam először.

Műveltségem e feltűnő hézagát Péter Gábor gumibunkós főhadnagyainak oktatására sikerült csak pótolnom. Amikor először hallottam egyiküktől a mágikus „Ijes" szót, csodálkozó ábrázatot vágtam. A főhadnagy úr már ezen felbőszült; meg volt győződve róla, hogy komédiázok. Azt hiszem, őszintén meg volt győződve róla. Hazudni nem lehet büntetlenül; az Andrássy úti hazugsággyárban a tisztek maguk is elhitték saját hazugságaikat.

Szóval az Ijes – ami I.S. akart lenni -, mint ott megtudtam, az angol Intelligence Service kifejezés rövidítésének számított és az Á.V.H. tisztek igen tájékozottaknak és beavatottaknak érezték magukat, amikor némi félreértés alapján azt hitték, hogy ez az angol kémszolgálat megjelölése. De általában imádtak vélt vagy valódi külföldi titkosszolgálati kezdőbetűkkel és szakkifejezésekkel dobálózni. „Azt hittem, hogy ez a CIC embere, vagy gondolod, hogy inkább a Deuxième Bureaué?" – hallottam, amikor az egyik összevont szemöldökkel odasúgta a másiknak.

Az én ellenem emelt vádak közül annyi kétségtelenül igaz volt, hogy szerettem az angolokat. Tíz évig éltem köztük – a háború alatt és után -, sok barátom volt, kivált angol írói, újságírói és politikai körökben. Angliában írtam és rádióztam: ez volt főtevékenységem. Arról, hogy a titkos szolgálat mi fán terem, nem tudtam többet, mint bármely más újságolvasó. De Rákosi Mátyás és Péter Gábor urak elhatározták, hogy kémkedést kell rámsütniök.

„Magának van egy testvérbátyja Budapesten" – mondta a kihallgatóm sokatjelentően. Bevallottam, mintha bűn volna, hogy van: nem az én nevemet viseli, mert féltestvérem, egyébként orvos. „De szociáldemokrata városatya volt" – folytatta a kihallgató, most már olyan hangon, mintha ez megsemmisítő leleplezés volna. Töredelmesen bevallottam, hogy ez igaz.

„Ő kémjelentéseket küldött magának a B.B.C.-be." Ez nem volt igaz, már csak azért sem, mert a B.B.C.-ben rádiózással foglalkoztunk, nem titkos szolgálati tevékenységekkel. Kihallgatóm nem hitte el: „Csak nem akarja tagadni, hogy az Angol Rádió nem egyéb, mint az I.S: fedőszerve?" Aztán megfenyegetett, hogy behurcoltatja majd a 60-ba a bátyámat, ha nem vallok, sőt hasonló kezelést helyezett kilátásba nyolcvan-egynehány éves anyám és testvérnénám számára is, akik Budapesten vannak. Apámat már ki kellett hagynia: néhány nappal azelőtt halt meg, kevéssel a temetése után fogtak el.

Eszembe jut, amikor ezeket elmondom, Anatole France novellája a szerencsétlen Crainquebilleről, az ártatlanul tömlöcbe vetett utcai zöldségárusról. Őt tárgyalása előtt a kirendelt hipernacionalista ügyvéd kenetesen rábeszéli, hogy töredelmesen valljon be mindent. Crainquebille pedig – teszi hozzá Anatole France – ráállt, hogy vallani fog. „Igenám, de

[1] Ezek a felovasások először az *Amerika Hangja* magyarnyelvű rádióadásában hangzottak el.

© Copyright Mikes International 2001-2003

mit?" – Mit tagadjam, nekem is ilyen problémáim voltak. Azt, hogy Rákosi Mátyás uralma nem szívem szerint való berendezkedés, hamarosan bevallottam. De ez korántsem elégítette ki őket. Segítségemet kérték ahhoz, hogy leleplezzék – mint ők mondták – a szociáldemokráciát, amely nem egyéb, mint az I.S. fedőszerve. „A B.B.C. is, a szociáldemokrácia is!" Az emberi társadalom a marxizmus e különös értelmezői szerint fedőszervekből áll. Az emberiség története fedőszervek története. „Ha ön segít nekünk, mi segítünk önnek", mondták közülük többen egyforma, látnivalóan betanított hangsúllyal, időnként visszatérő udvarias perceikben. Segíteni fognak, hogy kikerüljek a börtönből. Mert – mondták – azt, hogy a bíróság milyen ítéletet hoz, úgyis attól függ, hogy az Á.V.H. miképpen tálalja fel az illető vádlott ügyét. Az igazság nem számít, ennél fontosabb a „politikai igazság". A politikai igazság szerint pedig nekem kémnek kell lennem, fedőszervi lénynek.

A guggolástól megdagadt a lábam, szívbajos tünetek mutatkoztak rajta. Rettentően kimerített az állandó zaklatás: éjtszaka gépelnem kellett, úgynevezett önéletrajzot írnom, újra meg újra, nappal pedig a pincezárkában feldörömböltek, valahánszor elszunyókáltam, mert, mint mondották, nappal csak a kihallgató különleges engedélyével alhat a letartóztatott, ezt pedig ki kell érdemelni.

Lopva aludtam napokon át, be-behunyva a szemem, amint nekidőltem a falnak. De ha észrevették, feldörömböltek. A kimerültségtől is, de főképp attól való féltemben, hogy szabódásommal a közeli hozzámtartozókat keverem bajba, kijelentettem, hogy hajlandó vagyok el nem követett bűnöket vállalni, ha a hatóság úgy látja, hogy ezzel magasabb céloknak teszek szolgálatot. Röviden szólva felajánlottam, hogy hazudni fogok.

„De mi az igazságot követeljük" – bömbölték magukból kikelten. „Ne provokáljon" – ezt a latin szót imádták, egyike volt műveltségük leggyakrabban visszatérő tanujeleinek. Követték aztán annál magyarosabb kifejezések, nyomdafestéket és éterhullámokat nem tűrők. A kifejezéseket követték ütlegek. Eleinte még aránylag enyhe ütlegek. Az egyik előadó, miközben csak a cipőm talpát rugdalta, torkaszakadtából ezt ordította rám: vaddisznó, vaddisznó, aminek hallatára képtelen voltam egy kis vigyort elfojtani arcomon. Az ordítás nyilván azt a célt szolgálta, hogy a szomszéd szobában levő Á.V.H.-sok ténylegesen kegyetlenebbnek gondolják velem foglalkozó kollégájukat, mint amilyen. Egymásnak kérkedtek ők kegyetlenségükkel s ha az egyik meglátta a másikat, rögtön durvábbra fordult a hangja, még akkor is, ha ama kevesek közé tartozott, akik hajlandók voltak velünk emberi hangon beszélni. Később a váci börtönben meg a Gyűjtőfogházban ugyanezt tapasztaltam a börtönőrök részéről. A durvaság, a kegyetlenkedés, legalábbis a Sztálin haláláig terjedő időszakban nemcsak megengedett dolog volt, hanem kötelező is.

További szórakoztató részlete volt Andrássy úti kínszenvedésemnek, hogy hallgatva a rábeszélésre, beálltam I.S. szakértőnek. Ismétlem, kihallgatóim addig mondták nekem, hogy kém vagyok, míg maguk is elhitték. Én pedig örültem, hogy végre nem bátyámról és más magyarországi személyekről kérdeznek, akiket bajba keverhetek, hanem az angol kémhálózatról és általában Angliáról, amely még ki fogja bírni, hogy leleplezem előttem különbenis ismeretlen titkosszolgálati üzelmeit.

Néhány cigaretta fejében tehát – mert hozzá kell tennem, hogy ütlegelés és kínzás közben időnként cigarettát, sőt némelykor feketét, vagy egyéb jobb falatot is engedélyeztek, hogy szólásra bírjanak – hosszú dolgozatokat mázoltam fel az angol titkosszolgálat rejtelmeiről. Még csak nem is volt csupa hazugság, amit írtam. Volt benne az is, mit tagadjam. De többször mindössze annyit változtattam az igazságon, hogy angol politikusokat, szervezeteket, lapokat, akikről és amelyekről egészen szívesen emlékeztem meg, elkereszteltem titkos szolgálati ágenseknek, azokat a megnyilatkozásaikat pedig, amelyeket Angliában úton-útfélen hallhatott az ember, lelepleztem, mint titkos szolgálati kulisszatitkokat. Végül valóban főkémmé nőttem a szemükben, ami nyilvánvalóan imponált nekik. S aztán már azon kellett csodálkoznom, hogy nem kötnek fel, hanem beérik tizenötévi fegyházzal. Addig azonban még történt egy és más, amiről legközelebb szeretnék beszélni.

II.

Abban tehát, mint legutóbb elmondtam, úgy ahogy megegyeztem kihallgatóimmal, hogy én kém leszek. Sőt, kémszakértő voltam. De ez nem elégítette ki őket. Más, akkor még Magyarországon élő magyarokról akartak terhelő vallomást kicsikarni belőlem. Először és elsősorban Kéthly Annáról. Faggattak, hogy milyen iratokat vitt magával Angliába, amikor 1946 koratavaszán társaságomban oda kiutazott. Mondtam, hogy tudtommal csak a Szociáldemokrata Párt külügyi osztályának hivatalos kiadványait vitte. Hasonlóképpen ki nem elégítőek voltak más, akkor politikailag már likvidált szociáldemokratákról szóló felvilágosításaim is.

Egy szép napon azzal leptek meg, hogy Szakasits Árpádról várnak tőlem leleplező és megsemmisítő vallomást. Szakasits akkor a Magyar Népköztársaság elnöke volt s forma szerint egyik vezére a Magyar Dolgozók Pártjának. Tudvalevő, hogy éppenséggel nem fűzték szívélyes kapcsolatok – sem Kéthly Annához és pl. az akkor már börtönben ülő Kelemen Gyulához, vagy a már száműzetésben élő Szélig Imréhez, sem pedig az angol Labour Partyhoz, vagy bármely hivatalos angol szervhez. De mint hamarosan megtudtam, ez csak úgynevezett ténybeli igazság. A politikai igazság az, hogy Szakasits Árpád az angol titkos szolgálat ügynöke volt s ehhez a politikai igazsághoz az én agyamnak kell a meggyőző tényeket szolgáltatnia.

Láttam, hogy nevetséges lett volna szabódnom. Ha egyszer olyan idylli világban élünk, ahol a politikai rendőrség futószalagon gyárt vádakat az államfő ellen, nem az én feladatom ennek a varázslatos folyamatnak útját állni.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Vértanusághoz nem volt kedvem, mégkevésbé ahhoz, hogy anyámat, testvéreimet bajba keverjem. Egyre azonban nem voltam hajlandó; nem voltam hajlandó sem Szakasits, sem más ellen olyan látszólagos tényeket kitalálni, amelyekről az Á.V.H. azt hiheti, hogy megfelelnek a valóságnak. Nem tudtam volna elviselni a gondolatát annak, hogy bárkit kínozzanak, mert nem vallja be, hiszen nem vallhatja be azt, amit én kitalálok róla s amit ő nem is tud. Hazudni hajlandó voltam, de csakis azzal a kikötéssel, hogy az Á.V.H.-val való érintkezésemben a hazugságot nem tüntetem fel igazságnak.

Amikor ezt felajánlottam, először a megszokott, nekidühödt „provokáció, provokáció" csatakiáltás volt a válasz. Követték az akkoriban már megszokott kisebb kínzások, guggoltatások, rúgások. Aztán egy ünnepélyes aktus. Az az ezredes, aki ügyemmel foglalkozott – a nevét sajnos nem tudom – elvezetett Péter Gábor altábornagy elvtárs úr színe elé. A hírhedt koncoló mester fölényes nyugalommal fogadott. Elegáns, szürke zakóban ült ott, egy fokkal világosabb tónusú ezüstös nyakkendővel, melyen játékosan billentyűztek az ujjai, mialatt hozzám szólt. Azt mondta, értsem meg, „minket nem Ignotus Pál érdekel, minket Szakasits Árpád érdekel. Ha elmond mindent róla, tőlem elmehet – most egy fölényes legyintés következett – akár Angliába is... Erről mi gondoskodunk...". Nem volt okom hinni az ígéretében, de tekintettel a tekintetbe veendőkre, megismételtem, hogy hajlandó vagyok vallomást tenni Szakasits ellen, csak adatokat koholni ellene nem vagyok hajlandó. „Ezt a néhány percet rászántam..." – legyintett fölényesen Péter Gábor s kivezettek. Ezredesem fejét csóválta, hogy milyen makacs vagyok és leküldött Fonyó nevű segédtisztje kíséretében egy helyre, ahol – mint mondta – „majd másképp fognak beszélni magával." Ez a hely Princz Gyula, akkori őrnagy – később alezredes – különleges kínzószobája volt. Hallották hallgatóim Princz Gyula nevét? Volt politikai raboktól hallhatták. Tagbaszakadt, az italtól püffedt arcú, de látnivalóan még töretlen egészségű férfi volt akkoriban. Mint hallom, azelőtt zsákhordó volt, ami persze ugyanoly kevéssé vet árnyékot a zsákhordók összességére, mint Péter Gábor pályája a szabókéra, vagy Rákosi Mátyás a banktisztviselőkére. Azt is megtudtam később Princzről, hogy tagja volt a nyilas pártnak. Mint barátai állítják, a kommunisták küldték be oda. Aki óhajtja elhinni, elhiszi. Tény, hogy amikor megkérdezte tőlem „megverték magát?" – és én azt feleltem, hogy „igen, a nácik" – jóízűt nevetett. Hozzá kell azonban tennem, tárgyilagosság kedvéért, hogy a mellette levő Fonyó segédtiszt, aki nem nyilas volt, hanem Auschwitzból hazatért zsidó ifjú, ugyanilyen mulatságosnak találta ezt a körülményt.

Princz egy hosszú és látnivalóan már sokszor elhadart mondókával fogadott. „Látja – mondta – hozzám akkor hozzák el az embereket, ha nem akarják bevallani az igazságot. Én foglalkozok velük naponta háromszor, egyszre reggel, egyszer délben és egyszer éjtszaka, mert álmatlanságban szenvedek." Itt körülnézett, a jelenlevő hallgatóság elismerő kacajára pályázva, mert, ezt elfelejtettem megemlíteni, négyen-öten voltak ott, különleges osztályán ama pillanatban. Nem mintha velem nem bírtak volna kevesebben is, de az ilyen színjáték élvezetéből nem akartak kimaradni. A nevüket, sajnos, nem tudom. Csak az egyikét, a Kovács nevezetűét, akivel később, mint a Gyűjtőfogház parancsnok-helyettesével találkoztam. Róla azonban tárgyilagosan meg kell mondanom, hogy nem tartozott a legkegyetlenebb ütlegelők közé. Igaz, hogy amikor össze-vissza verve a földön hevertem, gumibotot nyomkodott a torkomba és úgy rivallta, hogy „Fogsz pofázni" – amin azt értette, hogy fogok-e vallani – de némely társához viszonyítva magatartása aránylag humánusnak tetszett.

Az azóta Magyarországon hírhedtté vált Princz-csoport jellegzetességei közül ki kell emelnem a humor iránti érzéket. Értem ezen azt, amit ők humornak neveztek. Princz azzal kezdte, hogy megmutatott nekem egy gondosan kihegyezett ceruzát és felszólított, hogy kezemet hátul összekulcsolva lábujjhegyre emelkedve homlokommal szorítsam azt a falhoz, de a világért el ne ejtsem, mert – ezt jelentőségteljes és megint jóváhagyó kacajra pályázó hangsúllyal tette hozzá – „a ceruzámra nagyon kényes vagyok". Amikor a ceruza leesett, ahogy előbb-utóbb le kellett esnie, megkezdődött a rendszeres verés. Ennek részleteit már túlságosan kietlen dolog volna itt ecsetelnem. Elegendő az, hogy nehány fogam ráment és a testem teli volt lila foltokkal, egy ideig alig tudtam mozogni.

Amit legémelyítőbbnek tartottam, az éppen az úgynevezett humor volt. Ha bármilyen meggondolások alapján embereket így kínoznak, az is undorító, de valamilyen perverz politikai okoskodás alapján talán menthető. Ám azokat a kéjtől és mulatságtól kigyulladt ábrázatokat látni, amelyek ezt a rondaságot kísérték, valóban elszomorított.

Három-négy napon át kezelt engem így a Princz csoport. Utána mindig visszavittek az ezredeshez, aki várta, hogy végül „felfrissüljön az emlékezetem". Miután hiába várta, egyszercsak megszólalt: „Miért nem használja kissé az írói fantáziáját?" Más szóval őmaga szólított fel, hogy hazudjak. „De hiszen ez az, ezredes úr, amit én kezdettől fogva felajánlottam," – feleltem. Erre egy hosszú és zavaros magyarázkodással felelt, amelyből az derült ki, hogy fantasztikus dolgokat ne állítsak, de azért annak, amit vallok mégsem kell ténybelileg igaznak lennie. Így jött létre megállapodásunk, amelyet aztán egy zárttárgyaláson tartott hűtlenségi bűnper és az én tizenötéves fegyházbüntetésem koronázott be.

Elmondtam a magam megveretésének esetét túlzások és szépítések nélkül, de hozzá kell tennem, hogy miután később elítélésem után a börtönben több más, hasonló eseményeket megért fogolytárssal találkoztam, úgy találtam, hogy az én sorsom, ha nem volt is jobb az átlagnál, de rosszabb sem volt annál. Beszéltem foglyokkal, akiket megpokrócoltak, vagyis pokrócba göngyölve vertek addig, míg egy vagy két bordájuk be nem törött, éppen mert képtelenek voltak „bevallani" az olyan bűntényeket, amelyeket más letartóztatottak kínjukban sütöttek rájuk. Beszéltem olyanokkal, akiket úgynevezett farkasgúzsban, térdükhöz kötött csuklóval, fejjel lefelé lógattak s úgy verték heréjüket, hogy csak kúszva tudtak a lépcsőn felmászni, de még akkor is felmászatták őket, hogy éjtszaka folytassák kihallgatásukat. Ha akkor kétkedtem volna ennek igazságában, később ügyem újrafelvételének tárgyalásán, - amelyet ezt meg kell mondanom, Domokos legfőbb bírósági elnök

© Copyright Mikes International 2001-2003

1956-ban igen korrekten vezetett, - maga a volt Á.V.H. tisztek vallomása erősített meg. A kihallgató tisztek közt volt Faludi Ervin Á.V.H. főhadnagy, aki, mint ugyancsak megbízható helyről tudom, pl. nőknek részben maga taposta ki, részben másokkal tapostatta ki a lábakörmét. Én magam is találkoztam Á.V.H. kihallgatásom folyamán e kegyetlenségéről és frivolitásáról nevezetes Faludi főhadnaggyal, de engem személy szerint már nem bántott, hozzá már kipreparált állapotban kerültem. Ő hallgatott ki azokból a fantasztikus hazugságokból, amelyeket perem zárt tárgyalásán elmondandó voltam. Kérkedett azzal, hogy a tárgyalás csak komédia lesz, a bírósági elnök – Jónás nevezetű – nagy szamár, akinek ők, mármint az Á.V.H. tisztek adják az utasítást, hogy milyen ítéletet hozzon. Megmondta előre, hogy nekem s úgynevezett bűntársaimnak mekkora lesz az ítéletünk. A bírósági tárgyalásnak nevezett színjátékon, amelynek közönségében föllelhető volt Péter Gábor profilja, ott tartózkodott Princz társaságában Faludi is. Amikor az elítéltektől a bírósági elnök automatikusan azt kérdezte, fellebbeznek-e az ítélet ellen, én odasúgtam Faludi Ervinnek, hogy nem fogok fellebbezni, mire való az? „De igen, okvetlenül fellebbeznie kell, máskülönben nem hatna természetesnek” – felelte Faludi. „Éppen ennek az egynek kell természetesnek hatnia?” – kérdeztem tőle. De azért fellebbeztem, ahogy illett, tudomásul véve, hogy az Á.V.H. urakban nemcsak humor iránt van érzék, hanem élethűség iránt is.

III.

Mióta kint vagyok Angliában, - tehát körülbelül két hónap óta, amelyből azonban vagy három hetet Párizsban töltöttem – leginkább azt kérdik tőlem angol és francia barátaim, meg a magyar emigránsok is, hogy mit gondolok: miért „vallottunk” mi mindannyian? Helyesnek vélem-e pl. Koestler Arthur magyarázatát angolul Darkness At Noon, franciául Le Zéro et l’Infini c. világhírű regényében? Hiszem-e, hogy legalább a kommunistákat olyan rábeszéléssel, olyan párthűségi okokra való hivatkozással bírták rá a vallomástételre, mint amilyet ő ábrázol? Továbbá a nemkommunistákról szólva: hiszem-e hogy valóban valamilyen különös bódítószert alkalmaztak, pl. Mindszenti bíboros hercegprímás „megpuhítására”? És így tovább.

Válaszom az, hogy nem találok egyetlen rövid formulát, amellyel mindezt megmagyarázhatnám. Koestler leírását a kommunistákra, vagy volt kommunistákra alkalmazva kitűnőnek tartom, s pl. a Rajk-per úgynevezett vallomásainak megértéséhez ez bizonyára használható kulcsot szolgáltat, bár nem hiszem, hogy – legalább Magyarországon – lett volna olyan terheltje az úgynevezett titóista, trockista pereknek, aki annyira mentesült fizikai kínzások alól, mint a Koestler féle regény Rubacsovja. A rejtelmes bódítószerekben nem hiszek, már csak azért sem, mert voltak az Á.V.H.-nak és a többi bolsevik politikai rendőrségnek sokkal hatásosabb és durvább „idegbénító” eszközei céljaik elérésére. Ami nevezetesen a hercegprímás ügyét illeti: ő részben kétségtelenül olyan dolgokat vallott be, amelyeket csakugyan elkövetett; - nem vitás pl. hogy azt tanácsolta az amerikaiaknak: ne adják vissza a magyar szent koronát a magyar kormánynak, hanem küldjék Rómába.

Hogy ez felségárulás-e vagy sem, az politikai megítélés dolga; a hercegprímás ezt mindenesetre bevallhatta különleges bódítószerek nélkül is. Ez nem jelenti, hogy nem vettek igénybe már az ő perében is nemtelen törvénytelen eszközöket. Hála egyrészt kihallgató tisztjeim fecsegő és hencegő kedvének, másrészt pedig annak, hogy olyan volt kommunistákkal – úgynevezett Rajkosokkal – kerültem össze a börtönben, akik Mindszenti hercegprímás ügyének feltálalásában annakidején még tevékeny szerepet töltöttek be, a Mindszenti ügyről történetesen tudok egyet s mást ami a magyar közönség zöme előtt sem ismeretes.

Akkor börtönben voltam, amikor a Mindszenti-ügy egyik hivatalos írásszakértője külföldre szökött és nyugati rádiókon át elmondta honfitársainak, hogy miképpen hamisították a prímás bűnösségének bizonyítására szánt aktákat. Erről nem tudok többet, ső talán kevesebbet, mint az akkori magyar rádióhallgatók. De tudom, hogy amikor a Mindszenti féle tárgyalásról rádiófelvételeket készítettek, ezekből a ma már könnyen kezelhető technikai eszközökkel kihagytak olyan félmondatokat, amelyek a prímás beismerő, vagy önvádoló megjegyzéseit enyhítették. Az sem derült ki természetesen e helyszíni tudósításokból, hogy a Mindszenti pör egyik vádlottja, Tóth László, a Nemzeti Újság volt főszerkesztője vallomásában leleplezte, milyen módon csikartak ki belőle a politikai rendőrségen hamis vallomást. Tóth László egyébként a börtönben meghalt.

Ha kihallgatók szavának hitelt adhatok, Mindszenti prímást nem verték meg, de egyéb eszközökkel őt is irtózatosan megkínozták: kényszerű álmatlanságra kárhoztatták, guggoltatták és főképp olyan jelenetek rendezésével alázták meg, amelyeket legutóbbi rádióelőadásomban az Á.V.H.-humor megnyilatkozásaiként jellemeztem. Kétségtelen, hogy ezek is hozzájárultak idegállapotának megviseléséhez. Beszéltem olyan fogolytársakkal, akik aránylag nagyobb kínzás és megpróbáltatás nélkül vészelték át a kihallgatás időszakát. Az azóta elhunyt Bozsik Pál prépost, aki Mindszenti prímásnak politikai híve volt s az ő bebörtönzése után Grósz érsek árnyékkormányának élén szerepelt, azt mondta nekem a kórházban, amikor egy ideig együtt feküdtünk, hogy a kihallgatás során semmi különös bántalomban nem volt része, inkább az ítélet után kínozták a börtönben. Ő bevallotta, hogy miniszterelnökjelöltje volt egy körnek, amely felkészült arra az esetre, ha a szovjet-uralom megbukik Magyarországon; ezzel a vallomással kihallgatói beérték s később az aránylag enyhe – mármint a Rákosi

© Copyright Mikes International 2001-2003

idők mértékéhez mérten enyhe – tíz éves fegyházzal büntették. Az igazsághoz mindössze azt toldották, hogy összekötötték az ügyét szovjet katonák meggyilkolásának ügyével, melynek ahhoz semmi köze nem volt.

Az Á.V.H. módszereinek példázására elmondanám itt egy olyan testvérpár esetét, amelyet – miért, miért nem – képtelenek voltak vallomásra bírni. A két fivér közül én az egyiket személyesen ismertem, a másikat jól ismerték az Andrássy út 60-ban eltöltött napokból a politikai foglyok. Az egyik, Szűcs Miklós, egykor az emigráns londoni magyar kommunisták egyik vezére, másik, Szűcs Ernő, ennek fivére, Péter Gábor egykori helyettese volt a politikai rendőrségen.

Szűcs Miklós rádiómérnök volt, illegális kommunista, előbb Magyarországon, aztán Csehszlovákiában. A München utáni időkben Londonba került. Ott a kommunisták által irányított londoni Magyar Club titkára lett, majd a magyar követség égisze alatt működő magyar információs és sajtószolgálat vezetője és ugyanakkor a Szabad Nép londoni tudósítója. Amikor a háború után hazalátogatott, Budapesten fivérénél Szűcs Ernőnél lakott. Szűcs Ernő ugyancsak régi illegális kommunista volt, egykor Rákosi Mátyás zárkatársa.

A két fivér mindamellett nem egészen értett egyet, Szűcs Miklóson hithű kommunista létére is fogott kissé az angliai környezet – s a ez bűnnek számít – meg kell vallanom azt a bűnét, hogy igyekezett, amennyire az ő működési területén lehetséges volt, enyhíteni a súrlódásokat a bolsevik vezetőség alatt álló Magyarország és a Labour vezetés alatt álló Anglia között. Lehet, ez a magatartása szúrt szemet a kommunista pártban; lehet hogy egyszerűen az a tény, hogy éveket Angliában töltött. Tény az, hogy miután 1949 tavaszán hazautazott Budapestre jelentéstételre, onnan nem eresztették vissza londoni állomáshelyére, hanem ott tartották. Mégpedig egy ideig jó állásban: a Technológiai Intézet igazgatójává nevezték ki.

Néhány hónappal a Rajk-per kipattanása után azonban elhatároztatott, hogy Szűcs Miklós az angol titkosszolgálat ügynöke. Elfogatására a parancsot maga a fivére, Szűcs Ernő ezredes, Péter Gábor helyettese adta ki.

„Hozzátok be azt a csavargót" ezt az utasítást adta tisztjeinek. És behozták „azt a csavargót". Szűcs Miklóst elkezdték faggatni. Engem is faggattak róla meglehetősen sovány eredménnyel. Mint később megtudtam, Szűcs Miklós úgy vélte, hogyha elismeri a vádakat, akkor – különös tekintettel éppen családi kapcsolatára – nem menekülhet meg a haláltól. Ezért tagadott, tagadott....

Közben új fordulat történt. Szűcs Ernő Á.V.H. ezredes, a hamis vádak egyik legfanatikusabb és legszorgalmasabb gyártója, valami okból összeveszett főnökével, Péter Gáborral. Állítólag még ő is megsokallta a hamis vádakat. De bármi legyen is az oka, tény, hogy Péter Gábor egy szép napon lefogatta. És most őt is kezdték verni.

Mégpedig fivérével, Miklóssal együtt. Az Á.V.H. azt akarta rásütni, hogy Miklós fivérével együtt volt angol ágens, az „I.S." kémje s hogy Miklóst már csak akkor szolgáltatta ki a hatóságnak – ez is a kedvelt Á.V.H.-formulák egyike volt -, amikor már nem tudta üzelmeit leplezni. A két fivért elvitték az úgynevezett „lefolyóhoz". Ez a lefolyó volt az, ahol elkocsonyásították savval az eltüntetésre szánt, agyonvert rabok tetemét, hogy azután lefolyassák őket a csatornán.

Szűcs Ernő egyik hű segédtisztje megneszelte a dolgot. Lélekszakadva rohant Rákosi Mátyáshoz: „Rákosi elvtárs, oda vagyok, a Szűcs elvtársat a lefolyó felett verik..." zihálta. Rákosi szemmelláthatóan felindult: „Meg vannak őrülve azok az emberek – kiáltotta -, azonnal rohanjon vissza, én pedig közben telefonálok nekik, hogy rögtön eresszék szabadon Szűcs elvtársat".

A szerencsétlen visszarohant az Andrássy út 60-ba. „Te disznó, csirkefogó, te mertél ránk árulkodni?" így fogadták Péter Gábor legényei. Rákosi elvtárs, a nemzet bölcs vezére, ahogy akkor nevezni illett, kiszolgáltatta őt az Á.V.H.-legények bosszújának. A két Szűcs fivért közben agyonverték s földi maradványaikat eltüntették a csatornában.

E történet leglényegesebb részét – vagyis azt, hogy a két Szűcsöt vallatás közben az Á.V.H. emberei agyonverték, – Non György legfőbb államügyész, akivel kiszabadulásom óta a politikai foglyok kiszabadítása érdekében többször tárgyaltam, személyesen megerősítette előttem.

Íme egy példa arról, hogy jártak azok, akik nem vallottak.

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003

BÖRTÖNNAPLÓM
Próza dalban elbeszélve
Látóhatár
München, 1957.

IGNOTUS, Pál : AZ ANDRÁSSY ÚTI FOGDA BALLADÁJA

Az utókort hadd értesítsem
Ha van még rá egy pillanat,
Ki láttam *10*-et, Downing Street-en,
Hogy megismertem *60*-at.

Ez intézménynek szemefénye
Zárkáinkban a hygiéne,
Hol nem zavar a tetű, se patkány,
Csak csontunk hasad meg a patkán.

Mert fekhelyünk ez a fapad,
Se madrac rajt', se szalma,
S csak kézkinyujtva és hanyatt
Szabad feküdni rajta.

Sűrű mint pép itt a dohosság
Tán hogy elűzze a poloskát,
cserébe minket fojtogat,
Bennünket, árva foglyokat.

Koszt: ehető és kiadósabb
Mint mit egy fukar panziós ad
S az oka tán lélektani;
Hogy nem tud kéjre ajzani.

A falon nincsen rácsunk,
Mert rácshoz nincsen ablakunk;
A földből ki nem látszunk,
Egy pince mélyiben lakunk.

Falból egy villany égő
Tesz napot éjjé és viszont,
Oly sárga mint a kénkő
S oly szakadatlan ont iszonyt.

Igy hát a napi végcél
Hogy sokat legyünk W.C.-n;
Ott ér a napból legalább
Egy vékony résnyi fénynyaláb.

De a fegyveres őr, szimatolva cselem,
Reflektor alá vesz a félre-helyen.

Meglesve minden rezzenésem
És arcom grimaszi
S üvöltenek rám, hogyha késem, -
Ég veled *privacy*.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Mindig magányosan
És sohsem egyedül
Így élünk itt most számosan
S lesz-e ki menekül?

*

Amint szelíden horkolám
Rámcserdített a porkoláb:
„Maga most rögtön lódul,
Várja a nyomozó úr.”

És szól az egyik nyomozó,
Ki szakasztott mint Gletkin:
„Ha önből gyorsan foly a szó,
Akkor hamar lehet kinn.”

S a másik szól, ki mint viasz-
Gyilkos Madame Tussaud-ból:
„Már látom makacs vagy pimasz
És nem értesz a szóból.

De most ganéj kezembe vagy
S onnan nem furakodsz ki,
Mig be nem vallod, hogy te vagy
Cherchill és Leo Trocki.”

S a gumibunkós permeteg
Megindul a vállamon,
Mig Churchill s Trocki rengeteg
Bűnét nem vállalom.

De hasztalan lettem tory
S trockista egyszemélyben,
Kevés ez a jelenkor
Torquemadák szemében:

„Ne kukoricázzon velünk,
Adatokat követelünk,
Kivált a Labour-szellem
Kórhordozói ellen.

Megkeserüli az olyan
Himpellér, aki kétli,
Hogy kémkiképző tanfolyam
Igazgatója Kéthly.”

Így fenyeget az egyik
Éjféltől hajnalhasadásig
És reggel öttől egyig
Így bömböl és dühöng a másik:

„Miért hord a száján lakatot?
S mesékkel minek hiteget?
Azt mondja el ki oktatott
Magyarra angol tiszteket!

Meg arról beszélj ám sokat
Vagy apróra hasítlak,
Míly kém-utasításokat
Hoztál Szakasitsnak?”

© Copyright Mikes International 2001-2003

S megindul újra-újra
A bunkós fergeteg;
Égő hússal kinyúlva
Már padlón terpedek.

Majd megrudgosnak sportosan,
Kirúgják néhány zápfogam,
Szemem elfeketül...
Megérünk ilyet számosan,
Jó ha ki menekül.

*

S ha már nagyon rossz egyszer,
Csodás, hogy akkor már mi jó:
Mint ópiumos vegyszer
A sóskából egy porció.

Elszáll mig csüggök ételen
Én lélektani émelyem.
csontom, mely lüktet hevesen,
Megzsongul forró levesen.

Örülök, hogy a főzelék
Mit a nagy kondér főz, elég,
S hogy olykor egy kis hús van benne -
Hát még ha kés és villa lenne!

Mint finom csemegére
Lesek a friss kenyérre
S ha van egy ízes alma
Az mennyek birodalma!

...Hosszú kínvallatás után
(Egy délelőtt s egy éjjel)
A közeledő délután-
ra vártam kis reménnyel:

Hogy most aludni volna jó,
Bármily kemény a fekhely,
A kábulatba vontató
S eltompító sebekkel.

De tízpercenként rámdobolnak
Hogy aludnom tilos ma:
„Úgy kell ilyen makacs fogolynak
Mig meg nincs villanyozva,

S ha attól sem nyíl szeme ki
Hogy irháját lehántják,
Majd becitáljuk mi neki
Anyját, nővérét, bátyját.”

Sűrű dohosság fojtogat,
Falon hagy barna foltokat,
Azokra bámulok merőn,
Már utálkozni sincs erőm.

Falból az égő lámpa
Akár a kénkő lángja;
Három nap, három éjjelen
Nem húnyhatom le a szemem.

© Copyright Mikes International 2001-2003

A lámpa rámvilágít
Ez örök-sárga éjszakán
Mig ütemesen rámnyit
A porkoláb kémablakán.
Nagyon magányosan
És mégsem egyedül
Így élünk itt most számosan
S senki sem menekül.

Andrássy út 60. 1949. október

UTÓHANG I.

Ha már nagyon rossz egyszer
S havonként éveket öregszel
Csodás, hogy akkor már mi jó:
A föld alatt kanyargó
Vak pincesor után a Markó
Már rekreáció.

Már tágasabb odud van,
Honnan a poros pinceudvar
Egén mégis csak láthatod
Naponta délidőben
A rácsok közt emelkedőben
Elsiető napot,

S figyelhetsz hím-galambot
Kergetni szerelmi kalandot
Ritmusra duzzasztván begyét
A tulsó ablakpárkány
Lapján csuszongva, majd meg szárnyán
Követve kedvesét.

Heverve szalmazsákon
Lapozhatod a szovjet-zsargon-
ban írt könyvtári könyveket,
Sőt Hamlet dán királyfit
S Berend Iván s Copperfield Dávid
S a három Lear király s a két
Goriot leány történetét
Is újra élheted.

Nem kell már a klozetra
Kikéredzkedned, s cigaretta,
Sőt fogkefe is jut neked,
Kaphatsz ily kedvezményeket,
Ha jó viseleteddel
Feledteted rendőrtiszteddel
Mit *ő* vétett *neked*.

Mert ha meggyőzöd végül,
Hogy belőled erőszak nélkül
Szedett ki hamis vallomást
S hogy igaz a hamisság,
Melynek papiros piramissát
A szeme látomást

© Copyright Mikes International 2001-2003

Kínodban hordtad össze,
Hogy legyen neki mivel kösse
A kezedre a kötelet,
Akkor remélheted, hogy
Szíve felenged, dühe megfogy
S jobban bánik veled.

Ha megtanultad egyszer,
Hogy elmebajjal nem veszekszel
S az ÁVH paranoiát
Erődtől telhetően
Követed, tényt nem ismerően,
Minden csaláson át

És ha bebizonyítod,
Hogy kém voltál s fasiszta s csíkot
Vágtál munkások bőribül,
Akkor szívükbe zárnak
S mint felderítő munkatársnak
Sorsod tán felderül.

Markó utca, 1950. november

UTÓHANG II.

Az utókort hát hadd tudassam,
Ha lesz még rá egy percenet,
Hogy így küzdtem ki, nyögve, lassan,
Én fegyház-büntetésemet.

Mert ha egyszer pokol volt,
csodás, hogy akkor mit fogad
Már lelked mint megoldót,
Mint purgatóriumodat.

Elnyűve és tépázva
Kínvallatásos éjeken
Vác, Illava fegyháza
Már kéjálmom van énnekem:

Hogy ott majd személytelenül
Elvegyülhetek más rabokkal,
Tompán eseménytelenül,
Reám nehezedő robotban.

Legyőzve minden ingert,
mely hol csábít, hol fojtogat,
Bevallottam hát mindent,
Kivéve csak az igazat.

S megkönnyebülve akaródzott
Kiáltanom hármas vivátot,
Mikor a bíróság lesózott
Reám tizenöt évi Vácot.

De hasztalan, nem jött vigasznak
A várvavárt robot.
Tépő magánnyal fojtogatnak
Megbélyegzett rabot;

© Copyright Mikes International 2001-2003

Elmúlt per, nincs könyv, nincs dohányzás
Gyümölcs, hús, fogkefe, -
Lötty, marharépa, pimpós rántás,
Ez a rab élete.
Új rab sétára sem mehet
S tilos napközben lefeküdni
S magánzárkást a döglelet
Gőzével önti el a „kübli”.

Jaj hasztalan lettem fegyenc,
Vác fázó, éhező fegyence,
S szerény, mint egy csihés lelenc,
A rabruha itt nem jelent
Sem a törzskönyvszám névtelent,
Sorsom nem enyhült egy szemet se,
Tovább tapos a balszerencse,

Tovább faggatnak nyúzva, hogy
Barátaimat följelentsem...
Mint üldött vad, ha lába rogy,
A szívem olykor már kihagy
S hol hűl a szív, tompul az agy -
Nincs csoda már, ami megmentsen:
A vég betelik a fegyencen.

Másnak még majd tavaszodik,
De nem a mi sorsunk telébe’,
Csak kínoknak nézünk elébe,
Minden reményünk hazudik,

És átlépünk a huszadik
Századnak második felébe.

Váci fegyház Mz. 1950. Szilveszter

Jegyzet: Maga a „ballada” vizsgálati fogságom első időszakában, első utóhangja annak utolsó időszakában, második utóhangja pedig kevéssel elítéltetésem után íródott. Utalás van benne Angliában töltött éveimre. Downing Street 10, az angol miniszterelnökség palotája szemben a külügyminisztériummal, ahol mint külpolitikai ujságíró és sajtóattasé többször megfordultam. „Privacy” annyi mint magánélet tisztelete. Madame Tussaud Londonban a nagy panoptikum neve. Gletkin a rendőri kihallgató neve Köstler Arthurnak a trockijista és zinovjevista pörökről írt világhírű regényében (magyarul még nem jelent meg). „Mz.” a magánzárkaépület megjelölése a váci fegyházban; mellesleg szólva, egy-rabra méretezett zárkáiban olykor hatosával, hetesével voltak összezsúfolva a rabok. De 1950 szilveszterét csakugyan egyedül ültem meg benne.

© Copyright Mikes International 2001-2003

IGNOTUS, Pál : 1949 SZEPTEMBER 5. – 1956 MÁRCIUS 30.

Nincs amit hasztalan remélnél
Kellően hosszú távra
Nincs szép nő, akit el ne érnél
Mikor lehervadt bája;
Nincs zsarnok, kit ne láss legyőzve,
Ha már csak untat minket;
Nincs igaz ügy, amely ne győzne
Mikor már úgyis mindegy.

Minden mocsok s gazság e földön
Elrendeződik végül;
Minden bú-baj elszáll e földről
Lelkeddel vagy anélkül;
Megszűnik fájni bármi kórság
Ha kivénülsz belőle;
Csak egy van mire nincs orvosság:
Az elmúlott időre.

_____
Jegyzet: ... De jött a Huszadik Kongresszus, Bulganyin és Hruscsov Londonba készültek s neszét véve már, hogy ott a Labour emberei megrohamozzák őket a fogvatartott szociáldemokraták miatt, elrendelték szabadonbocsátásunkat.

~ ~ ~ ~ ~ ~

Irodalmi Újság
1978. május - június
XXIX.. évfolyam 5-6 szám.

SCHÖPFLIN, Gyula : IGNOTUS PÁL EMLÉKÉRE

MIKOR utoljára láttam, január vége felé, - amúgyis szikár teste már csak csont és bőr volt – tudta, hogy már csak néhány hete van hátra. Kevés embert láttam ilyen szerény méltósággal, félelem nélkül szembenézni sorsával, mint őt; látszott rajta, hogy szenved, de csipkelődő humora azért fel-felcsillant. Ereje egyre fogyott, de munkás akarata nem: úgyszólván az utolsó napig tollba mondta emlékezéseit. A halála előtti napon, mikor már alig volt eszméletnél, egy Heine-verset szavalt. S ebben, úgy érzem, volt valami jelképes életéről.

IRODALMI CSALÁDBA született, de mint apja, ő sem volt igazán a könyvek embere, bár műveltsége nemcsak széleskörű, de mélyremenő is volt (úgy emlékszem, róla írta valaki a Karinthyádát: „olvasottságát apjától örökölte"). De igazi lételeme a tevékenység, a kiállás volt; már diákkorában résztvett a Galilei-körben, majd az Esti Kurír indulásától ott találta meg igazi hangját, mint harcos újságíró. Cikkei, riportjai, tanulmányai századokra, tán ezrekre mennek – a napisajtón túl a Nyugatban, a Századunkban, a Tollban, s ki tudja még hol másutt. Voltaire-re emlékeztető racionalista gondolkodó volt, de sajátos módon idealista: egy alig létező magyar polgári demokrácia eszményéért küzdött, a szabad szó, a szabad szellem érdekében, mindennemű elnyomás, obskurantizmus és aljas butaság ellenében. Talán a tiszta ész ezen eszménye volt az oka korlátainak is: gyanakvással fogadott olyan pozitív megmozdulásokat is a magyar politika és művelődés terén, amelyek nem feleltek meg teljesen az ő magas és éles, eszményi színvonalának, - innen nem egyszer merev állásfoglalása a népies-urbánus vitában. S e téren soha nem engedett; örök vitám vele e népiesek mozgalmának jelentőségéről még a közelmúltban is tartott, bár ez soha nem ment rovására szíves barátságunknak.

IGNOTUS PÁL igazi történelmi jelentősége a Szép Szó néhány éves megjelenéséhez fűződik. Nemcsak azért, mert a folyóirat kérlelhetetlen, szókimondó hangjára olyannyira szükség volt az egyre sötétedő harmincas évek derekán, hanem főképpen azért, mert támogatást adott s lehetőséget nyújtott József Attila késői virágzásának. S úgy vélem, írásain túlmenően is ebben rejlik Ignotus Pál igazi jelentősége: mint személyes ösztönző, támogató, vitatárs s a fiatalok tanítója, e szónak legjobb értelmében.

© Copyright Mikes International 2001-2003

Mert ami őt legjobban jellemezte, a férfias báj volt – társaságok szíve-lelke, a nők kedvence (amiért gyakran irigyeltük), az izgalmas, színes beszélgetés mestere volt. Szikrázó humora nem volt mentes a csipkelődéstől, de nem volt benne rosszindulat – hacsak tirannusokra vagy ostobákra nem került a szó.

A HÁBORÚS ÉVEKET Londonban töltötte, a BBC magyar adásában vett részt, s Károlyi mellett dolgozott a magyar ügyért; a háború után az ő kétkedő szellemén is erőt vett az optimizmus s egy-két évig a londoni magyar követségen működött mint sajtó-tanácsos. 1949-ben, vesztére hazament, s nyomban beleseperték a „boszorkány-perek" áldozatai közé. Hét évet töltött Rákosi börtönében; pokoljárását megírta „Political Prisoner" című könyvében. Ebből is kiderül, hogy ez a kétkedő lélek azért nem volt a romantika híjával: a gyűjtőfogházban kezdődött (utóbb oly tragikus végű) szerelmi házassága. Ötvenhatban, a szabadságharc küszöbén szabadult, s annak bukása után tért vissza Londonba, ahol több éven át az „Irodalmi Újság" főszerkesztője volt, és mindvégig folytatta írói, publicisztikai munkásságát.

KÖZHELY ilyenkor azt mondani, hogy távozásával egy korszak záródott le. Én úgy érzem, mert tudatában vagyok jelentőségének a magyar kultúra és politika terén, de azt is tudom, hogy szűkszavú irodalmi hagyatéka aligha tudja felidézni azt a személyes varázst, amit barátai, ellenfelei és tanítványai számára Ignotus Pál jelentett.

HIGHLIGHTS FROM THE 20th CENTURY HUNGARIAN PRESS IN THE WEST

Present issue of this column is fully devoted to Pál Ignotus (1901-1978), Hungarian writer and publicist. During the Second World War he was the head of the Hungarian section of BBC. In 1949 he returned to Hungary where he also became victim of political trials. Convicted and sentenced to 15 years prison he spent seven years in jail then was freed in 1956 and shortly afterwards left Hungary again.

The following pieces of work were selected:

1. Three short writings of Ignotus telling his experiences in the 'legal system' of the communist rulers of Hungary; these short memoires were broadcast by the *Voice of America* in 1957 and published by '*Jöjjetek*' (Come [Holland]).
2. Two poems of Ignotus, written in the prison and published by '*Látóhatár*' (Horizon [Munich]) in 1957.
3. An obituary notice signed by György Schöpflin, shortly after the death of Ignotus (April 1, 1978). The obit was published by the '*Irodalmi Újság*' (Literary Journal [Paris]).

~ ~ ~ ~ ~ ~

© Copyright Mikes International 2001-2003